

”Helsingin metsiin pesiytynyt outoa väkeä”

Asunnottomat alkoholistit *Helsingin Sanomissa* 1960–1972

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Tieteiden ja aatteiden historia

Pro gradu -tutkielma

10.11.2021

Ilkka Jokelainen

Sisällys

JOHDANTO	3
1. Asunnottomat alkoholistit uutis- ja reportaasiaineistossa	16
1.1 "Outoa väkeä" metsissä – asunnottomat alkoholistit uutisoinnissa	17
1.2 Poliisi ja viranomaiset ilmiön määrittäjinä.....	28
1.3 Korvikealkoholi huomion herättäjänä	30
1.4 Työttömät ja työhaluttomat hökkeleissään.....	33
1.5 Visuaalinen representaatio – kuvitus ja televisio	36
2. "Jos pultsareista ei puhuttaisi, niin pultsareita ei olisi olemassa" - Kannanottoja kommentaariaineistossa	41
2.1. Pentti Holappa ja Henrik Tikkanen – kolumnistit puliukkojen puolella	43
2.2 Nimimerkin takaa - taistelua yleisöltä-palstalla.....	50
2.3 Syiden etsintää yleisönosastolla	56
2.4 Kamppailu virkistysalueiden herruudesta	59
2.5 Asunnottomien puolestapuhujien esiinmarssi	61
2.6 Yhteenvedo mielipidepalstan kirjoituksista.....	65
LOPPULAUSE	67
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	70
Liitteet	76

JOHDANTO

Puliukko, pultsari, dena, rappioalkoholisti, tenu-ukko, asunnoton alkoholisti, liekkimies. Jatkosodan päättymisen jälkeen syksyllä 1944 Helsinkiin muutti lyhyessä ajassa kymmeniä tuhansia ihmisiä. Osa heistä oli vanhoja helsinkiläisiä, osa muualta saapuneita.¹ Jo valmiiksi asuntopulasta kärsineen kaupungin kaduilla, kaatopaikoilla, puistoissa ja rannoilla, järjestäytyneen yhteiskunnan ja ”alamaailman” välimaastossa alkoi liikkua entistä runsaslukuisempaa monilla nimillä kutsuttu ihmisryhmä. Asunnottomia alkoholisteja oli kaupungissa ollut toki jo aiemmin², mutta jatkosotaa seuranneissa asuntopulan ja kasvavan alkoholinkäytön olosuhteissa asunnottomien alkoholistien määrä kasvoi ja heistä tuli näkyvämpiä.³ Tästä kertoo esimerkiksi suuri kutsumanimien joukko, joka asunnottomille alkoholisteille syntyi 1940-luvun jälkipuoliskolta alkaen.⁴

Keitä sitten olivat nämä asunnottomat alkoholistit? *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietinnössä* (1972) heistä käytettiin termiä rappioalkoholisti. Rappioalkoholistiksi määriteltiin varsinaista asuntoa vailla oleva, pääasiallisesti tai yksinomaan korvikeaineita päihteenä käyttävä alkoholisti. Häneen liitettiin myös rajusta ja pitkällisestä juopottelusta aiheutuva fyysisen kunnon selvästi havaittava rappeutuminen.⁵ Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteita Tampereella tutkinut sosiologi Lasse Murto lisää tunnusmerkkien listaan vielä ”tavallisesta” alkoholistista poikkeavat elinolosuhteet, tavan kokoontua ryhmiksi sekä häiriintyneet suhteet ympäröivään yhteiskuntaan, sen jäseniin ja organisaatioihin.⁶ Sotien jälkeisen kontrolli-Suomen sosiaalisia normeja nämä ihmiset loukkasivat poikkeavalla alkoholinkäytöllään, kodittomuudellaan ja monin tavoin normeista poikkeavalla elämäntavallaan. Historioitsija Antti Häkkinen sijoittaa asunnottomien alkoholistien osakulttuurin alamaailman rajalle: sen jäsenet kykenivät raittiin jakson aikana kiinnittymään

¹ Malinen 2018, 14–15.

² Häkkinen 2015, 38–39

³ Malinen 2018, 27–29.

⁴ Taipale 1979, 41–43.

⁵ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö*, 2.

⁶ Murto 1978, 50.

valtavirtaan esimerkiksi satunnaisten työjaksojen kautta, mutta vajosivat sitten takaisin ”alamaailman” puolelle.⁷

Asunnottomien alkoholistien joukkokuolemat herättivät huomiota sodanjälkeisinä vuosina. Vuonna 1944 kuoli 70 ihmistä metanolimyrkytykseen ja vuonna 1948 17 henkilöä nautittuaan tetrakloorimetaania sisältänyttä hiusvettä humaltumistarkoituksessa.⁸ *Helsingin Sanomien* sivuilla aihe alkoi näkyä säännöllisesti 1960-luvun alusta alkaen, vaikkakin satunnaisluontoista uutisointia ja keskustelua esiintyi myös aiemmin. Keskustelun vilkastumista voivat selittää kaupungin laajentuminen lähemmäs metsissä sijainneita ”lintsiasutuksia”⁹, asunnottomien alkoholistien määrän kasvu sekä heidän hakeutumisensa keskusta-alueiden tilapäistöiden perässä ja elantoa tarjonneiden kaatopaikkojen lakkauttamisten vuoksi. Samoihin aikoihin myös tutkijoiden kiinnostus heräsi, ja vuonna 1960 Alkoholitutkimussäätiön tutkija Eero Tuominen julkaisi artikkelin, jossa hän pyrki amerikkalaisten Skid Row -alueiden asukkaita koskevien sosiologisten tutkimusten innoittamana ja niihin nojautuen määrittelemään asunnottomia alkoholisteja ryhmänä.¹⁰

Lähdeaineisto

Tutkielmani pääasiallisena lähteenä ovat *Helsingin Sanomat* vuosina 1960–1972. Lehtiä olen tarkastellut digitaalisen HS Aikakone -arkiston kautta, joka sisältää *Helsingin Sanomat* sekä *Päivälehd*en vuosilta 1889–1997. *Helsingin Sanomat* on paitsi valtakunnan päälehti myös tarkasteltavan ilmiön keskeisen esiintymisalueen tapahtumien tarkkailija, jonka sivuilla aihetta on käsitelty useista näkökulmista. Olen valinnut aineiston etsimällä sanahauulla valitulla ajanjaksolla julkaistuista lehdistä aihetta käsitteleviä kirjoituksia. Hakutermeinä ovat toimineet erilaiset asunnottomista alkoholisteista käytetyt kutsumanimet kuten *puliukko*, *rappioalkoholisti* ja *liekkimies*. Lisäksi olen etsinyt aiheen ympärille kohdistuvilla termeillä kuten *liekkihote*lli,

⁷ Häkkinen 2015, 38–39.

⁸ 70 henkeä menehtyi nautittuaan metanolipitoista pulituuria, kts. *Korvikealkoholitoimikunnan mietintö*, 5. Vuoden 1948 tapauksesta kts. Alha 1950, 5.

⁹ Esimerkiksi purkutuomion saaneita rakennuksia, bunkkereita, itse rakennettuja hökkeleitä.

¹⁰ Tuominen 1960, 163–166.

korvikealkoholi ja *pulituuri*. Olen toteuttanut hakuja myös laajemmilla termeillä kuten *irtolainen* ja *asunnoton*. Löytyneestä materiaalista on sen jälkeen karsittu pois tekstit, joissa aihetta käsitellään vain ohimennen.

Analysoitavaan aineistoon kuuluu 36 reportaasiartikkelia, 49 uutista ja 135 mielipidekirjoitusta. Aiheesta on kirjoitettu niin yleisönosastolla, uutisissa, pakinoissa kuin nuorten palstallakin. Keskusteluun osallistuivat monet eri tahot erilaisista tulokulmista, toimittajien lisäksi niin yleisö kuin viranomaisetkin, ja joskus mielipiteensä pääsivät esittämään myös kirjoittelun varsinaiset kohteet. *Helsingin Sanomien* sisällön lisäksi tarkastelen myös eräitä aihetta käsitteleviä TV-ohjelmia, jotka herättivät keskustelua *Helsingin Sanomien* sivuilla. Näitä ovat *Musta Helsinki* (1966), *Viimeisellä rannalla* (1967) ja Marraskuun liikkeen järjestämän kodittomien itsenäisyyspäiväjuhlan taltiointi (1967). Nämä televisio-ohjelmat tarjoavat erilaisen, visuaalisen representaation asunnottomista alkoholisteista. Televisio-ohjelmat innoittivat lukijat kirjoittamaan aiheesta *Helsingin Sanomien* yleisönosastoon. TV-ohjelmien lisäksi tarkastelun alla on myös asunnottomia alkoholisteja käsittelevien artikkelien ohessa käytetty valo- ja piirroskuvitus. Sen sijaan *Helsingin Sanomien* pitkäaikaisen pilapiirtäjän Kari Suomalaisen piirroksia kuten myöskään Henrik Tikkasen päivittäisiä pilapiirroksia ei ollut tekstihaulla toteutetun aineistohaun vuoksi mahdollista sisällyttää aineistoon kohtuullisella työmäärällä, vaikka niissäkin puliukkohahmoja esiintyi.

Historiallinen tausta

1940-luvun jälkipuolen Helsingissä vallitsi vaikea asuntopula. Kaupungissa ei ennen toista maailmansotaakaan ollut ylimääräistä vuokra-asuntoreserviä, ja sodan jälkeen asunnontarvitsijoiden määrä ylitti vapaiden asuntojen tarjonnan moninkertaisesti. Tähän vaikuttivat sotien aikainen uudistuotannon vähäisyys, rakennuskannan pommituksissa kärsimät vauriot sekä kymmenet tuhannet sodan jaloista palaavat sotilaat, siirtoväen jäsenet, työvelvolliset ja muut Helsinkiin muuttajat.¹¹ Vuonna 1950 Helsingin asuntovajeen laskettiin olevan 20 000 asunnon tienoilla.¹² Koko Suomen

¹¹ Malinen 2018, 14–16.

¹² Taipale 1982, 111–112.

asutuskeskuksissa laskettiin olevan yli 22 000 vailla vakinaista asuntoa olevaa ihmistä. Vaikeimmassa tilanteessa olivat yksinasuvat, joita asunnottomista oli yli 90 prosenttia. Välittömästi sotien jälkeen tilannetta pyrittiin helpottamaan säännöstelemällä muuttamista maaseudulta Helsinkiin, mutta kun muuttosäännöstelystä 1940-luvun lopulla luovuttiin, muutti maaseudulta pääkaupunkiin suuria määriä ihmisiä.¹³ Jatkuva asutuspula synnytti tarpeen erilaisille tilapäisasumisen muodoille. Näkyvänä esimerkkinä tästä voi pitää aina vuoteen 1954 saakka jatkunutta pommisuojiin käyttöä yömajoina.¹⁴ Pommisuojiin asutusta ei merkinnyt asutuskriisin lopullista ratkeamista, mutta yömaja-asutus saatiin sentään siirrettyä inhimillisempiin maanpäällisiin tiloihin. Asuntorakentaminen ei pysynyt tarpeen perässä, ja valmistuvat asunnot suunnattiin pääasiassa perheille, jolloin yksinasuvien tukala tilanne vuokralais- ja alivuokralaismarkkinoilla jatkui.¹⁵

Sodan jälkeen lisääntyi myös alkoholin kulutus. Kasvanut kulutus kohdistui ennen kaikkea väkeviin juomiin. Tämä näkyi myös yömajajoissa, joiden olosuhteet itsessään ruokkivat alkoholismia.¹⁶ Laillisen alkoholinkäytön lisäksi myös kieltolakivuosiin vakiintunut korvikeaineiden käyttö yleistyi ja sai näkyvyyttä 1940-luvun puolivälistä alkaen metanoli- ja tetrakloorimetaanipitoisten aineiden aiheuttamien joukkomyrkytysten myötä.¹⁷ Viranomaisten näkemys asunnottomuuden syistä painotti alkoholi- ja irtolaiskysymystä enemmän kuin asutuspulaa.¹⁸ Viranomaiset näkivät irtolaisuuden ja alkoholismia kurinpitokeinoin ratkaistavina ilmiöinä, joihin voitiin puuttua esimerkiksi lähettämällä irtolaisiksi tuomittuja työlaitoksiin.¹⁹

1960-luvulle tultaessa varsinaisten asuntojen lisäksi pulaa oli myös yömajapaikoista, joten ihmisiä asui ulkona esimerkiksi roskalaatikoissa sekä erilaisissa tilapäisasumuksissa, kuten Pasilan ja Mankkaan kaatopaikkojen ympärille rakentuneissa hökkelikylissä.²⁰ Ulkosalla asuvan väestön havaittiin koostuvan ensisijaisesti muualta

¹³ Malinen 2018, 18–20.

¹⁴ Malinen 2018, 24.

¹⁵ Malinen 2018, 16–18.

¹⁶ Kaartinen 2012, Häikiö 2007, 137 & Malinen 2018, 28–29.

¹⁷ *Korvikealkoholitoimikunnan mietintö* 1974, 4–5.

¹⁸ Karjalainen 2018, 55.

¹⁹ Karjalainen 2018, 51.

²⁰ Liite 2.

muuttaneista; luovutettujen alueiden asukkaiden sekä Itä-, Pohjois- ja Keski-Suomesta muuttaneiden osuus oli suuri.²¹

Tutkimusjaksolle sijoittuu yhteiskunnallinen murroskausi. Maaltapaon, teollistumisen ja elintason nousun ohessa myös suhtautuminen poikkeaviksi katsottuihin väestöryhmiin muuttui nopeasti vallitsevan kuri-ideologian murtuessa, ja asunnottomat alkoholistit olivat tässä muutoksessa ja siitä käydyssä keskustelussa hyvin keskeisesti esillä. Asunnottomista alkoholisteista käyty keskustelu ja uutisointi eivät siis kerro yksinomaan suhtautumisesta yhteen väestöryhmään vaan myös 1960-luvun yhteiskunnallisesta murroksesta laajemminkin yhden ”poikkeavaksi” mielletyn väestöryhmän kautta.

1960-luvun sosiaaliset ja asenteelliset uudistukset näkyivät ensiksi kontrollipolitiikan vähentymisenä irtolaisia ja päihdeongelmaisia kohtaan vuosikymmenen loppupuolella.²² Muutokset olivat kuitenkin aluksi sangen maltillisia, näkyen lähinnä tahdonvastaisten hoitoonohjausten osuuden pienentymisenä.²³ Yhteiskunnan toimenpiteiden laajempaa tavoitteellista kehittämistä hoitavaan suuntaan hahmoteltiin vasta vuonna 1972 julkaistussa asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietinnössä, joka suositteli kolmiportaista hoitoketjua, jossa ensisuojusta edettäisiin katkaisuhoidon ja kuntoutuksen kautta koulutus- ja työllistämisvaiheeseen.²⁴

Asunnottomien alkoholistien määrän kasvu, näkyvyyden lisääntyminen ja ennen kaikkea syksyllä 1967 tapahtuneet kymmenet kuolemat nostivat asunnottomia alkoholisteja julkisen keskustelun kohteeksi. Tässä paineessa asunnottomien alkoholistien asia koettiin lopulta niin merkitykselliseksi, että vuonna 1970 valtio asetti asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan laatimaan ehdotuksia huoltojärjestelmän kehittämiseksi sekä etsimään syitä korvikealkoholien käytölle. Asiantuntijoista koostuvan komitean mietintö kuvastaa viranomaistahojen asennemuutoksen maltillisuutta. Toimikuntaan nimettiin esimerkiksi lääketieteen, alkoholistihuollon, sosiaalihuollon, poliisin ja kemian alan edustajat.²⁵ Toimikunta päätyi antamaan lähes

²¹ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö 1972*, 8–9.

²² Haatanen & Suonoja 1992, 482–484.

²³ Murto 1978, 201–203.

²⁴ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö 1972*, 18.

²⁵ Kemian alan asiantuntemusta edusti Marraskuun liikkeestä tunnetun Ilkka Taipaleen isä Väinö Taipale.

yksimielisesti 42-kohtaisen listan toimenpide-ehdotuksistaan, joista osa liittyi välittömään huoltoon, kuten ensisuojaan, katkaisuhoidon järjestämiseen ja muihin palveluihin, osa asumisjärjestelyihin ja osa ennaltaehkäiseviin toimiin, kuten työmahdollisuuksien järjestämiseen myös maan alikehittyneille seuduille, josta monet Helsingin asunnottomista olivat kotoisin.²⁶ Toimikunnan mietinnön valmistuessa osa toimenpiteistä oli jo jossain määrin esimerkiksi Helsingissä toteutunut, osa taas toteutui huomattavasti myöhemmin. Huomionarvoisesti toimikunta nosti esille myös yksinasuvien asuntotarpeen, johon myös Ilkka Taipale kiinnitti erityistä huomiota kymmenen vuotta myöhemmin julkaistussa tutkimuksessaan.²⁷

Laajasta koostumuksestaan huolimatta toimikunta oli yksimielinen lukuun ottamatta eräitä itselleen tai muille vaaraksi oleviin kohdistettavia pakkotoimenpiteitä koskevia suosituksia; näihin toimikunnan jäsenet sosiaalineuvos Vilho Hämäläinen ja A-klinikkasäätiön toiminnanjohtaja K.E. Lanu olivat valmiita menemään kontrollipolitiikan purkamisessa pidemmälle. Hämäläinen ja Lanu ehdottivat pakkotoimenpiteiden sijaan tavallista lääketieteellistä hoitoa tilanteessa, jossa ihminen on kykenemätön huolehtimaan itsestään, ja poliisi- ja oikeusviranomaisiin turvautumista tilanteessa, jossa henkilö on väkivaltainen tai muutoin vaarallinen muille.²⁸ Monien asiantuntijatahojen edustajien kompromissina syntynyt mietintö painotti uusia huolto- ja kuntoutustoimenpiteitä, mutta kontrollipolitiikan elementeistä mietinnössä ei täysin luovuttu.

Tutkimustehtävä

Tutkimus tarkastelee *Helsingin Sanomissa* käytyä keskustelua asunnottomista alkoholisteista, tuolloin yleisesti käytetyn kansanomaisen nimityksen mukaan puliukoista, aikavälillä 1960–1972. Korvikealkoholin aiheuttamat joukkomyrkytystapaukset olivat olleet otsikoissa jo ennen tutkimusajanjakson alkua, mutta keskustelu asunnottomista alkoholeista pääsi vauhtiin 1960-luvulle tultaessa

²⁶ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö* 1972, 80–86.

²⁷ Taipale 1982, 221–223.

²⁸ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö* 1972, liite 4.

asunnottomuuden tultua entistä näkyvämmäksi ilmiöksi. Yksi syy tähän oli Herttoniemen alueen rakentaminen 1950-luvun jälkipuoliskolla. Se synnytti tiheää asutusta Vartiokylän kaatopaikan ympäristöön lähelle Herttoniemen metsien bunkkereissa sijainneita asunnottomien asuinsijoja.²⁹ Lisääntynyt alkoholin käyttö asunnottomien joukossa teki asunnottomuudesta myös näkyvämpää.³⁰ Tutkimuksen aikarajauksen päättymisvuosi sijoittuu käännekohtaan tutkittavan ilmiön historiassa. Kaupunkiin oli saatu uusia yömajapaikkoja, ja Lauttasaarenkadulle kiireellä avatun ensisuojan eli niin kutsutun Liekkihotellin kellarin karmiva joukkomajoitus oli tyhjennetty.³¹ Viinakortista luopuminen vuonna 1970 ja T-spriin myynnin kieltäminen vuonna 1972 suuntasivat kulutusta korvikeaineista Alkon väkeviin viineihin, ja samalla T-spriin juomisesta aiheutuneet lieveilmiöt vähenivät. Kun asunto- ja sosiaalipolitiikan muutos paransi monien asunnottomien tilannetta, jolloin Lauttasaarenkadun ensisuojan eli niin sanotun Liekkihotellin kaltaisissa ensisuojoissa tai hökkelikylissä asuvat, rappioalkoholisteiksi luokitellut ihmiset erottuivat viranomaisten ja yleisön silmissä entistä selkeämmin omaksi erillisryhmäkseen muista asunnottomista ja irtolaisista.³²

Alkoholistikuvauksia yhdysvaltalaisissa lehdissä vuosina 1900–1966 tutkineen sosiologi Arnold S. Linskyn mukaan ne kertovat laajemmin ihmiskuvaa ja sosiaalisia suhteita koskevien käsitysten muutoksista. Näin siksi, että lehdet etsivät lukijakunnan hyväksyntää ja kannattavat siksi näkemyksiä, jotka joko ovat jokseenkin samanlaisia kuin lukijakunnan mielipiteet tai jopa ennakoivat niiden muutosta hieman.³³ Marginaalihistorian tutkimus taas kertoo siitä, mitkä asiat johtavat marginaaliin päätymiseen kulloisessakin yhteiskunnassa, sekä siitä, mikä on vallitseva näkemys tavallisesta ja normaalista.³⁴ Näin ollen marginaaliryhmien representaation tutkimisen voi katsoa avaavan näkökulman laajempaan yhteiskunnalliseen asennemuutokseen.

Rappioalkoholistin määritelmä on jossain määrin häilyvärajainen. Tutkimusajanjakson loppupuolella tehdyissä tutkimuksissa ilmiölle on asetettu selkeät rajat ja kriteerit.

²⁹ Kervanto Nevanlinna 2012, 98–100. Kts. myös Liite 1.

³⁰ Taipale 1982, 105.

³¹ Liekkihotellin eli Lauttasaarenkadun ensisuojan matalassa, kosteassa ja pimeässä alakerrassa nukkui pahimmillaan yhtä aikaa 800 miestä. Tarpeet tehtiin avoviemäriin tai avoimiin rauta-ammeisiin, ja pahimmista viinakrampeista kärsivät nukkuivat ruumisarkkua muistuttavissa korkeareunaisissa laatikoissa. Kts. Rantanen 2000, 55–58.

³² Rantanen 2000, 78.

³³ Linsky 1970–1971, 573–574.

³⁴ Markkola 1996, 12–14.

Esimerkiksi asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietinnössä (1972) muusta väestöstä erottaviksi tekijöiksi määriteltiin yleisillä paikoilla tapahtuvan rajun juopottelun lisäksi muun muassa alkeelliset elintavat ja korvikealkoholien käytöstä johtuva pistävä haju.³⁵ Erilaisissa määritelmissä nousee usein esille korvikealkoholien käyttö, mutta sen yleisyys vaihteli käytännössä sopivan ja edullisen korvikealkoholin saatavuuden mukaan.³⁶ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietinnössä* (1972) rappioalkoholistilla tarkoitettiin varsinaista asuntoa vailla olevaa ja pääasiallisesti tai yksinomaan korvikeaineita päihteenä käyttävää alkoholista, jolle on usein ominaista rajusta ja pitkällisestä juopottelusta johtuva fyysisen kunnon selvästi havaittava rappeutuminen.³⁷ Lasse Murron tutkimuksessa *Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet* puolestaan kriteereiksi asetettiin viimeisen vuoden aikana tapahtunut pääasiallisesti ulkona tai joukkomajoitustiloissa asuminen, korvikealkoholien käyttö ja työelämän ulkopuolella oleminen.³⁸

Tutkimusajanjakson alkupuolella ilmiötä ei ollut vielä kovin tarkasti määritelty. Ensimmäiset korvikealkoholien käyttöön viittaavat termit olivat syntyneet niin kansan- kuin viranomaiskieleenkin jo 1930-luvun loppupuolella, mutta asunnottomat alkoholistit erottuivat laajemmasta irtolaiskäsitteestä vähitellen 1940–1960-lukujen aikana.³⁹ Korvikealkoholin käyttöä 1950-luvulla tutkinut Antti Alha esitti kolinajuoppojen yhtenä tyypillisenä tunnusmerkkinä asunnottomuuden.⁴⁰ Se, kuinka ilmiö kuitenkin vielä hakee tutkimusajanjakson alussa tarkkaa määritelmäänsä, näkyy esimerkiksi vuonna 1960 julkaistusta Martti Kailan 60-vuotispäivän kunniaksi julkaistussa *Ihminen ja alkoholi* -teoksessa, jossa Eero Tuominen kirjoittaa ”Kodittomista miehistä Helsingin Skid Row’lla”. Tuomisen Skid Row -määritelmä on lainattu anglosaksisista maista ja viittaa alun perin suurkaupungeissa sijaitseviin alueisiin, joilla asui pääasiassa kodittomia, alkoholisteja ja muuten yhteiskunnan ja alamaailman rajalla eläviä.

³⁵ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö* 1972, 2.

³⁶ *Korvikealkoholitöimikunnan mietintö* 1974, 4–7.

³⁷ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö* 1972, 2.

³⁸ Murto 1978, 40.

³⁹ Taipale 1978, 11–13.

⁴⁰ Alha 1950, 9.

Skid row -käsite rajautui kuitenkin nopeasti vain tutkijoiden käyttöön, eivätkä erilaiset varhaiset yritykset käsitteen suomentamiseksi esimerkiksi ”alamäkialkoholiksi” tai ”vajonneeksi kodittomaksi” jääneet elämään.⁴¹ Fyysistä Skid row -aluetta Tuominen ei Helsingistä tunnista, mutta amerikkalaistyylliselle Skid row:lle tyypillistä asujaimistoa ja kulttuuria kylläkin. Yhdeksi skid row väestöryhmäksi Tuominen määrittelee puliukot, joille tunnusomaista on alkoholismi, rikollisuus tai työnvieroksunta sekä tietoinen vetäytyminen lämpimäksi vuodenajaksi asumaan ”lintsimestoille” metsiin, kaatopaikkojen liepeille ja satamiin.⁴² Esimerkiksi *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietinnössä* (1972) esitettyyn tarkkaan määritelmään verrattuna Tuomisen ulkomaiseen tutkimukseen nojaava luonnehdinta vuodelta 1960 on hyvin tulkinnanvarainen ja ilmava.

Tutkijat laativat aikaa myöten tarkkoja kriteerejä asunnottomalle alkoholistille, mutta *Helsingin Sanomien* Yleisöltä-palstalle puistonpenkit vallanneista puliukoista kirjoittava kansalainen tuskin teki tarkempaa taustatutkimusta kirjoituksensa kohteista. Tämä on syytä pitää mielessä aineistoa tarkasteltaessa. Esimerkiksi selkeänä rappioalkoholismien merkkinä pidettyyn korvikealkoholien käyttöön turvautui varsinkin T-sprii-kaudella myös asunnon omaavia kausijuopottelijoita ja satunnaiskäyttäjiä.⁴³ Nuhjuinen koditon tulkittiin helposti myös alkoholistiksi. Asunnottomista alkoholisteista puhuttaessa puhuttiin luultavasti silloin tällöin myös ihmisistä, jotka eivät käsitteen tiukkaa määritelmää täyttäneet.

Myös terminologia vaihteli tutkimusjakson aikana. *Helsingin Sanomissa* yleisesti käytetty termi erityisesti tutkimusajanjakson alkupuolella oli kiillotusaine pulituurin⁴⁴ korvikealkoholikäytöstä johdettu ”puliukko”. Tämän lisäksi lehden sivuilla on käytetty myös muita korvikealkoholeista johdettuja termejä, kuten T-spriistä johdetut tenu ja tenttu sekä T-spriipullon kyljessä olleesta liekistä tullut ”liekkimies”. Alkoholistien, mielenterveyspotilaiden, vankien ja muiden marginalisoitujen ryhmien asiaa ajava Marraskuun liike lanseerasi neutraalimmaksi mielletyn termin ”asunnoton alkoholisti”.⁴⁵ 1960-luvun loppupuolella syntyi myös termi ”rappioalkoholisti”

⁴¹ Taipale 1978, 48–49.

⁴² Tuominen 1960, 167–168.

⁴³ Taipale 1982, 104.

⁴⁴ Ruotsin kielen sanasta ”polityr”, joka pohjautuu puolestaan latinan sanaan ”politura” eli kiilto.

⁴⁵ Taipale 1982, 93.

korostamaan poikkeavaa elämänmuotoa ja rankan juomisen oletettuja seurauksia.⁴⁶ Käytetty termistö on osin latautunutta. Pääasiallisesti käytän tässä tutkielmassa vähemmän latautunutta ilmaisuja ”asunnoton alkoholisti”, mutta paikoin käytän myös lähteiden käyttämää termistöä.

Nykyisin asunnottomuutta ja päihdeongelmaa käsitellään erittelemättä asunnottomia alkoholisteja omaksi ryhmäkseen. Tutkimusajanjaksolla ongelman luonne oli erilainen. Helsingin asuntotilanne oli erityisesti tutkimusjakson alkupäässä huono, ja kodittomien sekä tilapäismajoituksessa asuvien joukosta asunnottomat alkoholistit rajautuivat ryhmäksi, jonka olot olivat erityisen vaikeat. Toisaalta asunnottomuus erotti nämä ihmiset myös alkoholistien joukosta ryhmäksi, jonka toiminta oli julkista ja siten arvostelun kohteena. Aiheen käsittelyn kannalta on siksi mielekästä rajata ryhmä kankealta kuulostavalla käsitteellä asunnottomat alkoholistit.

Arkikielen nimitysten rinnalla kulki viranomaiskieli, joka heijasteli yhteiskunnan näkemystä ilmiöstä. Varhaiset käsitteet, kuten ”irtolaisalkoholisti” tai ”asosiaalinen/antisosiaalinen yksilö”, kielivät ryhmän näkemisestä yhteiskunnan kontrollitoimenpiteiden kohteena ja sopeutumattomina normien rikkojina. Myöhemmin viranomaiskieli oli osittain päällekkäistä lääketieteellisen kielen kanssa; viranomaiset esimerkiksi hyödynsivät lääketieteellisiä alkoholistityyppien jaotteluita.⁴⁷

Tässä tutkimuksessa jäsenenä ilmiöstä käytyä keskustelua representaation käsitteen kautta. Representaatio viittaa joltain todellisuuden kohdetta kuvaavaan esitykseen.⁴⁸ Median kuva ilmiöstä rakentuu representaatioista, jotka esittävät vain rajatun osan todellisuudesta. Rajausta tai painotuksia siirtämällä representaation kohteesta voidaan antaa hyvinkin erilainen kuva sen mukaan, millaisessa valossa se halutaan yleisölle näyttää. Kulttuurintutkimuksen näkökulmasta representaatiota voi pitää poliittisena käsitteenä, sillä representaatioiden sisällöstä käytävä rajanveto vaikuttaa suoraan siihen, keitä kaikkia representaatioiden kautta jäsenyviin käsitteiden alle lasketaan.⁴⁹ Erilaisiin marginaaliryhmiin luokitelluksi tuleminen puolestaan vaikuttaa siihen, kuinka ihmistä kohdellaan. Representaatiot voivat olla myös syrjäyttäviä. Kun ihmisryhmästä

⁴⁶ Taipale 1982, 95.

⁴⁷ Taipale 1979, 68. Lääketieteellisistä yrityksistä luokitella alkoholisteja kts. Taipale 1979, 37–38.

⁴⁸ Representaatio, Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ihmistieteet:representaatio>, viitattu 10.2.2021.

⁴⁹ Rossi 2010, 261–263.

rakennetaan negatiivinen kuva, jonka keskiössä ovat sitä ”normaalista” erottavat piirteet, ihmisiä voidaan ikään kuin sulkea pois ja erottaa ”normaalin” piiristä, tai ainakin kuvata vähempiarvoisina. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiinto onkin mielenkiintoista kysyä, rakennettiinko asunnottomista alkoholisteista kuvaa poikkeavina yksilöinä, millä tavoin poikkeavuuden katsottiin ilmenevän, ja millaisia toimenpiteitä yhteiskunnan toivottiin heihin kohdistavan.

Vaikka *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin jonkin verran asunnottomista alkoholisteista myös muissa kaupungeissa, keskityn tutkimuksessani ensisijaisesti siihen, mitä ilmiöstä kirjoitettiin Helsingin ja ympäryskaupunkien osalta. Vaikka pääkaupunkiseutu ei tutkimusaikana ole ollut samassa mielessä yhtenäinen alue kuin nyt, liikkumista kuntarajojen yli tapahtui, ja esimerkiksi niin kutsuttu Liekkihotelli veti Helsinkiin asunnottomia myös naapurikaupunkien puolelta, erityisesti kovimpien pakkasien aikaan.⁵⁰

Aatehistoriallisessa tutkimuksessa tarkoitus ei ole jälkikäteen jaella tuomioita siitä, kuka oli oikeassa ja kuka väärässä. Pyrkimys on ymmärtää sitä, mistä erilaiset mielipiteet kumpuavat. Tämän takia työssä on paikallaan tarkastella keskustelua myös suhteessa aikakauden yhteiskunnalliseen ilmapiiiriin, ja erityisesti siihen, miten marginaaliryhmiin ja avuntarvitsijoihin yleensä suhtauduttiin.

Tutkimuskysymykseni kuuluvat seuraavasti:

- 1) **Miten asunnottomia alkoholisteja representoidaan tutkimusaineistossa?**
Kuinka rappioalkoholisti määritellään ja kenen toimesta?
- 2) **Mitkä tekijät nähdään syynä asunnottomaksi alkoholistiksi päätymiseen?**
Millaisia ratkaisumalleja ja toimenpide-ehdotuksia esitetään?
- 3) **Kuinka näkemyksiä perustellaan ja mihin ne pohjaavat?**

Metodeiltaan työ perustuu lähdeaineiston laadulliseen analysointiin lähiluvun ja kriittisen diskurssianalyysin kautta. Koska asunnottomien alkoholistien ja heistä kirjoittavien ihmisten välillä vallitsee hyvin epätasa-arvoinen asetelma, käytän metodina kielenkäytön sosiaalista epätasa-arvoa rakentavaan ja toisintavaan rooliin huomionsa

⁵⁰ Väliaho 2020.

kohdistavaa kriittistä diskurssianalyysia⁵¹. *Helsingin Sanomat* toisaalta kertoo siihen kirjoittavien ihmisten käsityksistä, toisaalta se myös rakentaa näitä käsityksiä. Keskityn havainnoimaan, miten ja kenen toimesta asunnottomia alkoholisteja representoidaan. Kiinnitän huomiota myös siihen, muuttuvatko representaatiot tutkimusajanjakson kuluessa. Lehden sivuilla olevat tekstit muodostuivat tietoisien valintojen tuloksena, ja kontekstista riippuen jopa yksittäisillä sanavalinnoilla voi olla merkitystä. Valintoja ei tehty tyhjiössä, vaan ne kertovat kirjoittajiensa arvomaailmasta ja tavoista hahmottaa todellisuutta. Visuaalisten aineistojen analyysi puolestaan edellyttää omanlaisiaan metodeja, kuten perspektiivin havainnointia, kuvaan sisällytettyjen ja pois jätettyjen seikkojen pohtimista sekä kuvien asettamista kontekstiin. Näitä keinoja olen etsinyt Nick Lacey'n *Image and Representation: Key Concepts of Media Studies* sekä Gunter Kressin ja Theo van Leeuwenin *Reading Images: The Grammar of Visual Design* -kirjoista, sekä Stuart Hallin *The Spectacle of the 'Other'* -artikkelista hänen koostamassaan kirjassa *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*.

Tutkimustilanne

Asunnottomien alkoholistien representaatioita julkisessa keskustelussa ei ole juurikaan aiemmin tutkittu Suomessa. Alkoholismikuvauksia on tutkinut esimerkiksi tuoreessa Emmi Kykkänen pro gradu -työssään *Viinanhimo syntinä ja sairautena. Alkoholismikuvaukset suomalaisissa näytelmäelokuviissa 1948–1958*. Ilkka Taipaleen sosiaalilääketieteellinen tutkimus *Asunnottomuus ja alkoholi* (1982) käsitteli Helsingin asunnottomia alkoholisteja. Niin kutsutulla T-sprii-kaudella (1967–1972) asunnottomien alkoholistien elämä ja korvikealkoholistien käyttö herättivät mielenkiintoa, ja tällöin syntyivät esimerkiksi Lasse Murron tutkimukset *Korvikeaineiden väärinkäyttäjät ja skidrowlainen elämäntapa. Tutkimus tamperelaisista korvikealkoholisteista, heidän taustastaan, kehityksestään, elintavoistaan ja mielipiteistään sekä heidän muodostamistaan pienryhmistä* (1969) ja *Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet. Tampereella vuosina 1970–1975 suoritettu tutkimus* (1978). Asunnottomien alkoholistien kuolleisuutta ja kuolinsyitä

⁵¹ Richardson 2007, 1–6.

tutkittiin aikanaan paljon. Asunnottomien alkoholistien arkea sekä ilmiön syitä ja seurauksia on siis kartoitettu tutkimuksen keinoin, mutta heidän representoimistaan ei niinkään. Kenties lähimmäksi tätä näkökulmaa tulee Ilkka Taipaleen tutkimus *Poikkeavien alkoholin käyttäjien nimitykset ja määrittelyt Suomessa* (1979). Alkoholistikuvauksia yhdysvaltalaisessa lehdistössä on tutkinut Arnold S. Linsky artikkelissaan *"Theories of Behaviour and the Image of the Alcoholic in Popular Magazines 1900–1966"*.

1. Asunnottomat alkoholistit uutis- ja reportaasiaineistossa

Asunnottomien alkoholistien representaatio rakentuu *Helsingin Sanomien* sivuilla niin tekstien kuin niitä täydentävien valokuvien ja satunnaisesti myös piirrosten kautta. Olennainen osa representaation havainnointia on tarkastella sitä, kuinka ilmiö rajataan, toisin sanoen kuka tai ketkä määritellään asunnottomaksi alkoholistiksi. Määrittelyn tarkasteluun kuuluu myös se, kenelle lehdessä annetaan valta määritellä ilmiö ja sen rajat.

Kenestä *Helsingin Sanomat* siis kirjoittaa kirjoittaessaan asunnottomista alkoholisteista? Tutkimuksissa ilmiötä on rajattu erilaisin, osin vaihtelevin kriteerein. Sanomalehden sivuilla puliukon leima mahdollisesti lankeaa vähemmän järjestelmällisen pohdinnan tuloksena. Määrittelyn kriteerit voivat myös poiketa toisistaan esimerkiksi eri tekstityyppien ja myös vaikkapa eri yleisönosastokirjoitusten kesken. Ilmiön häilyvärajaisuutta teksteissä ilmentää esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kirjoituksissa 1960-luvun alkupuoliskolla esiintyvä termi ”varsinainen puliukko” erotuksena joko asunnottomien alkoholistien liepeillä pyörivistä tai näitä muistuttaviksi katsotuista ihmisryhmistä.⁵²

Tarkastelun kohteeksi asunnoton alkoholisti nousee toimintansa julkisuuden kautta. Asunnottomalla ei ole paikkaa mihin piiloutua. Asunnon omaavalla alkoholistilla juomisen määrä saattoi olla yhtä suurta ja seuraukset tuhoisia, mutta viranomaiset eivät puutu eivätkä toimittajat saavu raportoimaan piilossa yksityisasunnossa tapahtuvasta juopottelusta. Asunnottomuudesta seuraa tällöin keskeinen ero siinä, kuinka selvästi alkoholismi näyttäytyy ulkopuolelle, julkisesti juopotteleva asettuu esille ja arvosteltavaksi tahtomattaankin. Julkiset tilat ovat myös kaupunkilaisen elämänmuodon kannalta keskeisiä ympäristöjä, joissa tapahtuva kanssakäyminen heijastaa aikansa kulttuurista ja sosiaalista järjestystä ja jonka hallinnasta kilpaillaan.⁵³ Julkisessa tilassa tapahtuva toiminta herättää täten kiinnostusta ja arvostelua eri tavoin kuin yksityisissä tiloissa piilossa tapahtuvat asiat.

⁵² *Helsingin Sanomat* (HS) 31.3.1965; HS 16.5.1966.

⁵³ Kolbe 2016, 449–450.

Uutisoinnissa käytetyt sanavalinnat ja nimitykset kuvastavat osaltaan sitä, mitkä asiat asunnottomien alkoholistien olemuksessa ulkopuolisten huomion erityisesti herättävät. Poikkeavien alkoholinkäyttäjien nimityksiä tutkinut Ilkka Taipale jakaa nimitykset karkeasti neljään kategoriaan: yksilön elinolosuhteisiin, käyttäytymiseen, ominaisuuksiin tai juomisen seurauksiin nojautuvat nimitykset. *Helsingin Sanomien* uutisoinnissa erityisen yleisesti käytettyjä nimityksiä ovat käytetyn alkoholin laatuun liittyvät korvikealkoholien käyttöön liittyvät nimitykset, kuten puliukko, sekä 1960-luvun loppupuolelta alkaen elinolosuhteita kuvaava termi rappioalkoholisti. Tämä rappio nähtiin jonkinlaisena alimman tai syvimmän tason alkoholismin merkinä.⁵⁴

1.1 ”Outoa väkeä” metsissä – asunnottomat alkoholistit uutisoinnissa

Keskeinen areena erilaisille asunnottomien alkoholistien representaatioille *Helsingin Sanomissa* on uutis- ja ennen kaikkea reportaasiaineisto. Tutkimusjakson kuluessa asunnottomien alkoholistien esittämisessä on havaittavissa selkeitä muutoksia, joskin moniäänisessä muodossa. Näkökulma ei muutu yhdessä yössä, mutta uusia ääniä nousee esille vanhojen rinnalle vanhoja hitaasti syrjäyttäen.

1960-luvun alkupuolella *Helsingin Sanomat* julkaisi useita reportaasiartikkeleita, joissa toimittaja kiertää asunnottomien alkoholistien olinpaikkoja. Kohteena ovat joko metsäasumukset tai kaupungin kadut ja puistot. Kun poliisi ratsasi kesällä 1960 Bodominjärven surmien jälkimainingeissa irtolaisten leirejä, yhdessä ratsiassa oli mukana myös *Helsingin Sanomien* toimittaja. Otsikolla ”*Helsingin metsiin pesiytynyt outoa väkeä – asuntolina bunkkerionkalot ja kurjat hökkelit*” julkaistussa artikkelissa toimittajan mielenkiinto suuntautuu paljolti asumuksiin, jotka artikkelissa jaetaan kahteen kategoriaan. Myllypuron kaatopaikan lähistöllä asutaan ensimmäisen maailmansodan aikana rakennetuissa bunkkereissa, Keskuspuistoalueen metsissä puolestaan erilaisissa itse rakennetuissa ”hökkeleissä”. Ja outoa väkeä niissä asuukin. Kurjissa, ”tavallisille” ihmisille kelpaamattomissa asumuksissa asuu toimittajan mukaan puliukkoja ja metsäihmisiä, humalaisia, likaisia ja sotkuisia hahmoja, joiden asuinympäristöä täplittävät täydet ja tyhjät pulituuripullot.⁵⁵ Vuotta myöhemmin

⁵⁴ Taipale 1979, 37–41.

⁵⁵ HS 18.6.1960.

Helsingin Sanomien toimittaja teki reportaasikäynnin Pasilan kaatopaikan kupeessa sijaitsevaan "Iisakin kirkonkylään". Artikkelin korostaa kyseisen "asuinalueen" kaksijakoisuutta: sen siistimmällä puolella asuu pääasiassa työssäkäyviä ihmisiä, törkyisemmällä puolella kaatopaikan eteläpuolella asuvat "LC-liuotinkanistereitten satamääräisessä erämaassa" "varsinaiset irtolaiset" ja puliukot.⁵⁶ Kummassakin reportaasissa toimittajan katse suuntautuu asunnottomiin alkoholisteihin ikään kuin ylhäältäpäin kummeksuen ja paheksuen. Molemmista reportaaseista paistaa läpi kirjoittajan hämmennys: mikä saa ihmiset asumaan ja elämään näissä olosuhteissa ja tällä tavalla? Artikkelin sävy on hyvin tyypillinen sille, kuinka ilmiötä kuvataan *Helsingin Sanomissa* 1960-luvun alkupuolella: ihmetellen, oudoksuen, ympäröiviin ulkoisiin olosuhteisiin keskittyen ja toiseutta korostaen.

Juhannuksena 1965 nimettömäksi jäävä toimittaja vieraili huoltopoliisin konstaapelien kanssa useilla asunnottomien asuinalueilla, muun muassa Myllypuron kaatopaikan lähistön bunkkereissa, ihmettelemässä "sikolättiäkin epäsiistimpää ympäristöä ja spriipullojen paljoutta". Toimittaja havainnoi suuren määrän erilaisia korvikealkoholeja, pulituurin sijaan näkyi nyt talousspriipulloja ja peltikanistereita, mutta myös oikeita viinapulloja, joita muista leireistä toimittaja ei löydä nimeksikään. Asutuksia nimitetään "tenukyliksi" ja "tenu-ukkoleireiksi", ja tekstistä paistaa läpi juhannuksena vallitseva reteän nousuhumalainen tunnelma. Huomionarvoista on, ettei tässä artikkelissa, toisin kuin kahdessa edellisessä reportaasissa "kahden kerroksen väkeä", toimittajan haaviin sattuu vain yksi metsämajastaan käsin työssä käyvä pariskunta.⁵⁷

Reportaasiartikkelien tapa kuivailla primitiivisissä oloissa asustavia "metsäihmisiä" muistuttaa villi-ihmisestä, joka 1950-luvun suomalaisessa alkoholivalistuksessa henkilöi suomalaisille tyypillisenä pidettyä rajua juopottelua.⁵⁸ Ihmisten esittäminen pelkästään stereotyyppinä, tässä tapauksessa villi-ihmisinä ja puliukkoina, toimii elokuvatutkija Richard Dyerin mukaan konsensuksen rakentamisena, jossa stereotyyppin rooli on kertoa lukijalle mitä ihmiset yleisesti ottaen ajattelevat kuvatun sosiaalisen ryhmän jäsenistä. Samalla stereotyyppit rakentavat lukijoille mielikuvaa näistä ihmisryhmistä.⁵⁹ Näin

⁵⁶ HS 18.8.1961.

⁵⁷ HS 28.6.1965.

⁵⁸ Peltonen 2002, 164–165.

⁵⁹ Dyer 1993, 14.

metsäihmis-stereotyyppi rakentaa mielikuvaa asunnottomista alkoholisteista ”toisina”, joiden poikkeavaa elämäntyyliä voidaan ihmetellä ja paheksua. Olennaista on esittää asia siten, että bunkkereissa ja hökkeleissä asuminen ja pulituurilla hankittu humala on joko tietoinen valinta tai yksilön lähtökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvä väistämätön kohtalo.

Asunnottomia alkoholisteja kuvataan reportaasiartikkeleissa kuitenkin myös myötämielisemmässä sävyssä. Talvella 1963 julkaistussa artikkelissa *”Kylmä ja pitkä on kodittoman yö – kirkon lattiakin on ihana makuusija”* toimittaja Maire Varhela seuraa kodittomien miesten elämää talvisena pakkasyönä. Reitti kulkee päivätuvalta Pasilan kirkon lattialle, jonne kodittomat ovat saaneet yöksi luvan majoittua. Artikkelissa on haastateltu Arvid von Martensia⁶⁰, Arska Parkkilaa⁶¹ ja muita kodittomien kanssa työskenteleviä, jotka kuvaavat asunnottomien vaikeaa tilannetta myötätuntoisesti. Toimittaja antaa ymmärtää allekirjoittavansa huolen ja tyrmistyksen talvipakkasilla ulkona majoittumisesta. Hän myös muistuttaa, etteivät kaikki kodittomat ole puliukkoja. (Puliukon kriteerinä on tässä korvikealkoholien käyttö.) Kodittomia lainaten tuodaan esiin, että jonkinasteinen päihdeongelma heillä kaikilla on.⁶² Päihdeongelma sai tässä myötämielisessä artikkelissa vähemmän huomiota kuin kahdessa edellisessä reportaasissa. Kolmea vuotta myöhemmin samantapaisessa ulkona yöpymistä käsittelevässä artikkelissa raja puliukkojen ja muiden kodittomien välille määriteltiin kertomalla Helsingissä olevien asunnottomien asuntoloiden ja yömajojen ottavan sisään vain selvänä saapuvia ihmisiä, jolloin puliukoksi lasketaan kaikki ne, joilla ei ole asiaa asuntoloihin.⁶³ Yömaja- ja asuntolapaikkoja oli kuitenkin alle tarpeen eivätkä ehdotukset hätämajoituksista ja kodittomien asuntoloista eivät edenneet virkakoneistossa.⁶⁴

Runsas maaltamuutto ja heikko asuntotilanne saivat myös lehden varoittamaan erityisesti nuoria saapumasta Helsinkiin, mikäli työpaikkaa ja asuntoa ei ole valmiina,

⁶⁰ Helsingin seurakuntien diakoniakeskuksen palkkalistoilla ollut sekä Kovaosaisten ystävät ry:n toiminnan- ja puheenjohtajana 1950–1973 toiminut Arvid von Martens ryhtyi aktiiviseen toimintaan Helsingin kodittomien ja yömaja-asukkaiden hyväksi heti jatkosodan jälkeisen asuntopulan kärjistyttyä 1944. Kts. Taipale 2018

⁶¹ Arvo ”Arska” Parkkila oli raitistunut entinen asunnoton alkoholisti, joka perusti päihdeongelmaisia avustamaan pyrkivän Suoja-Pirtti ry:n. Kts. Fredriksson 2018, 61–64.

⁶² HS 17.1.1963.

⁶³ HS 27.8.1966.

⁶⁴ Karjalainen 2018, 52–53.

varoittaen tällaisessa tilanteessa Helsinkiin saapuvien päätyvän helposti ”kiertolaisiksi”.⁶⁵ Varoitus oli sikäli osuva, että Helsingin asunnottomista alkoholisteista vain vähemmistö oli syntyperäisiä helsinkiläisiä.⁶⁶ Vuonna 1970 huolto-osaston johtaja Usko Tiainen määritteli *Helsingin Sanomissa*, että erityisen herkästi asunnottomaksi alkoholistiksi päätyy maaseudulta ilman työpaikkaa ja asuntoa muuttava entinen pienviljelijä.⁶⁷ Muualta muuttaneiden yliedustus näkyi niin yömajajoissa kuin Liekkihotellissakin, jossa eri puolilta maata Helsinkiin päätyneet miehet jakautuivat ryhmiksi omiin nurkkauksiinsa.⁶⁸

Maalta Helsinkiin saapuvia varoittleva artikkeli on poikkeava myös siksi, että se nostaa esille Helsingissä vallitsevan asunto- ja yömajapaikkapulan. Puliukkoreportaaseissa toimittajat jopa tenttasivat metsässä asuvilta asunnottomilta, mikseivät nämä hanki asuntoa, onhan niitä tarjolla. Asuntopulaa ei muutenkaan juuri tätä artikkelia lukuun ottamatta nostettu esille syynä asunnottomuuteen tai alkoholismiin, ja esimerkiksi yömajapaikkojen saatavuutta välillä jopa keuhuttiin sillä reunaedellytyksellä, että niihin pyrkijä on selvinpäin. Todellisuudessa yömajapaikkojen tarjonta ja tarve eivät kuitenkaan kohdanneet.⁶⁹

Vuosikymmenen alussa vallinneen oudoksuvaan närkästyksen ja myötätunnon kahtiajaon jälkeen 1960-luvun puolivälin liepeillä *Helsingin Sanomien* sivuilta alkaa löytyä myös reportaaseja, joissa asunnottomat alkoholistit kategorisoidaan harmittomaksi väeksi. Esimerkki tästä on Hietaniemen poliisipiirin arkea otsikolla ”’*Olen laatikon asukas, puliukko*’ – *Hietaniemi, Helsingin ’juopoin’ poliisipiiri*” kuvaava artikkeli, jossa kerrotaan ”varsinaisten puliukkojen olevan kilttejä luonteeltaan” ja että nämä korjataan putkaan ”asianomaisten tilan tarkistamiseksi” tai ”pois liikenteen tieltä ja ärsyyntyneiden kanssaihminen silmistä”. Puliukkojen suurimmaksi synniksi määritelläänkin se, että näiden ympärillä pyörii ”suurrikollisia”.⁷⁰ Toisaalta kodittomien

⁶⁵ HS 6.12.1963.

⁶⁶ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö* 1972, 8–9.

⁶⁷ HS 26.1.1970.

⁶⁸ Taipale 1982, 67–69 & Rantanen 2000, 70.

⁶⁹ Fredriksson 2018, 62–63.

⁷⁰ HS 31.3.1965.

alkoholistien voidaan pelätä olevan ”kaltevalla pinnalla”, joka ennen pitkää johtaa rikollisuuteen.⁷¹

Vaikka toimittaja lopulta päättää, miten asunnottomia alkoholisia lehden sivuilla representoidaan, on myös haastateltavilla omat intressinsä antaa tietynlainen vaikutelma. Kuten tutkijat korostivat, normaalien sosiaalisten suhteiden korvautuminen asunnottomien alkoholistien osakulttuurilla, johon vaikuttavat kodittoman elämän ja alkoholin hankinnan realiteetit, muovasi osakulttuurin piiriin päätyneiden henkilöiden elämää yhdenmukaiseen suuntaan.⁷² Tähän osakulttuuriin kuuluvilla ryhmillä on tietyt käyttäytymismallit ja roolit, joita näiden tulee noudattaa pysyäkseen ryhmän jäsenenä. Toisaalta erilaiset tilanteet vaativat erilaisia rooleja. Poliisin saapuessa leiriin on syytä esiintymisellään pyrkiä minimoimaan mahdollisuudet haitallisista seurauksista, kuten juopumussakoista tai reissusta poliisiasemalle. Toimittajille annetuissa lausunnoissa, joita tutkimusjakson alkupään jutuissa tosin oli vähän, voi nähdä pyrkimyksen antaa mahdollisimman hyvä kuva itsestään vähättelemällä yhteiskunnan taholta negatiivisina pidettyjä asioita. Tästä syystä asunnottomat alkoholistit esimerkiksi mielellään korostivat työssäkäyntiään ja työhalujaan. Sosiaalista vuorovaikutusta roolin käsitteen kautta on tutkinut esimerkiksi sosiologi Erving Goffman, jonka mukaan tämänkaltaisen roolikäytös voi olla tarkkaan harkittua, mutta myös tahatonta normien sisäistämistä.⁷³ Erilaisten tilanteiden ja valtarakenteiden vaatimat roolit vaikuttavat toimittajien näkemään ja kuulemaan heidän haastattellessaan asunnottomia.

Eri tilanteiden vaatimat erilaiset roolit eivät myöskään ole ainoa havainnointiin olennaisesti vaikuttava seikka. Puhuttaessa ilmiöstä, johon runsas alkoholinkäyttö kuuluu olennaisesti, vaikuttaa toimittajan havainnointiin myös se, sattuuko tämä paikan päälle asukkaiden ollessa selvinpäin, hyvässä rahatilanteessa ja riehakkaassa nousuhumalassa vaiko laskuhumalan ja tyhjän rahapussin apeissa tunnelmissa. Tämä tulee esille esimerkiksi juhannuksen 1965 reportaasista, joissa ”lähiöiden kesäasukeiksi” kutsuttujen kodittomien nousuhumalaisen reteä juhannustunnelma välittyy lehden

⁷¹ HS 8.1.1966.

⁷² Murto 1978, 127–128.

⁷³ Goffman 1959, 32.

sivuille saakka rehvakaina kommentteina. Juhannuksen jälkeen tunnelma leirissä on voinut olla sävyltään synkempi.

1960-luvun jälkipuolelle tultaessa puliukkojen kuvauksissa alkavat korostua aiempaa enemmän huono fyysinen kunto ja rappio. Esimerkkinä tästä voi mainita AA-kerhojen toimintaa kuvaavan artikkelin kainalojutun, jossa kuvataan kantakaupungin rannoilla asustavia, puliukoiksi mainittuja miehiä. Juttu kertoo, että miehet makailevat epämääräisissä suojissa tai roskalaatikoissa tyhjien tenupullojen keskellä ja että joukossa on lukuisia invalideja tai muuten huonokuntoisia. Poliisi pääsee artikkelissa kertomaan, etteivät ”puliukot” tee rikoksia, koska eivät fyysiseltä rappeutumiseltaan sellaisiin enää kykene.⁷⁴ Artikkelin oli ensimmäisiä aihetta käsitteleviä *Helsingin Sanomien* juttuja T-spriin myynnin aloittamisen jälkeen. Metanolivapaa ja suhteellisen helposti juotava T-sprii nousi niin näkyväksi asunnottomien alkoholistien tunnusmerkiksi, että vuosia 1967–1972 kutsutaan yleisesti T-spriikaudeksi. Vahvan ja helposti juotavan korvikealkoholin suosion voi tulkita näkyvän myös entistä huonokuntoisemmiksi tai rappioituneemmiksi kuvatuissa asunnottomissa alkoholisteissa.

Asunnottomien alkoholistien määrä kasvoi ja heidän tilanteensa kriisiytyi vuonna 1967. Itsenäisyyden juhluvuoden kunniaksi toteutettu vankien joukkoarmahdus, laman nostama työttömyys, 500-paikkaisen Pohjois-Makasiinikadun yömajan lakkauttaminen ja edullisen ja kevyesti denaturoidun T-spriin tulo markkinoille kärjisti tilanteen syksyllä kriisiksi, joka johti kymmenien asunnottomien kuolemiin sekä nosti sairaaloissa hoidettavien paleltumavammojen määrän korkeaksi.⁷⁵ Syksyn 1967 kymmenet kuolemat uutisoitiin *Helsingin Sanomissa* vain ohimennen, kertomalla sosiaaliministeriön pohtivan T-spriin osuutta niihin.⁷⁶ Kuolemat nousevat esille kahta vuotta myöhemmin eräessä rikospoliisien työtä kuvaavassa artikkelissa, jossa Katajanokan rannalta noudetaan vuorokauden välein kaksi kodittoman ruumista, jotka artikkelissa esitellään nimillä Rutina-Kake ja Eikka. Pahvimajoissa ja laatikoissa lähistöllä asuvien naapurien suru ja epäusko kavereiden menetyksestä on myös esillä artikkelissa.⁷⁷ Asunnottomien alkoholistien asemaan syksyn 1967 monet kuolemat

⁷⁴ HS 20.7.1967.

⁷⁵ Rantanen 2000, 44–45 & Taipale 1982, 76.

⁷⁶ HS 10.11.1967.

⁷⁷ HS 21.9.1969.

kuitenkin vaikuttivat merkittävästi; aiheesta nousseen julkisen keskustelun vuoksi Lauttasaarenkadulle avattiin pikavauhtia ensisuoja, joka tarjosi mahdollisuuden lämpimässä tilassa yöpymiseen kunnosta riippumatta. Samalla tämä keskitti suuria määriä asunnottomia alkoholisteja suhteellisen näkyvälle paikalle Länsiväylän varteen.⁷⁸

1960-luvun loppupuolella artikkelit saavat usein ymmärtävämmän sävyn. Esimerkiksi asunnottomien alkoholistien taustat ja yksilöllinen menneisyys nousevat esiin eri tavalla kuin vuosikymmenen alkupuolella. Lukijalle tähdennetään, etteivät kyseiset ihmiset ole syntymästään saakka olleet laiskoja työnvieroksujia, jollaisina heitä usein pidettiin. Esimerkiksi Töölössä roskalaatikoissa asuvien puliukkojen ahdingosta kertovassa reportaasissa asia ilmaistaan niin roskalaatikossa asuvan, kahdesti haavoittuneen sotainvalidin suulla kuin puliukkojen kirjavasta yhteiskunnallisesta taustasta muistuttavan huoltotarkastajan toimesta.⁷⁹

Satunnaisesti puliukkoja yhä myös paheksutaan lehtijutuissa. Lapinlahden puistossa näkyvästi oleskelevat asunnottomat saavat toimittajan vielä 1960-luvun lopussakin närkästymään:

Kulmien takana sijaitsevat asunnottomien yömajat ovat jo tähän mennessä syöttäneet paikalle kaikennäköisiä joutomiehiä. Naiset tulevat rannasta. On irtolaisia, lintsareita, avustusten varassa eläviä, tuurijuoppoja, etsintäkuulutettuja ja talvella jalkansa palelluttaneita kainalokeppimiehiä.⁸⁰

Pakinamaiseen sävyyn kirjoitettu artikkeli seuraa vuorokauden ajan Lapinlahden ”puistoteatteria”, jossa pääosan saa ”vinettojengi” - vain harvan pullossa on liekkiviinaa. Toimittajan lisäksi artikkelissa ääneen pääsevät muut puiston käyttäjät sekä poliisit. Yhdessä toimittajan kanssa he paheksuvat niin visuaalista haittaa, sotkua ja törkyä kuin puliukkojen viemää tilaa ja penkkejäkin.⁸¹

⁷⁸ Lauttasaarenkadun ensisuoja kutsuttiin Liekkihotelliksi talousspriipullon kyljessä olleen liekin kuvan mukaan.

⁷⁹ HS 27.8.1966.

⁸⁰ HS 25.8.1969.

⁸¹ Ibidem.

Siinä missä T-spriikauden aikana kirjoitetuissa jutuissa rappiota korostetaan yleensä säälivässä tai myötätuntoisessa sävyssä, asemoidaan joissain artikkeleissa kärsijän rooliin katsoja. Esimerkiksi huoltopoliisin päällikkö Kalle Hyppölän työstä kertovassa artikkelissa hän lausuu, ettei haiseva ja resuinen alkoholistijoukko ole edustava näky maahan saapuville turisteille. Toisaalta jutun kirjoittanut toimittaja myös muistuttaa rappioalkoholisti-termin harhaanjohtavuudesta. Toimittaja muistuttaa useiden alkoholistien säilyttävän kulissinsa, kuten asunnon, työpaikan ja perheen, hautaan saakka. Tällöin ulospäin vahvasti näkyvä rappio astuu kehiin vasta, jos rahat eivät riitä sekä juopotteluun että kulissien säilyttämiseen.⁸²

Yksi todennäköinen taustatekijä uutisoinnin linjan muutoksessa on 1960-luvun puolivälistä alkaen *Helsingin Sanomissa* käynnissä ollut muutosprosessi. Eljas Erkon kuolema vuonna 1965 käynnisti jo vuodesta 1961 alkaen suunnitellun kehitysprosessin lehdessä. Tämän myötä lehdessä myös uudet, nuoremmat toimittajat saivat enemmän tilaa. Aatos Erkko myös suhtautui suopean sallivasti myös 1960-luvun kulttuuriradikalismiin.⁸³ Esimerkkinä nuorten toimittajien panoksesta esimerkkinä voi pitää tuolloin 20-vuotiaan Eino Leinon⁸⁴ kirjoittamaa kodittoman sotaveteraanin haastattelua.⁸⁵ Nuori toimittaja antaa artikkelissa puheenvuoron asunnottomalle itselleen, ja toiseutta alleviivaava ja syyttävä kuvailu loistaa poissaolollaan. 1960-luvun jälkipuoliskon asunnottomia alkoholisteja koskevan uutisoinnin moniäänisyyttä selittää vanhan toimittajakaaartin jatkaminen työssään uusien nuorten tulokkaiden rinnalla.

Puliukkojen kertomat ovat tosia ja todeksi toivottua haavetta. Vuonna 1902 syntynyt mies kertoo sen, minkä papereista voi todeksi havaita: Haavoittunut kaksi kertaa, ensin päähän, sitten käsiin. Sadan prosentin invaliditeetti. –Tässä on sitten mun asuntoni, Suomen armeijan entisen ylikersantin asunto. Helsingissä olen syntynyt ja kasvanut ja vuodesta 1959 saakka olen viettänyt yöni ulkona. Erosin vaimostani 1959. Tytär kirjoittaa keväällä ylioppilaaksi ja kaksi poikaani ovat ulkomailla. Toisen näin

⁸² HS 28.7.1968.

⁸³ Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019, 297; Salminen 1988, 157.

⁸⁴ Gummerus.fi, kirjailijaesittelyt, Eino Leino. <https://www.gummerus.fi/fi/kirjailija/eino-leino/188/> Viitattu 29.3.2021.

⁸⁵ HS 27.8.1966.

*viimeksi, kun tulin talvisodasta. Ei pojat tiedä, että faija nukkuu nyt täällä...*⁸⁶

Myös matkailualan ammattilaiset olivat huolissaan puliukkoilmiöstä. Espooseen noussut Tapiolan lähiö oli turisteille esiteltävä suomalaisen kaupunkisuunnittelun mallikohde, mutta reitti Helsingistä Tapiolaan kulki länsiväylää pitkin ohi vuonna 1967 avatun Liekkihotellin. Matkailijoille tehdyissä kyselytutkimuksissa asunnottomat alkoholistit nousivat esiin negatiivisena kokemuksena. Tämä osaltaan johti myös Lauttasaaren Rotaryklubin kirjelmöimään kaupunginvaltuustolle Lauttasaarenkadun ensisuojan lakkauttamisen puolesta.⁸⁷ Huoli ulkomaalaisten mielipiteistä nousi muutaman kerran esiin myös *Helsingin Sanomien* uutisoinnissa. Nämä maininnat osaltaan kielivät siitä, kuinka osa ihmisistä piti tilannetta häpeällisenä tai nolona. HS esimerkiksi mainitsi portugalilaisen sanomalehden kirjoittaneen, että pulituurin ja apteekkitippojen juominen on Suomessa koko kansan hupia.⁸⁸ Virolaisten turistien vierailuista kertovassa jutussa kadulla turistit kummastelivat hippinuorison pukeutumisen ja julkisesti rakastelevien parien ohella kadulla hortoilevia humalaisia. Ruotsin väistyvän sotilasiamiehen Bertil Rislingin Marianne-vaimon sen sijaan kertoi läksiäishaastattelussaan, että Kaisaniemen puiston ystävälliset puliukot tervehtivät häntä kädenheilautuksin.⁸⁹

Tutkimusjaksolla *Helsingin Sanomissa* sen sijaan ei noussut esille asunnottomien alkoholistien päätyminen ulkomaille. Marianne Risling olisi voinut myös kotimaahan palattuaan törmätä ystävällisesti tervehtiviin suomalaisiin asunnottomiin, sillä 1960- ja 1970-luvuilla Suomesta muutettiin sankoin joukoin Ruotsiin. Osa muuttajista ei löytänyt paikkaansa uudesta yhteiskunnasta ja päätyi asunnottomiksi alkoholisteiksi, mistä kertoo esimerkiksi käsite ”Slussenin sissit”.⁹⁰ Myös Ruotsissa käytiin tähän aikaan keskustelua päihdeongelmaisten työlaitoksiin perustuneen pakkohoidon reformoinnista tai lakkauttamisesta.⁹¹

⁸⁶ HS 27.8.1966.

⁸⁷ Rantanen 2000, 74.

⁸⁸ HS 11.2.1961.

⁸⁹ HS 15.3.1970.

⁹⁰ Slussenin sissit viittaa Tukholmassa Slussenin eritasoliittymän alla sateelta suojasta aikaa viettäneisiin alkoholisteihin, joista monet olivat suomalaisia. Kts. esim. Borg 2009.

⁹¹ Edman 2007, 217–218.

Tutkittavan ajanjakson loppua kohden Helsingin Sanomien uutisosaston asunnottomia alkoholisteja koskeva sisältö painottuu reportaasiartikkeleiden sijaan lähinnä viranomaisten ja asiantuntijoiden lausunnoista uutisoimiseen, ja toimittajien omat kannanotot jäivät vähiin. 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla alussa ei enää tehty reportaaseja maastossa erilaisissa majoissa tai bunkkereissa asuvista ihmisistä. Syynä saattoi olla toimituksellinen linjaus tai se, että huoltopoliisin ratsiat metsäasutuksiin olivat vähentyneet, kun asunnottomat alkoholistit ja irtolaiset olivat keskittyneet keskikaupungille.⁹² Osa metsäasutuksesta, esimerkiksi Pasilan ”Iisakin kirkonkylä”, jäi laajenevan kaupungin alle.

-Keskikaupunki vie voimamme, vaikkakin ympäristön metsät ovat pahoja puliukkopesiä. Rautatieasema on jo kovasti rauhoittunut, mutta ainakin vielä kesällä Vanhankirkon puisto oli hyvin rauhaton, kertoi huoltopoliisin johtaja Kauko Hyppölä.⁹³

Vuonna 1970 esiteltiin kuitenkin vielä reportaasiartikkelin kautta kaupungin huoltotoimiston uutta toimintamuotoa, etsivää huoltoa, joka etsi siltojen alta ja nuotiopaikoilta sairaalahoidon tarpeessa olevia sekä vapaaehtoisia täisaunaan.⁹⁴ Uusi toimintamuoto osoittautuikin tarpeelliseksi. Esimerkiksi vuoden 1971 aikana etsivät huoltajat toimittivat hoitoon 2330 asunnottomaa alkoholista, joista 275 toimitettiin sairaalahoitoon. *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö* (1972) kiittää toimintamuotoa siitä, että paleltumavammat ja -kuolemat vähenivät verrattuna 1960-luvun viimeisiin vuosiin.⁹⁵ Vaikka etsivä huolto esiteltiin uutena toimintamuotona, sillä oli ollut vähemmän järjestäytyneitä edeltäjiä. Miska Rantasen Liekkihotellin historiaa käsittelevässä kirjassa entinen sosiaalityöntekijä Teemu Kuusela muistelee kiertäneensä metsämajoja ja bunkkereita tarkistamassa niissä asuvien asunnottomien alkoholistien kuntoa ja kyselemässä halukkuutta hoitoon jo Liekkihotellin avaamista edeltävinä

⁹² Silvennoinen 2004, 232.

⁹³ HS 11.9.1966.

⁹⁴ HS 5.2.1970.

⁹⁵ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö*, 39.

vuosina.⁹⁶ Tutkimusajanjaksolla maastossa asuminen ei kokonaan loppunut edes talvisaikaan, vaikka Lauttasaarenkadun ensisuojan avaaminen sitä vähensikin.⁹⁷

Toisen poikkeuksen ulkona asumista kuvaavien reportaasiartikkelien puuttumiseen tutkimusjakson loppupuolelta muodostaa lyhyehkö artikkeli vuonna 1971. Se käsittelee Espoon kunnallispäättäjien vierailua Mankkaan kaatopaikan liepeillä sijaitsevassa hökkeliyhteisössä. Artikkeliki käsittelee Espoon toimenpiteitä alkoholistien asuntokysymyksen ratkaisemiseksi, ja siinä pääsevät ääneen myös tammikuuisessa metsässä lautakojuissaan asuvat miehet, jotka kertovat, ettei heillä ole isompaa hätää, vaikka oikea asunto mukava olisikin. Artikkeliki on lyhyt, ja 1960-luvun alun reportaasiartikkelien ympäristön ja asukkaiden vuolas kuvailu loistaa poissaolollaan.⁹⁸

Yhteenvetona uutis- ja reportaasiaineistosta nousee esille vuoden 1967 tietämällä kaksi selkeää muutosta, jotka jakavat *Helsingin Sanomien* kirjoitukset tutkimusajanjaksolla kahteen aikakauteen. Tutkimusajanjakson alkupuoliskolla esiintyy neutraalimman uutisoinnin ohella myös artikkeleita, joissa mässäillään kurjuudella ja kuvataan asunnottomia alkoholisteja syyllistävässä sävyssä ihmetellen, mikseivät nämä osallistu yhteiskuntaan ”normaaliin” tapaan. Nämä reportaasiartikkelit ovat ajoittain lähellä sensaatiolehdistön tyyliä. Myöhempi uutisointi keskittyy uutisiin ja asiantuntijalausuntoihin reportaasien sijaan, eikä ihmisiä ja heidän elinympäristöään enää kuvata lähietäisyydeltä kuten reportaaseissa. Toinen selkeä muutos on toimittajien oman äänen hiljeneminen. Tutkimusajanjakson jälkipuoliskolla uutisointi on hyvin pitkälti asiantuntijoiden lausuntojen kertausta. Poliisin, viranomaisten ja tutkijoiden lisäksi ääneen pääsevät Arvid von Martensin ja Arska Parkkilan kaltaiset asunnottomien auttajat, joiden roolina on puolustaa asunnottomia. Tällöin asunnottomien alkoholistien representoimista hallitsee se seikka, mistä kulloinkin äänessä oleva asiantuntija on huolissaan: asunnottomien alkoholistien määrän lisääntymisestä, T-spriin käytöstä tai entistä nuorempien puliukkojen ilmaantumisesta. Erimielisyydet asiantuntijoiden välillä liittyvät siihen, kuinka ongelmaa tulisi hoitaa, ja siihen, mistä se johtuu.

⁹⁶ Rantanen 2000, 60–61.

⁹⁷ Taipale 1982, 74–75.

⁹⁸ HS 18.1.1971.

Merkillepantavaa on myös se, mistä lehti ei kirjoita. Lauttasaarenkadun ensisuoja oli kestoaihe iltapäivä- ja sensaatiolehdissä, missä sitä yleensä käsiteltiin vähemmän mairittelevasti tai suorastaan sosiaalipornon sävyssä.⁹⁹ *Helsingin Sanomien* sivuilta ei sen sijaan Liekkihotellin olosuhteista ja tapahtumista uutisointia löydy. Aihe näkyy lehden sivuilla vain yleisluontoisena asunto- ja yömajakysymyksen tarkasteluna; 1960-luvun alkupuolella julkaistujen metsäreportaasien kaltaisia tutkimusretkiä lehden toimittajat eivät enää Liekkihotelliin tai sen liepeille tehneet.

1.2 Poliisi ja viranomaiset ilmiön määrittäjinä

Asunnottomien alkoholistien elämää lähietäisyydeltä kuvaavista artikkeleista nousee pohdittavaksi, kuinka toimittajien näkemään on vaikuttanut seura, jossa nämä ovat asunnottomien alkoholistien pariin saapuneet. Olipa artikkelien nimellisenä kohteena asunnottomat alkoholistit tai poliisin työn seuraaminen, ovat toimittajat liikkuneet yleensä poliisin mukana, mikä oletettavasti vaikutti asunnottomien alkoholistien käyttäytymiseen. Poliisi oli metsäleireissä vakituinen vieras, pääasiallisesti huoltopoliisiin suorittaman irtolaisvalvonnan merkeissä. Poliisin saapuessa metsäleiriin tai muihin asumuksiin mukana seuraasi myös uhka putkareissusta, juopumussakoista, työlaitokseen lähettämisestä tai vähintään päätymisestä huoltopoliisin konttorille paperien tarkastukseen. Virkavallan ilmaantuminen leiriin johdatti asunnottomat alkoholistit epäilemättä omaksumaan tilanteen mukaisen roolin. Yksin leiriin saapunut toimittaja olisi voinut nähdä samat ihmiset eri roolissa. Kun Maire Varhela seurasi kodittomien yöpaikan etsintää ilman poliisia, hän pääsi selvästi lähemmäksi kodittomia, jotka kertoivat myönteiselle toimittajalle asioistaan suhteellisen avomielisesti. Samaa avoimuutta on nähtävissä jutussa, jossa ilman poliisia liikkunut toimittaja Eino Leino haastatteli roskalaatikossa asuvaa, vuonna 1902 syntynyttä sotaveteraania. Surumielinen mies kertoi toimittajalle elämäntarinansa, esitteli dokumentit kahdesta haavoittumisestaan ja itki roskalaatikossa asumisen kauheutta.¹⁰⁰ Sakoilla uhkaavan poliisin kanssa tällaista haastattelua tuskin olisi saatu aikaiseksi.

⁹⁹ Rantanen 2000, 75.

¹⁰⁰ HS 27.8.1966.

Poliisilla oli paljon valtaa asunnottomien alkoholistien määrittelyssä. *Helsingin Sanomissakin* poliisit pääsevät aiheen tiimoilta usein ääneen. Usein haastateltavana on huoltopoliisin päällikkö Kalle Hyppölä¹⁰¹, mutta myös muut poliisit pääsevät esittämään näkemyksiään. Esimerkiksi Helsingin poliisikomentaja Veikko Hietalahti kritisoi lausunnossaan vuonna 1968 tuolloin jo Liekkihotellina tunnettua Lauttasaarenkadun ensisuoja juopottelun edistäjänä. Hietalahden näkemyksen mukaan ennen suuren hätämajoituslaitoksen avaamista huoli päivittäisen majoituksen ja ravitsemuksen järjestämisestä rajoitti ryypäämistä. Hietalahti myöntää, että paleltumiskuolemat ovat vähentyneet, mutta maalaa näkymistä Lauttasaarenkadulla surullisen kuvan, jossa T-spriin aiheuttamat fyysiset haitat nousevat keskeiseen asemaan. Hietalahden mukaan Liekkihotellin ympäristö on täynnä liki liikuntakyvyttömiä rappioalkoholisteja, joista osa ei kykene edes konttaamaan. Häiriö ulottuu myös läheiselle hautausmaalle, josta avattujen hautojen havutuksen alta on löytynyt kätkeytyä talousspriipulloja. Uutisessa on myös Lauttasaarenkadun yömajaa ylläpitäneen Suoja-Pirtti Oy:n vastine, jossa kerrotaan yömajan kautta raitistuneista ja ”normaaliin” elämäntapaan palanneista ihmisistä.¹⁰²

Vuotta myöhemmin uutisoitiin lausunnosta, jonka olivat allekirjoittaneet Helsingin huoltopoliisin johtaja Kauko Hyppölä ja komisario Olof Rosenberg. He syyttivät Lauttasaarenkadun ensisuoja niin sanottujen asosiaalisten ainesten lisääntymisestä Helsingissä ja tiedotusvälineitä ”asosiaalisten ainesten” elämäntavan ihannoimisesta. Kyseiset poliisit vaativat kovempia toimenpiteitä tällaisen elämäntavan kitkemiseksi, esimerkiksi nopeaa säilöön korjaamista ja hoito- ja työlaitoksiin toimittamista. Näitä toimenpiteitä ovat nopea säilöön korjaaminen ja hoito- ja työlaitoksiin toimittaminen.¹⁰³ Huoltopoliisin huolesta asunnottomien alkoholistien lisääntymisestä Helsingin alueella lienee ollut perääkin, vetihän Liekkihotelli talveksi asukkaita aina Loviisan kaatopaikan ympärillä olleesta hökkelikylästä saakka.¹⁰⁴ Kokonaan toinen kysymys on, oliko varsinainen ongelma Liekkihotellin olemassaolo vai matalan kynnyksen majoituksen puute muilla paikkakunnilla. Tiedotusvälineiden syyllistäminen asunnottomien

¹⁰¹ Kalle Hyppölä toimi huoltopoliisin johtajana 1945–1972. Kts. Silvennoinen 2004, 231.

¹⁰² HS 28.5.1968.

¹⁰³ HS 16.12.1969.

¹⁰⁴ Rantanen 2000, 70–71.

alkoholistien elämäntyylin ihannoinnista kirvoitti *Helsingin Sanomat* vastaamaan syytökseen pääkirjoituksessaan.

Vuonna 1971 lehti kertoi, miten komisario Reino Orasmala vaati *Poliisimies*-lehdessä kovaa linjaa suhtautumisessa rappioalkoholisteihin ja rinnasti näihin kohdistetut toimenpiteet ympäristön- ja maisemansuojeluun.¹⁰⁵ HS ei kommentoinut Orasmalan lausuntoa, vaan tyytyi ainoastaan raportoimaan siitä.

Kun poliisien lausuntoja vertaa vuonna 1972 julkaistuun asunnottomien alkoholistien huoltokomitean mietintöön, edelliset näyttäytyvät vanhan, kontrolliin ja työlaitoksiin perustuvan mallin puolustamisena tilanteessa, jossa ympäröivän yhteiskunnan suuntautuminen ongelmaan muuttui vapaaehtoisuuden ja elämän perusedellytysten varmistamisen suuntaan. Mietintö painottaa sosiaalihuollollisia ja vapaaehtoisuuteen perustuvia toimenpiteitä ja pakkokeinojen rajoittamista asunnottomien alkoholistien hoidossa.¹⁰⁶ Historioitsija Oula Silvennoisen mukaan huoltopoliisin perinteinen irtolaisvalvonta alettiinkin nähdä 1970-luvulla ongelmallisena.¹⁰⁷

1.3 Korvikealkoholi huomion herättäjänä

Helsingin Sanomien uutisoinnissa rappioalkoholistien leimallisena piirteenä nähtiin erilaisten korvikealkoholien käyttö. Tämä näkyy myös sanastossa: korvikealkoholien käyttöön viittaavat termejä kuten puliukko ja pultsari käytetään usein. Tyhjä korvikealkoholipakkaukset ovat toistuva aihe artikkeleiden kuvituskuissa. Tyhjiä LC-liuotinkanistereiden tai talousspriipullojen kasat alleviivaavat asunnottomien alkoholistien elämäntyylin poikkeavuutta. Nautitut ja kuissa esiintyvät korvikeaineet on usein nähty tarpeelliseksi selittää ja alleviivata lukijoille, oli kyseessä sitten pulituuri taloussprii C, pakkasnestee, hajuvedet tai T-sprii.¹⁰⁸

¹⁰⁵ HS 25.6.1971.

¹⁰⁶ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö*, 25–32.

¹⁰⁷ Silvennoinen 2004, 234.

¹⁰⁸ HS 18.6.1960, HS 4.10.1963, HS 28.6.1965 & HS 20.7.1967.

Denaturoitujen alkoholipitoisten tuotteiden käyttö korvikealkoholeina alkoi Suomessa jo ensimmäisen maailmansodan vuosina ja vakiintui kieltolain aikana. Aluksi korvikekäyttö kohdistui lievästi denaturoituihin, kölninveden kaltaisiin valmisteisiin, mutta näiden valvonnan tiukentaminen vuonna 1958 siirsi korvikekäyttöä vahvasti denaturoituihin, yleensä metanolipitoisiin aineisiin. 1960-luvun alkupuolta leimasi korvikealkoholin käyttäjien ja viranomaisten kilpajuoksu: suositut korvikeaineet, kuten LC-liuotin tai jäänesto, poistettiin markkinoilta yksi kerrallaan, jolloin korvikkeiden käyttäjät etsiytyivät uusien aineiden pariin.¹⁰⁹

Alkoholin, ja erityisesti korvikealkoholin käyttöä kuvattiin 1960-luvun alkupuolen artikkeleissa välillä hyvinkin kepein ja humoristisin sanankääntein. Reilua talousspriihuikkaa ottavan miehen kuvassa kerrottiin tämän kannattavan kotimaista talousspriiteollisuutta huuhdellessaan vatsalaukkuaan tenulla.¹¹⁰ Katajanokan rannoilla talvipakkasilla asuvan kodittoman sanottiin kulkevan hitaasti, koska hän on varustautunut kahdenkymmenen asteen pakkasia vastaan sisäisellä villapaidalla.¹¹¹ Pakkasnestettä metsämajoillaan juovien kerrottiin toteuttavan käytännössä mainoslauseita ”käytä pakkasnestettä, se on kylmän estettä.”¹¹²

Korvikealkoholien nauttiminen aiheutti kuolemia, mutta nämä nousivat tutkimusjaksolla harvoin uutisaiheeksi. Poikkeus oli metanolin aiheuttama joukkomyrkytys vuonna 1960. Aluksi uutisoitiin neljän miehen kuolleen joko pulituuriin tai metanolipitoisen LC-liuotimen nauttimiseen.¹¹³ Vielä kaksi lisäkuolonuhria vaatineiden myrkytysten syyksi selvisi Munkkisaarella sijaitsevasta varastosta varastettu metanoli.¹¹⁴ Yksittäiset korvikealkoholiin liittyvät kuolemat sen sijaan eivät olleet uutisen arvoisia.

Vuonna 1967 markkinoille tulleen T-spriin väärinkäyttöpotentiaali herätti erityistä huolta, ja jo saman vuoden syksyllä *Helsingin Sanomat* uutisoi sen lisännen

¹⁰⁹ *Korvikealkoholitoimikunnan mietintö* 1974, 4–6.

¹¹⁰ HS 28.6.1965.

¹¹¹ HS 8.1.1966.

¹¹² HS 28.6.1965.

¹¹³ HS 19.12.1960.

¹¹⁴ HS 20.12.1960.

korvikealkoholin käyttäjien määrää sekä aiheuttaneen kymmeniä kuolemia.¹¹⁵ Joulukuussa *Helsingin Sanomat* julkaisi lähes puolen sivun artikkelin Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen esimiehen Kettil Bruunin ja tutkija Eero Tuomisen tutkimuksesta, joka käsitteli T-spriin osuutta lisääntyneisiin myrkytyskuolemiin. Artikkelin tuo myös ilmi huolen siitä, että T-spriin myötä korvikealkoholin käyttö voisi levitä ”puliukkojen” piiriä laajemmalle.¹¹⁶ Helsingin korvikealkoholien käyttäjien määrän kerrottiin kaksinkertaistuneen nopeasti.¹¹⁷ T-spriin käytön yleisyyttä havainnollistaa tilasto, jonka mukaan 1950-luvulla noin joka sadas juopumuspidätetty oli nauttinut korvikeaineita, kun taas vuonna 1967 jo joka kymmenes juopumuspidätetty oli hankkinut humalansa tenulla.¹¹⁸ Yksittäiset kuolemat eivät ylittäneet uutiskynnystä, mutta huoltopoliisin johtaja Kauko Hyppölä ja professori Antti Alha kävivät läpi kymmenien kuolemien syitä vuonna 1968.¹¹⁹

Tutkijat kiinnittivät huomiota alkoholinkäytön kausittaisuuteen. Lasse Murron aineistossa tutkittaville alkoholisteille kertyi T-spriikauden aikaan talvella 1970–1971 vuodessa keskimäärin 161 juomispäivää. Lopuista 105 päivää oli vapaaehtoisesti ja 99 laitosasumisen vuoksi raittiita. Tampereen asunnottomia alkoholisteja tutkineen Lasse Murron aineistossa T-spriikauden aikaan talvella 1970–1971 kertyi tutkittaville alkoholisteille vuodessa keskimäärin 161 juomispäivää. Lopuista päivistä 105 oli vapaaehtoisesti raittiita ja 99 laitosasumisen vuoksi raittiita.¹²⁰ Ensisuojassa yöpyvän asunnottoman alkoholistin keskivertoannos korvikealkoholia oli juomispäivänä 45–48 cl absoluuttista alkoholia eli noin puoli litraa T-spriitä.¹²¹ Murron tutkimista tamperelaisista korvikealkoholin käyttäjistä 37 prosenttia työskenteli vuoden aikana 1–90 päivää ja 20 prosenttia yli 90 päivää.¹²² Korvikealkoholia käyttävillä asunnottomilla alkoholisteilla oli siis edelleen hapuilevia siteitä yhteiskuntaan, mutta *Helsingin Sanomien* uutisoinnissa tämä ei enää näy.

¹¹⁵ HS 3.11.1967, 10.11.1967.

¹¹⁶ HS 17.12.1967.

¹¹⁷ HS 5.3.1968.

¹¹⁸ Pulma 2000, 225–226.

¹¹⁹ HS 25.7.1968.

¹²⁰ Murto 1978, 158.

¹²¹ Murto 1978, 163.

¹²² Murto 1978, 155.

T-spriin suosio ja haittavaikutukset johtivat sen kieltämiseen vuonna 1972. Tilannetta pohtinutta komiteaa huolesti erityisesti, että asunnottomien alkoholistien ja korvikekäyttäjien määrä näytti jatkuvasti kasvavan, vaikka uusien yömajojen ja asuntoloiden perustaminen vähensikin kuolemia ja muita haittoja. Kieltämis päätöstä jarruttivat huolet sen korvaamisesta eräissä teollisissa käyttökohteissa, joissa tehokkaat denaturointiaineet olisivat olleet haitallisia. Komitea kiinnitti huomionsa myös tuotteen kotitalouskäyttöön, esimerkiksi sen käyttöön fonduepadoissa. Makuhaittoja aiheuttavat tehokkaat denaturointiaineet eivät sopineet fondueen, mutta onneksi kuumien fonduehuuma oli mennyt ohi keskiluokan kiinnostuttua grillaamisesta.¹²³ Kaappien perukoilla pölyttyvien fonduepatojen ei lopulta katsottu muodostavan estettä talousspriin T:n kieltämiselle.

Korvikealkoholien käyttö oli laskussa jo ennen T-spriin kieltämistä, kiitos keskioluen vapautuksen ja viinakortista luopumisen.¹²⁴ Lisäksi useammat asunnottomat alkoholistit pääsivät osalliseksi erilaisista päivärahoista ja eläkkeistä, jolloin taloudelliset syyt korvikealkoholien käyttöön vähenivät.¹²⁵

Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan käyttämä sanasto kertoo osaltaan korvikeaineiden merkityksen vähentymisestä. Kun Sosiaali- ja terveysministeriö asetti toimikunnan 4.11.1970, toimeksiannossa käytettiin nimitystä rappioalkoholisti ja korostettiin korvikeaineiden merkitystä rappioalkoholistin määrittelijänä. Toimikunta kuitenkin päätyi pitämään asuntokysymystä ratkaiseva määrittelevänä tekijä ja käytti mietinnössä kohderyhmästä nimitystä asunnottomat alkoholistit.¹²⁶

1.4 Työttömät ja työhaluttomat hökkeleissään

1960-luvun alkaessa suomalaisen yhteiskunnan suhtautumista työhön leimasivat sotakorvausajan ja teollistumisen mukanaan tuomat tehokkuusvaatimukset. Työ oli kansalaisvelvollisuuden asemassa, jota korostivat vuonna 1936 säädetty irtolaislaki ja 1940-luvun lopulla voimassa olleet pinnarilait. Pyrkimykset tehostaa työtä sekä

¹²³ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö 1972*, liite 3.

¹²⁴ Taipale 1982, 132.

¹²⁵ Murto 1978, 82.

¹²⁶ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö 1972*, 3.

liukuhihnatyön myötä syntynyt tarve määritellä normaali, tehokas työntekijä näkyivät esimerkiksi julmina kone- ja kasvimetaforina, joilla kuvailtiin syystä tai toisesta työhön kykenemättömiä henkilöitä.¹²⁷ Muutoinkin poikkeavina nähtyiin asunnottomiin alkoholisteihin osuvat *Helsingin Sanomien* sivuilla myös erilaiset työn välttelemiseen ja joutilaisuuteen liittyvät ilmaukset. Keskustelussa näkyy sotakorvausajan muovaama näkemys, jossa työnteko oli velvollisuuden lisäksi keskeistä ”normaalille” ihmiselle ja työn tekemättömyys tai siitä kieltäytyminen olivat uhka yhteiskunnalle ja merkki luonnehäiriöstä.¹²⁸

Asunnottomien alkoholistien suhde työhön oli *Helsingin Sanomissa* esillä usein. Esimerkiksi vuonna 1965 HS muistutti poliisin suulla, etteivät monetkaan ”tenuleirien” asukkaat olleet varsinaisesti irtolaisia, monet heistä nimittäin tuolloin kävivät vielä jossain määrin säännöllisesti töissä.¹²⁹ Esimerkiksi Tampereella suoritetussa Lasse Murron tutkimuksessa satunnaiset työtulot muodostivat merkittävän osan asunnottomien alkoholistien tuloista. Työhalujen puutteen sijaan työllisyyttä heikensi paremman ”varatyövoiman” tarjonta. Työvoimareservin kasvaessa asunnottomat alkoholistit olivat viimeisiä, joille tilapäistyötä liikenä.¹³⁰

Vuonna 1967 julkaistussa artikkelissa kodittomien auttajana tunnettu Arvid von Martens kertoo, että asunnottomat alkoholistit ovat usein luonteeltaan pehmeitä, minkä vuoksi yhteiskunnan vaatimukset käyvät heille ylivoimaiseksi ja he ajautuvat sen laitamille. Mutta osa on myös ”allergisia” työnteolle. Myös muualla lehden sivuilla kodittomiin alkoholisteihin liitettiin työn välttely ja kaipuu ehdottomaan vapauteen.¹³¹ Esimerkiksi huoltopoliisin johtaja Hyppölä arvelee, että asunnottomaksi alkoholistiksi ajaa ehdottoman vapauden kaipuu ja kaikenlaisen kurin ja yhteiskunnan normien vieroksunta.¹³²

¹²⁷ Mannevuori 2020, 203.

¹²⁸ Mannevuori 2020, 202.

¹²⁹ HS 28.6.1965.

¹³⁰ Murto 1978, 80–81.

¹³¹ HS 4.6.1967.

¹³² HS 8.1.1966.

Erääseen uutisartikkeliin päätyi kuitenkin myös sillan alla asuvan miehen toivomus työpaikan saamisesta, ja työllisyystilanteen vaikutus alkoholistien määrän tuotiin niin ikään esiin.¹³³ Oli epäselvää, kuuluivatko asunnottomat alkoholistit viranomaisnäkökulmasta irtolaislain vai esimerkiksi päihteiden väärinkäyttäjiä koskevan PAV-lain piiriin, ja tämä rajanveto näkyi myös *Helsingin Sanomien* sivuilla.¹³⁴ Kysymystä pohditaan esimerkiksi asunnottomien aiheuttamia satamapaloja¹³⁵ asunnottomien alkoholistien kerääntymistä Ruoholahden sillan pieleen¹³⁶ tai huoltopoliisin vaatimuksia kovemmissa toimenpiteistä asunnottomia kohtaan koskevissa jutuissa.¹³⁷ Kun poliisi puhui irtolaisista ja vaati lääkkeeksi heidän kускаamistaan työlaitoksiin, asunnottomat alkoholistit asettuivat samaan jatkumoon irtolaisten kanssa. Työkykyisen ihmisen laiskottelu nähtiin vakavana rikkeenä ja lääkkeeksi tarjottiin samaa kuin irtolaisillekin eli työlaitokseen lähettämistä. Näissä poliisin kannanotoissa näkyy vielä vahvana näkemys alkoholismista moraali- ja järjestysongelmana.¹³⁸ Tämän näkemyksen korvasi vähitellen käsitys alkoholismista sairautena.¹³⁹ Kuitenkin esimerkiksi sosiaalihuollon ammattilehti *Huoltajassa* puhuttiin alentavasti ”huoltoturisteista” vielä 1960-luvun loppupuolellakin. Huoltoturistin leiman saadakseen ei välttämättä tarvinnut hakea huoltoapua, pelkkä omatoiminen ja -kustanteinen kaatopaikka-asuminen saattoi johtaa huoltoturistiksi määrittelyyn.¹⁴⁰

Helsingin Sanomien asunnottomia alkoholisteja koskeva uutisointi oli voimakkaasti sukupuolittunutta. Se käsitteli liki yksinomaan miehiä. Kaupungissa oli jonkin verran myös asunnottomia alkoholisoituneita naisia, mutta merkittävästi vähemmän kuin miehiä. Asunnottoman naisen osa oli heikompi, eikä ilmiö ollut samaan tapaan näkyvää kuin miesten asunnottomuus.¹⁴¹ Sitä piti piilossa naisiin selvästi herkemmin kohdistettu voimakas irtolaiskontrolli.¹⁴² 1960-luvun alun irtolaisratsioita käsitelleiden artikkelien jälkeen asunnottomat naiset painuvat myös *Helsingin Sanomissa* maan alle.

¹³³ HS 5.2.1970.

¹³⁴ HS 4.6.1967.

¹³⁵ HS 20.11.1967 & HS 25.7.1968.

¹³⁶ HS 11.9.1966.

¹³⁷ HS 16.12.1969.

¹³⁸ Tarnaala 2006, 230.

¹³⁹ Tarnaala 2006, 248–253.

¹⁴⁰ Turunen 1967, 75–77.

¹⁴¹ Yhteiskunnan unohtamat. Radio-ohjelma. Viitattu 9.10.2021. <https://areena.yle.fi/audio/1-50475534>

¹⁴² Pulma 2000, 217–218.

1.5 Visuaalinen representaatio – kuvitus ja televisio

Helsingin Sanomien sivuilla asunnottomia alkoholisteja representoitiin myös kuvallisesti, pääosin valokuvissa. Piirroksia kuvittivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kolumnit.¹⁴³ Piirroskuvitus nousi yhdesti myös uutisaiheeksi, kun kadettikurssin upseerit tuotuivat helmikuussa 1970 julkaistuista piirroskuvista, jonka puliukkohahmo heidän mielestään muistutti Mannerheimiä.¹⁴⁴ Lisäksi visuaalisen representaation aineistoon kuuluvat eräät TV-ohjelmat, joissa aihetta käsiteltiin, ja jotka herättivät keskustelua myös *Helsingin Sanomien* sivuilta.

Visuaalista representaatiota tarkastellessa asiaa voi lähestyä stereotyyppien käsitteen kautta. Elokuvatutkija Richard Dyer nimenoamaan ulkopuolisina ja syrjässä olevia ihmisiä representoidaan stereotyyppisesti. Dyer nostaa esimerkiksi elokuvissa esiintyvän alkoholistin stereotyyppin, jonka avulla ”oikea alkoholisti” erotetaan ”tavallisesta” alkoholin käyttäjästä.¹⁴⁵ Näennäisestä yksinkertaisuudestaan huolimatta stereotyyppi on tehokas tapa järjestää maailmaa ja välittää näkijälle monimutkainen tiedon ja konnotaatioiden yhdistelmä.¹⁴⁶ Ongelmaksi muodostuu stereotyyppien mielipiteitä rakentava vaikutus, sen tapa viestiä lukijalle mitä stereotyyppiksi typistettävä ihmisryhmä on ja mitä siitä tulee ajatella.¹⁴⁷ Osittain asunnottomien alkoholistien stereotyyppittelyä selittää osakulttuurin yhdenmukaistava vaikutus: muiden ihmissuhteiden katkettua tukea haettiin vertaisryhmästä, joka samankaltaisti käytöstä ja ajatusmaailmaa.¹⁴⁸

Stereotyyppitteleminen näkyy *Helsingin Sanomissa* julkaistuissa Henrik Tikkasen piirroksissa, joissa tietyt piirteet kertovat katsojalle kuvan esittävän koditonta puliukkoa. Ryhmässä liikkuva, kassia kantava tai maassa sprii- ja viinipullojen keskellä sanomalehtien päällä makaava pitkään takkiin sonnustautunut epäsiistin näköinen mies ilmestyy Tikkasen piirroksiin vuonna 1967. Hahmo on tehokas stereotyyppi, joka kertoo katsojalle välittömästi mistä on kyse. Hahmo kuvataan vaeltamassa kaduilla, istumassa

¹⁴³ HS 4.6.1967.

¹⁴⁴ HS 9.12.1970.

¹⁴⁵ Dyer 1993, 14–17.

¹⁴⁶ Dyer 1993, 11–12.

¹⁴⁷ Dyer 1993, 14.

¹⁴⁸ Murto 1978, 127–128.

ryhmissä siltojen alla tai varastojen seinustoilla tai viettämässä kylmää yötä sanomalehtipedillä. Suorastaan inhorealistinen on piirros, jossa viidestä asunnottomasta yksi on jo sortunut maahan. Taustalle piirretyt rakennukset viittaavat Lauttasaarenkadun ensisuojan ympäristöön.¹⁴⁹ Tikkasen piirrokset on kuvattu ikään kuin ohikulkijan näkökulmasta. Katsoja ei mene niin lähelle hahmoja, että syntyisi vaikutelma tungettelusta tai tirkistelystä, eivätkä hahmoissa itsessään ole mitään väärää tai häiritsevää. Stereotyyppiä ei tässä tapauksessa käytetä niinkään hyväksyttävän ja hyväksytyin erotteluun kuin taloudellisena tapana kertoa katsojalle, mistä kuvassa on kyse.¹⁵⁰

Lehtikuvissa asiat ovat toisin. Valokuvat, samaan tapaan kuin artikkelitekstit, kuvaavat ihmisten lisäksi tarkasti myös heidän elinympäristöään. Esimerkiksi Bodominjärven surmaajan etsintöihin liittyvässä artikkelissa on kuvia niin asunnottomien alkoholisten majojen ympäristöstä kuin salamavalon valaisemasta herttoniemeläisestä bunkkeristakin. Sotkuisessa bunkkerissa olevalla rautasängyllä paistavat nukkuvan miehen jalat. Vaikka kostea ja sotkuinen betonibunkkeri ei vastaa monenkaan käsitystä kodista, voi tätä kameran ”katsetta” pitää hyvinkin tunkeilevana. Artikkelin kuvissa on myös läheltä otettuja kuvia asukkaista, joiden silmät on sensuroitu ohuella valkoisella palkilla.¹⁵¹ Muiden metsäasumuksia kuvailevien reportaasien kuvitus noudattaa samaa linjaa korostaen sotkuisia ja primitiivisiä asuinoloja. Pasilan hökkelikylän ”LC-liuotinkanistereiden erämaa” on myös nostettu myös kuvitukseen.¹⁵² Tällainen kuvitus alleviivaa sitä, kuinka asunnottomuus tekee alkoholista julkisen tarkastelun kohteen. Asunnon puuttuessa edes metsään vetäytyminen ei auta, viranomaiset ja toimittajat seuraavat perässä, ja kamera tunkeutuu majoitustilana toimivaan bunkkerinraunioonkin. Yksityistä tilaa ei jää.

Artikkelien siirtyessä metsistä ja bunkkereista rannoille ja siltojen alle kuvitus muuttuu. Rakennelmia ei näy, ihmishahmot kuvataan kauempaa ja usein selkäpuolelta. 1960-luvun viimeiset vuodet ovat kuvituksen suhteen jonkinlaista välivaihetta. Useimmiten kuvissa on kauempaa tai takaapäin kuvattuja henkilöahmoja, asunnottomia ja / tai

¹⁴⁹ HS 24.3.1968.

¹⁵⁰ Hall 1997, 258 & Lacey 1998, 23.

¹⁵¹ HS 18.6.1960.

¹⁵² HS 18.8.1961.

poliiseja. Talousspriin korvikekäyttöä koskevan tutkimuksen valmistumisesta kertovan artikkelin kuvituksena on käytetty miittelistä Arvid von Martensia katselemassa tyhjiä liekkiviinapullojen kasaa satamavaraston seinustalla.¹⁵³ Poikkeuksena 1960-luvien kuvien anonyymiuudesta on vuonna 1968 julkaistu kuva, jossa läheltä otetussa tiukasti rajatussa kuvassa mies tarjoaa toiselle viinipulloa todennäköisesti sillan alla. Pulloon tarttuva mies on täysin tunnistettavissa, eikä tässä tapauksessa hänen silmiäänkään ole peitetty.¹⁵⁴

Myös *Helsingin Sanomien* valokuvakuviutus pelkistää asunnottomat alkoholistit usein muutaman piirteen avulla tunnistettavaksi stereotyyppiksi. Malliesimerkkinä voi pitää lyhyttä uutista, jossa kerrotaan asunnottomien yömajoituksien jääneen kaupunginhallituksen pöydälle. Lyhyt tekstinpätkä on kuvitettu suurella kuvalla, jossa rakennuslevyn takana sillan alla nukkuvasta miehestä näkyy vain jalat ja tyhjä spriipullo.¹⁵⁵

Helsingin Sanomien kuvakerrontaa voi verrata television tapaan representoida asunnottomia alkoholisteja. Seuraavaksi tarkasteltavat dokumentit aiheuttivat julkista keskustelua aiheesta, mikä näkyy myös HS:n yleisönosastolla ja sen TV-sivuilla.

Vuonna 1966 julkaistu televisiodokumentti *Musta Helsinki* kuvaa asunnottomien alkoholistien päivää aamusta iltaan, krapulaisesta heräämisestä nousuhumalaisen aamupäivän kautta laskuhumalaisen surulliseen iltaan. Dokumentissa esiintyvät miehet ovat tunnistettavissa ja pääsevät sekä puhumaan että toimittamaan arkisia askareitaan, esimerkiksi viettämään aikaa ryhmässä, soittamaan haitaria, keskustelemaan ja juomaan kaasutin- ja talousspriitä. Miehet saavat itse sanoittaa kameralle syitä juomiseensa, usein tiukasti kasvoihin rajatuissa lähikuvissa. Osa kertoo tarkasti vastoinkäymisistään, osa toteaa ytimekkäämmin olevansa happomiehiä tai juoppoja.¹⁵⁶

Helsingin Sanomien TV-sivu luonnehti dokumentin kertovan ”rappioituneesta, mutta myös luokkatietoisesta ja itseään kunnioittavasta elämästä, jota nämä asunnottomat tai

¹⁵³ HS 17.12.1967.

¹⁵⁴ HS 31.10.1968.

¹⁵⁵ HS 4.10.1963.

¹⁵⁶ Musta Helsinki (1966). TV-ohjelma.

työttömät ihmiset viettävät”.¹⁵⁷ Visuaalisesti dokumentti sisältää tyypillisiä puliukkostereotypioita: puliukko nukkuu ulkona, käyttää korvikealkoholia ja viettää aikaa ryhmässä vaihtelevassa humalatilassa.¹⁵⁸ Esimerkiksi Lasse Murron asunnottomia alkoholisteja käsittelevän tutkimuksen perusteella tiedetään, että juopottelu on vain yksi, joskin näkyvin osa heidän elämäänsä, ja dokumentti olisi voinut kuvata myös esimerkiksi tilapäistöiden etsintää ja tekemistä. Dokumentin tekijät päättivät kuitenkin kuvata stereotyyppistä, näkyvää puliukkokäytöstä.

Erilaista lähestymistapaa edustaa kaksi vuotta aikaisemmin valmistunut *Poltatko heiltä sillat – millaista on ihmisen elämä kodittomana ja työttömänä?* (1964). Dokumentti kuvaa kodittomien elämää roskalaatikoissa, itse rakennetuissa majoissa, yömajoissa ja rautatieasemalla ja välttää henkilöidensä kuvaamisen stereotyyppisinä puliukkoina. Kertojanääni suoraan kehottaa välttämään nimityksen käyttöä. Sen soveltaminen esimerkiksi roskalaatikossa asuvaan mieheen, joka kertoo ryyppyreissun takia menetetyistä yömajapaikasta, tai rautatieasemalla junanvaunusta herääviin silmin nähden humalaisiin ihmisiin (joista yksi on nainen), olisi helppoa. Dokumentti haluaa tietoisesti välttää puliukkostereotypioita. Roskalaatikossa nukkuva mieskin esitetään ihmisenä, jolla on taustatarina ja monitahoinen ihmisyyys, eikä häntä näytetä juomassa korvikkeita tai pyörimässä humalaisten porukoissa. Dokumentin pääpaino onkin päihteidenkäytön sijaan kodittomuudessa. Se esittää kodittomat ihmisinä, jotka ovat yhteiskunnan ulkopuolella vastoin tahtoaan. Samaa ei voi sanoa *Mustasta Helsingistä*, jossa poikkeava käyttäytyminen nousee etusijalle.¹⁵⁹ *Helsingin Sanomien* TV-sivut mukailivat dokumentin äänenpainoja, kritisoiden henkilöiden leimaamista puliukoksi tai irtolaiseksi ja kertoen heidän pyrkivän takaisin yhteiskuntaan.¹⁶⁰

Kolmas aiheeseen liittyvä TV-ohjelma on Marraskuun liikkeen järjestämien kodittomien itsenäisyyspäiväjuhlien taltiointi itsenäisyyden 50-vuotisjuhlavuonna 1967. Tapahtumataltiointina se on tyyliltään erilainen kuin *Musta Helsinki* ja *Poltatko heiltä sillat*. Marraskuun liikkeen edustajien pitämien puheiden ja paikalle haalittujen viihdyttäjien lisäksi televisionkatsojat saivat nähdä juhlien varsinaisia osallistujia eli

¹⁵⁷ HS 20.9.1966.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ *Poltatko heiltä sillat – millaista on ihmisen elämä kodittomana ja työttömänä?* (1964).

¹⁶⁰ HS 22.11.1964.

kaduilla eläviä miehiä keskiolutpullot ja lenkkimakkaranpätkät kourissaan. Osallistujat saivat myös puheenvuoron, jota osa ryyditti runsaalla kiroilulla.¹⁶¹ Osallistujien surullinen henkilöhistoria ja elämäntilanne muistutti Poltatto heiltä sillat -dokumentin tarinoita ja erosi suuresti samana päivänä lähetetystä itsenäisyyden 50-vuotispäivän juhlaohjelmistosta. Itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmista eniten keskustelua *Helsingin Sanomissa* nosti juuri kodittomien itsenäisyyspäiväjuhlan kuvaus.

¹⁶¹ Ajankuva. Marraskuunliikkeen itsenäisyyspäiväjuhla. TV-ohjelma.

2. ”Jos pultsareista ei puhuttaisi, niin pultsareita ei olisi olemassa” - Kannanottoja kommentaariaineistossa

Sanomalehdet sisältävät yleensä uutissisällön lisäksi myös erilaista kommentaariluontoista sisältöä kuten pääkirjoituksia, asiantuntijapuheenvuoroja, pakinoita ja kolumneja. Uutis- ja mielipidesisällön erottaminen toisistaan on keskeinen osa länsimaista sanomalehtiperinnettä.¹⁶² Olen päätenyt tässä tutkielmassa yhdistämään myös mielipidekirjoitukset samaan alalukuun kuin pääkirjoitukset ja kolumnit uutis- ja mielipidesisällön jaottelun pohjalta. Vaikka mielipidekirjoitukset ovat painoarvoltaan kaukana pääkirjoituksesta, eivätkä ne samaan tapaan edusta lehden mielipidettä, voi niiden ajatella kuitenkin kuuluvan kommentaariaineiston jatkumoon niiden päättyessä lehteen journalistisen valintaprosessin kautta. Lukijoiden näkemysten julkaisu yleisönosastolla on myös keino rakentaa sanomalehden identiteettiä.¹⁶³ Tämäkin liittyy yleisönosaston kommentaariaineiston jatkumoon.

Asunnottomat alkoholistit olivat esillä niin *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa, kolumneissa kuin yleisönosastollakin, ja yhdessä ne muodostavat rikkaan, uutisaineiston tuottamaa kuvaa täydentävän aineiston.

Kommentaariateriaalista tärkein on lehden toimituksen nimissä julkaistava pääkirjoitus, jota *Helsingin Sanomissakin* täydensivät pääkirjoitussivulla julkaistut jälkiartikkelit.¹⁶⁴ Yhdessä ne edustivat lehden ”virallista linjaa” ja argumentoivat sen kannan puolesta, jonka lukijan toivottiin omaksuvan.¹⁶⁵ Maan suurimpana ja tärkeimpänä lehtenä¹⁶⁶ *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksilla oli erityistä painoarvoa.

Asunnottomista alkoholisteista kirjoitettiin *Helsingin Sanomien* pääkirjoitussivulla tutkimusjaksolla viisi kertaa, kahdesti varsinaisessa pääkirjoituksessa ja kolmesti allekirjoitetun asiantuntijapuheenvuoron muodossa. Kaikki viisi mainintaa sijoittuvat ajallisesti niin kutsutulle T-spriikaudelle eli vuosiin 1968–1970. Aiheen käsittely

¹⁶² Pietilä 2008, 74.

¹⁶³ Richardson 2007, 149.

¹⁶⁴ Pietilä 2008, 73.

¹⁶⁵ Pietilä 2008, 76.

¹⁶⁶ Salminen 1988, 154.

pääkirjoitussivulla kertoo, kuinka akuuttina ja tärkeänä aihetta juuri tuolloin pidettiin. Varsinaisissa pääkirjoituksissa lehti otti kantaa Helsingin puistojen rauhattomuuteen pohdiskeli keinoja, jolla siihen voisi puuttua,¹⁶⁷ sekä kritisoi Helsingin huoltopoliisin kaupunginhallitukselle lähettämää toimintaohjelmaa, jossa huoltopoliisi syytti tiedotusvälineitä ihannoivasta suhtautumisesta asunnottomiin alkoholisteihin.¹⁶⁸ Molemmissa pääkirjoituksissa korostetaan, ettei ongelma häviä vaikenemalla, sekä nostetaan esille yhteiskunnallisia, yksilön ulkopuolisia syitä asunnottomaksi alkoholistiksi päätymiselle. Jälkimmäisessä, vuonna 1970 julkaistussa kirjoituksessa syinä mainitaan asunnottomuus ja työttömyys.

Pääkirjoitussivun asiantuntijapuheenvuoroista vastasivat Kalle Lomma, Antti Holamo ja Veikko Laukkonen. Huoltoviraston huoltotarkastaja, maisteri Kalle Lomma kirjoitti tuberkuloottisista asunnottomista alkoholisteista, joista artikkelissa käytetään nimitystä vajonneet kodittomat. Heidät määritellään kodittomista kurjimmiksi, sillä kodittomuuden ja alkoholismin lisäksi he kärsivät tarttuvasta sairaudesta, johon kohdistuu paljon ennakko- ja epäluuloa.¹⁶⁹ Maisteri Antti Holamon pro gradunsa pohjalta kirjoittama asiantuntijapuheenvuoro maalaili asunnottoman alkoholistin sosiaalista muotokuvaa. Tyypillinen alkoholisti on sen mukaan Pohjois-Suomesta tai luovutetuilta alueilta Helsinkiin muuttanut, naimaton ja parhaat opiskeluvuotensa sodassa hukannut kouluttamaton mies. Veikko Laukkonen kirjoitti asunnottomien alkoholistien osallistumisesta työelämään. Hän alleviivaa asunnottomien alkoholistien työhön kuntouttamisen lukuisia haasteita, mutta korostaa, ettei tilanne ole toivoton.¹⁷⁰ Näiden allekirjoitettujen asiantuntijapuheenvuorojen ote on pikemminkin informatiivinen kuin argumentoiva ote. Jyrki Pietilän (2008) mukaan tämä ei ole mitenkään poikkeuksellista pääkirjoitussisältöjen joukossa, vaikka niitä poleemisena mielipidevaikuttamisena yleensä ajatellaankin.¹⁷¹

Asunnottomia alkoholisteja ei käsitelty pääkirjoitussivuilla usein, mikä viittaa siihen, ettei aihetta pidetty erityisen tärkeänä T-spriikauden akuutin kriisin ulkopuolella.

¹⁶⁷ ”Puistot ja poliisit” (pk.). HS 1.5.1970

¹⁶⁸ ”Huono resepti” (pk.). HS 17.12.1969.

¹⁶⁹ HS 19.4.1968.

¹⁷⁰ HS 16.1.1970.

¹⁷¹ Pietilä 2008, 75–76.

Pääkirjoitussivun kannanotot eivät myöskään olleet radikaaleja, vaikka nyökkäsivätkin hyväksyvästi kontrollipolitiikan kritiikille muistuttaen asunnottoman alkoholistin ihmisyydestä. Pääkirjoituksessa, jossa kritisoidaan huoltopoliisin lausuntoja lehdistöstä, tiivistyy kaksi *Helsingin Sanomissa* 1960-luvulla vaalittua periaatetta: ajan hengen seuraaminen sekä lehdistön riippumattomuuden vaaliminen.¹⁷² *Helsingin Sanomat* pyrki 1960-luvulla moniäänisyyteen, mutta lehden eri osastoilla oli erilainen asema, eikä nuorilla radikaaleilla ollut asiaa pääkirjoitustoimitukseen.¹⁷³ Sosiaalisten muutosten puhurissa pääkirjoitustoimitus oli kuin hitaasti reagoiva valtamerilaiva, joka lopulta kääntyi hyväksymään kontrollipolitiikan kritiikin.

2.1. Pentti Holappa ja Henrik Tikkanen – kolumnistit puliukkojen puolella

Helsingin Sanomat perusti lopulta vuonna 1968 kulttuuritoimituksen. Tämä oli osa Erkköjen sukupolvenvaihdokseen liittyvää muutosprosessia¹⁷⁴ ja vastaus *Uuden Suomen* menestyksekkäälle ja vapaamieliselle kulttuuriosastolle.¹⁷⁵ HS:n toimituksen sisällä suurta vapautta nauttineen kulttuuritoimituksen perustamisella oli suoria seurauksia lehden sivuilla julkaistavan kommentaariaineiston linjaan ja moninaisuuteen.

1800-luvun jälkipuoliskolla suomalaisiin sanomalehtiin ilmestyivät modernit, nimimerkin takaa kirjoitetut poleemiset pakinat. Olennainen piirre pakinoissa oli jatkuvuus eli saman pakinoitsijan tekstien julkaiseminen säännöllisesti. Osa pakinoista pyrki mielipidevaikuttamiseen, osa oli puhtaan humoristisia.¹⁷⁶ 1960-luvulta alkaen pakinoiden rinnalle ja ohi nousi uusi juttutyyppi, kolumni. Kolumni, toisin kuin pakina, julkaistiin nimimerkin sijaan omalla nimellä, ja kirjoittaja oli yleensä toimituksen ulkopuolinen henkilö. *Helsingin Sanomat* oli kehityksen etunenässä palkatessaan kulttuuriosion kolumnistiksi kirjailija Pentti Holapan vuonna 1968.¹⁷⁷ Lehdistöhistoriaa

¹⁷² Salminen 1988, 157–158.

¹⁷³ Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019, 321–322.

¹⁷⁴ Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019, 216.

¹⁷⁵ Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019, 256–257.

¹⁷⁶ Pietilä 2008, 78–81.

¹⁷⁷ Pietilä 2008, 83–85. Salminen (1988) mainitsee Holapan jopa ensimmäisenä suomalaisena nykyaikaisena kolumnistina, Pietilä (2008) nostaa esiin hänen edeltäjinään Ylioppilaslehdessä 1961 aloittaneen Jörn Donnerin ja Keskisuomalaisessa 1965 aloittaneen Pertti Hemánuksen.

tutkinut Esko Salminen nostaa Holapan, tunnetun vasemmistolaisen, palkkaamisen *Helsingin Sanomiin* suoranaiseksi käännekohtaksi suomalaisen lehdistön historiassa.¹⁷⁸

Pentti Holappa (1927–1972) oli tuottelias ja monipuolinen kirjailija, jonka tuotantoon kuuluu niin runokokoelmia, romaaneja, näytelmiä, matka- ja päiväkirjoja, esseitä kuin kolumnejakin. Vuonna 1950 esikoisteoksensa *Narri peilialissa* julkaissut Holappa asui Ranskassa vuodet 1961–1966. Suomeen palattuaan Holappa perusti kulttuuri- ja mielipidelehti *Ajankohdan*, joka kuitenkin vuoden ilmestyttyään kaatui taloudellisiin ongelmiin.¹⁷⁹ Lehti profiloitui yleisvasemmistolaisena ja uudistusmielisenä käsitellen ajankohtaisia aiheita ja asemoituen yhteiskunnallisissa kiistakysymyksissä heikomman puolelle.¹⁸⁰ Lehdessä esillä olivat myös ajankohtaiset teemat myös sosiaalihuollon uudistamisesta rankaisulinjalta hoitavaan suuntaan ja alkoholismien käsittelemisestä sairautena moraalikysymyksen sijaan.¹⁸¹ *Ajankohdan* kaatumisen jälkeen Holapalle tarjottiin viikoittaista palstaa *Helsingin Sanomista*, ja hän toimi lehden kolumnistina Holappa jatkoi vuoteen 1978 saakka.¹⁸² 1960-luvun kulttuuriradikalismia edustaneen *Ajankohdan* päätoimittajan palkkaaminen *Helsingin Sanomiin* alleviivasi kulttuuritoimituksen asemaa autonomisena alueena, jossa myös radikaaleilla oli tilaa ja vapautta toimia.

Henrik Tikkanen (1924–1984) oli *Helsingin Sanomissa* aloittaessaan tunnettu piirtäjä, jonka piirroksia oli julkaistu *Nya Pressenissä* ja *Hufvudstadsbladetissa* sekä tukholmalaisessa *Dagens Nyheterissä* ja oslolaisessa *Dagbladetissa*. Tikkanen oli jo 1940-luvun loppupuolelta alkaen kirjoittanut *Hufvudstadsbladetiin* myös reportaaseja ja pakinoita.¹⁸³ Tikkanen äidinkieli oli ruotsi, mutta kaksikielisenä hän kirjoitti myös suomeksi. *Helsingin Sanomissa* Tikkanen aloitti vuonna 1967 ”taiteellisen johtajan” tittelillä. Tikkanen palkkaaminen oli osa lehden muutos- ja kehitysohjelmaa. Kuvittamisen lisäksi hän kirjoitti suorasukaisen kantaaottavia reportaaseja ja pakinoita.¹⁸⁴ Kaunokirjallisen läpimurron Tikkanen teki vasta 1970-luvun puolivälissä

¹⁷⁸ Salminen 1988, 157.

¹⁷⁹ Niemi 2017. Viitattu 15.9.2021.

¹⁸⁰ Väyrynen 2002, 90–91.

¹⁸¹ Saksholm 2020, 125–127.

¹⁸² Väyrynen 2002, 90–91 & Väyrynen 2002, 143.

¹⁸³ Kruskopf 2004, 30–31.

¹⁸⁴ Kruskopf 2004, 43–49.

julkaistulla osoitetrilogiallaan, jossa hän kertoi avoimesti myös ongelmallisesta suhteestaan alkoholiin.¹⁸⁵ Siinä missä Pentti Holappa lokeroitiin *Helsingin Sanomissa* kulttuuritoimituksen kolumnistiksi, sijoittuivat Tikkasen pakinat samalle päivittäissivulle tapahtumailmoitusten kanssa.

Holappa ja Tikkanen tarttuivat kysymykseen asunnottomista alkoholisteista hetkellä, jolloin se oli julkisessa keskustelussa erityisesti pinnalla syksyn 1967 alkoholistikuolemien ja Marraskuun liikkeen toiminnan vuoksi. Holappa oli erityisen aktiivinen aiheen kimpussa heti aloitettuaan *Helsingin Sanomissa* keväällä 1968, Tikkanen tarttui aiheeseen ensimmäistä kertaa saman vuoden lopulla ja aihe esiintyi hänen kolumneissaan tasaisesti tutkimusajanjakson loppuun saakka. Holappa kritisoi asunnottomia alkoholisteja käsittelevissä kirjoituksissaan heihin kylmästi ja välinpitämättömästi suhtautuvia tahoja. Näkökulma tulee esiin jo Holapan ensimmäisessä aihetta käsittelevässä kirjoituksessa ”*Sietokyvyn jäätymispiste*”. Kirjoituksen kimmokkeena on televisiossa viikkoa aiemmin lähetetty keskusteluohjelma *Asunnottomat alkoholistit – rappioalkoholistiongelma*. Lauttasaarenkadun ensisuojan avaamisen jälkimainingeissa kuvatussa ohjelmassa keskustelemassa ovat komisario Reino Orasmala, lääkäri Lenni Lehtimäki ja lakimies, sosiaalineuvos Osmo Toivola. Asunnottomien alkoholistien puolustajan rooli ohjelmassa lankeaa marraskuun liikkeen edustajana toimivalle Maria Schulginille ja Lauttasaarenkadun ensisuojan Arvo Raatikaiselle.¹⁸⁶ Holappa tuomitsee kirjoituksessaan jyrkin sanoin komisario Orasmalan väitteen, että puliukot uhkaavat yhteiskuntaa tai vähintäänkin rumentavat katukuvaa, ja toteaa myös lääkärin ja lakimiehen edustaneen samoja kovia asenteita.¹⁸⁷ Holapan kritiikin kohteena olleet lääkäri, lakimies ja poliisi edustavat mielipiteiltään niin sanottuja pakkoauttajia, jotka vaativat asunnottomien alkoholistien lähettämistä pakkohoitoon tai työlaitoksiin. Termi pakkoauttajat viittaa ajankohtaiseen *Pakkoauttajat*-pamflettiin, joka kyseenalaisti tuolloin sosiaalipolitiikassa vallinneen kuri- ja kontrolliajattelun.

¹⁸⁵ Niemi 2017. Viitattu 15.9.2021.

¹⁸⁶ *Asunnottomat alkoholistit – rappioalkoholistiongelma*. TV-ohjelma.

¹⁸⁷ HS 24.3.1968.

Asunnottomien alkoholistien lisäksi Holappa puolusti lehden sivuilla myös romaneja, homoja, vanhuksia ja sairaita nostaen esiin heidän kohteluunsa liittyviä epäkohtia sekä heidän kohtaamiaan kovia ja piittaamattomia asenteita.¹⁸⁸ Holappa kritisoi kovana ja epäinhimillisenä pitämänsä kurinarratiivin lisäksi myös välinpitämätöntä suhtautumista asunnottomiin alkoholisteihin:

*Jos joulupukista ei puhuttaisi, ei joulupukkia olisi olemassa. Helsingin huoltopoliisi on yleistänyt tämän syvällisen totuuden. Se pääättelee, että jos pultsareista ei puhuttaisi niin pultsareita ei olisi olemassa. Vanhentuneen filosofian mukaan huoltopoliisi lieneekin oikeassa; jos me emme tiedä pultsareiden kuolevan pakkaseen ja liekkiviinaan, niin he eivät kuole.*¹⁸⁹

Holapan näkemyksen mukaan ongelma ei ole asunnottomien alkoholistien käytös vaan yhteiskunta, joka syrjäyttää heidät eikä tarjoaa tarvittavaa apua. Ongelma ei ratkea hyssyttelemällä tai rankaisemalla eikä varsinkaan syyttelemällä. Holapan esiin tuomat ajatukset heijastavat tuolloin sosiologiassa pinnalla ollutta leimaantumisteoriaa, jonka mukaan poikkeavuuden ja rikollisen kontrollointiyritykset itse asiassa luovat poikkeavuutta.¹⁹⁰ Samalla Holapan tekstin voi nähdä esimerkkinä siitä, kuinka sosiologiset keskustelut vaikuttivat 1960-luvun radikaalien ajatteluun¹⁹¹, ja välittyivät myös *Helsingin Sanomien* sivuille.

Holappa kritisoi myös rappioalkoholisti-termiä. Hän yhtyy niihin alkoholitutkijoihin ja hyväntekeväisyysjärjestöjen edustajiin, joiden mielestä yleisön, poliisin ja sosiaaliviranomaisten suosiman rappioalkoholisti-sanan sijasta pitäisi puhua asunnottomista alkoholisteista.¹⁹² Työttömyyden ja asunnottomuuden korostaminen asemoi asunnottomat alkoholistit 1960-luvun rakennemuutoksen väliinputoajiksi.¹⁹³

¹⁸⁸ Väyrynen 2002, 97–98.

¹⁸⁹ HS 21.12.1969.

¹⁹⁰ Laine 2007, 114–115.

¹⁹¹ Parhi & Myllykangas 2020, 198–199.

¹⁹² Taipale 1982, 93–95.

¹⁹³ Urponen 1994, 240–241.

Myös asunnottomia alkoholisteja tutkineet asiantuntijat (!) sanovat, että on aivan harhaanjohtavaa puhua rappioalkoholisteista. Monet näistä ryyppyveikoista ovat nuoria miehiä ilman fyysisiä vammoja. Heidän ongelmansa on myös työttömyys ja asunnon puute. Hyvä ehdotus on siis tämä nimitys: ongelma-alkoholisti.¹⁹⁴

Holappa vastusti moraali- ja kurinarratiivia pyrkien nostamaan marginaaliryhmät esiin, kuten hän oli tehnyt jo *Ajankohdassa*. *Ajankohta* oli ajanut asunnottomien alkoholistien asiaa esimerkiksi nimeämällä Pohjoisen Makasiinikadun yömajan lakkauttamisesta vastuussa olleet henkilöt.¹⁹⁵

Holapan kolumneissa asunnottoman alkoholistin representaatio rakentuu vastakohta-asetelmassa ympäröivään maailmaan. Holapan kolumneissa asunnottoman alkoholistin representaatio rakentuu vastakohta-asetelmassa ympäröivään maailmaan. Resuinen tenunjuoja ei Holapankaan mielestä ole miellyttävä näky, mutta häntä oli autettava tai vähintäänkin annettava oikeus olla olemassa omana itsenään joutumatta kuritoimenpiteiden kohteeksi ja hätistellyksi. ”Pakkoauttaminen” on siis Holapan mielestä väärin. Kolumnissa *”Sietokyvyn jäätymispiste”* Holappa ilmaisee asian seuraavasti:

Poliisin tehtäviin kuuluu huolehtia järjestyksestä, mutta järjestyksen ylläpitämiseen ei kuulu luonnonlakien muuttaminen. Luonnonlaki on, että kaunis ja huono sää vaihtelevat ja että ihmisiä on tuhatta ja yhtä sorttia.¹⁹⁶

Holapan mielestä asunnottomalta alkoholistilta on turha toivoa sellaista raitistumista ja reipastumista, jota heiltä usein vaadittiin. Sääliin ja vähättelyyn Holappa ei kuitenkaan vajoa, vaan näkee avun saamisen keskeisiin ongelmiin, kuten asunnottomuuteen ja työttömyyteen, mahdollisuutena nostaa ihmisiä pois kurjuudestaan. Hänelle on keskeistä myös valtasuhteiden näkyväksi tekeminen ja suora kritiikki yhteiskunnan edustajien ja asunnottomien alkoholistien valtasuhdetta, tai ainakin sen räikeimpiä

¹⁹⁴ HS 16.2.1969.

¹⁹⁵ Saxholm 2020, 146–147.

¹⁹⁶ HS 24.3.1968.

ilmentymiä kohtaan. Representaation piiriin on käsitettävä myös Holapan teksteistä keskeisenä ilmenevä pyrkimys tehdä asunnottomat alkoholistit näkyväksi.¹⁹⁷

Henrik Tikkasen pelkästään etunimellä allekirjoitetuissa, kolumnin ja pakinan rajamailla liikkuvista teksteissä nousee esiin samankaltaisia teemoja. Tikkanen viittasi asunnottomiin alkoholisteihin kolumnissaan ensimmäistä kertaa joulukuussa 1968, ja aihe esiintyi hänen teksteissään aina tutkimusjakson loppuun saakka. Tikkasen kolumnit harvoin varsinaisesti keskittyvät asunnottomiin alkoholisteihin, he esiintyvät yleensä yhtenä esimerkkinä unohdetusta ja kaltoinkohdellusta ihmisryhmästä kirjoituksissa, joiden kärki kohdistuu unohtamista ja kaltoinkohtelua harrastaviin tahoihin. Merkittävin poikkeus on vuonna 1971 julkaistu, poikkeuksellisesti suurin piirroskuvin kuvitettu ja lähes koko sivun vallannut teksti *”He hylkäsivät meidät”*, jonka keskiössä ovat asunnottomat alkoholistit. Tikkanen kritisoi heidän unohtamistaan huomiotta jättämistään näytelmämetaforan avulla: koska asunnottomat alkoholistit eivät osallistu elämän näytelmään ulkopuolelta annettuja rooleja näytellen, jotkut pitävät oikeutettuna halveksia heitä ja unohtaa heidät. Tikkanen myös pohtii, miksi kadulta päivittäin tutut näkymät järkyttävät katsojia televisiossa esitettyinä. Syyksi Tikkanen arvelee, että asia, jonka olemassaolo pyritään kieltämään ja unohtamaan, tulee silmille tiukkoina lähikuvina. Asunnottomien alkoholistien unohtamisen Tikkanen tiivistää seuraavasti:

Me näemme päivittäin heidän makaavan käpertyneinä kaduilla ja katukäytävillä, roskalaatikoiden takana ja puhelinkoppien lattioilla. Me emme edes katso ovatko he kuolleet. Sillä jos me puutumme heidän asioihinsa, ja he eivät ole kuolleet, niin heistä on meille enemmän vaivaa kuin jos he olisivat kuolleet. ¹⁹⁸

Huomionarvoinen näkökulma löytyy myös Tikkasen tekstistä *”Korvikerenesanssi”*, jossa hän esittää tuolloisten korvikealkoholistien olemassaolollaan vapauttavan juopottelustaan huolimatta yhteiskuntaan kiinnittyneet niin kutsutut sosiaaliset juopot

¹⁹⁷ Rossi 2010, 269.

¹⁹⁸ HS 31.10.1971.

omantunnontuskista ja itsesyytöksistä.¹⁹⁹ Lämpimässä asunnossa alkoholiliikkeen tuotteita ryypiskelevä voi aina katsoa kadulla tenuta nauttivaa korvikealkoholistia alaspäin ja todeta, ettei hänellä itsellään oikeastaan mitään ongelmaa olekaan.

Holapan ja Tikkasen kolumneissa vaaditaan humaania suhtautumista, julkista keskustelua aiheesta ja yhteiskunnan tukea. Siinä missä *Helsingin Sanomien* uutisosion kannanotot asunnottomien alkoholistien ongelmaan olivat 1960-luvun puolivälin jälkeen varsin pidättyväisiä, olivat Holappa ja Tikkanen hyvin suorasanaisia. Tämä sopii hyvin *Helsingin Sanomien* yleislinjaan. Kulttuuriosasto oli varsinkin alkuvuosinaan suhteellisen autonominen sananvapauden ja suorien kannanottojen linnake muuten varovaisen pidättyvässä keskittien lehdessä.²⁰⁰ Sekä Holapan että Tikkasen kolumneissa voi nähdä 1960-luvun kulttuuriradikalismien elementtejä, kuten vaatimuksia sosiaalisista reformeista, asunnottomiin alkoholisteihin kohdistuvan kielenkäytön kritiikkiä ja kriittistä suhtautumista instituutioihin, esimerkiksi poliisiin.²⁰¹ Molempien kirjoituksissa on läsnä 60-luvun radikaaleille tyypillinen eettisen relativistinen pohjavire, jonka mukaan poikkeavaa yksilöä ei saa tuomita eettisin perustein.²⁰²

Vaikka kokonaisuutena *Helsingin Sanomissa* asunnottomien alkoholistien asiaa käsittelevien kolumnien määrä jää pieneksi, erityisesti Holapan pitkät kolumnit ja Tikkasen tilaa saaneet piirroksot pitivät asiaa esillä ja kertovat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden teeman merkityksestä Aatos Erkolle.²⁰³ Merja Hurrin mukaan *Helsingin Sanomien* poliittinen sitoutumattomuus avasi kulttuuriradikaaleille oman lokeronsa *Helsingin Sanomissa*, siinä missä esimerkiksi pahin kilpailija, kokoomukseen sitoutunut *Uusi Suomi* palautettiin lyhyen vapauden kauden jälkeen ruotuun 1960-luvun puolivälin jälkeen.²⁰⁴

¹⁹⁹ HS 24.11.1970.

²⁰⁰ Hurri 1993, 158–161.

²⁰¹ Saksholm 2020, 61–62.

²⁰² Saksholm 2020, 107.

²⁰³ Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019, 316.

²⁰⁴ Hurri 1993, 160–161.

2.2 Nimimerkin takaa - taistelua yleisöltä-palstalla

Sanomalehden mielipidepalsta toimii tavalliselle kansalaiselle avoimena julkisen keskustelun areenana. Julkista mielipidettä se kuitenkin kuvastaa vain välillisesti ja suuntaa antavasti. Kirjeet päätyvät lehteen journalistisen valintaprosessin kautta, jossa niiden sosioekonominen edustavuus yleensä kapenee.²⁰⁵ Yleisönosaston voi ajatella tilana, jossa sanomalehden lukijat hahmottavat ja puivat kulloistenkin tapahtumien ja ajankohtaisten narratiivien merkitystä ja tärkeyttä.²⁰⁶ Lehden kannalta yleisönosasto on keino rakentaa identiteettiään antamalla yleisölle mahdollisuus tarkastella lehden lukijakunnan mielipiteitä.²⁰⁷ *Helsingin Sanomissa* tämä osasto tunnettiin tutkimusjakson aikana Yleisöltä-palstana, ja sen painoarvo lehden kokonaisuudessa oli vielä tuolloin sangen pieni. Yleisöltä-palsta täytti lähinnä muulta sisällöltä vapaaksi jäänyttä tilaa. Vasta vuonna 1977 osasto muuttui kokonaisen sivun kokoiseksi Mielipide-osastoksi, jota hoitamaan palkattiin kaksi toimittajaa.²⁰⁸ Yleisöltä-osaston kirjoitukset julkaistiin pääsääntöisesti nimimerkillä. Mahdollisuus anonyymiin kirjoittamiseen todennäköisesti laski kynnystä ilmaista myös kärkeäitä mielipiteitä.

Yleisönosastoja tutkinut Brian Thornton on esittänyt yleisönosastokirjoittelun olevan puutteistaan huolimatta lähdemateriaalia, jossa laajempaan julkiseen keskusteluun nousevat mielipiteet ovat näkyneet jo etukäteen ja jonka avulla voi kyseenalaistaa luutuneita käsityksiä aikakaudella vallinneesta yleisestä mielialasta.²⁰⁹ Se, että *Helsingin Sanomien* ensimmäiset kontrollipolitiikan vastaiset ja inhimillistä kohtelua asunnottomille alkoholisteille vaativat kirjoitukset löytyvät Yleisöltä-palstalta, tukee Thorntonin väitettä.

Yleisöltä-palstalla käytyä keskustelua voi hahmottaa siinä esiintyvien topoksien eli yleisesti ymmärrettyjen toistuvien ilmaisukeinojen kautta. Palstalla käyty keskustelu on luonteeltaan hyvin pitkälti samoja teemoja ja väittelyitä toistavaa, vaikka tutkimusjakson aikana uusiakin näkökulmia nousee esille vanhoja haastamaan.

²⁰⁵ Wahl-Jorgensen 2002, 69-70 & Torres da Silva 2019, 12–14.

²⁰⁶ Cavanagh & Steel 2019, 1–2.

²⁰⁷ Richardson 2007, 149.

²⁰⁸ Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019, 155–156.

²⁰⁹ Thornton 2007, 59–64.

Yleisöltä-palstalla myös vastakkainasettelun ja väittelyn elementit korostuvat, vaikka myös lehden uutisoinnissa jossain määrin asetetaan eri asiantuntijoita ja muita tahoja vastakkain.

Yleisöltä-palstalla käytyä keskustelua voi hahmottaa siinä esiintyvien topoksien eli yleisesti ymmärrettyjen toistuvien ilmaisukeinojen kautta. Palstalla käyty keskustelu on luonteeltaan hyvin pitkälti samoja teemoja ja väittelyitä toistavaa, vaikka tutkimusjakson aikana uusiakin näkökulmia nousee esille vanhoja haastamaan. Myös vastakkainasettelu ja väittely korostuu tällä palstalla. Palstalla esiintyvät topokset voi jakaa karkeasti kahteen: yhtäältä nimetään henkilökohtaisia ominaisuuksia, jotka joko selittävät asunnottomaksi alkoholiksi päätymistä tai tällaiselta kohtalolta välttymistä, toisaalta viitataan ulkoisiin olosuhteisiin ja syihin. Toisteisuutta on eniten asunnottomiin alkoholisteihin negatiivisesti suhtautuvissa kirjoituksissa. Niissä toistuvat kertomukset moraalista vajavaisuudesta, poikkeavuudesta ja epäsosiaalisuudesta, laiskuudesta tai työn vieroksumisesta ja itsekurin puutteesta. Asunnottomuus ja alkoholismi kehystetään yksilön luonteesta kumpuavaksi ongelmaksi ja tietoiseksi valinnaksi, johon voidaan ulkopuolelta puuttua vain kohdistamalla asunnottomiin alkoholisteihin kovia kuritoimenpiteitä. Näistä aineksista syntyvä kurinarratiivi on Yleisöltä-palstalla vallalla tutkimusjakson alkupuolella, mutta sitä edustavia kirjoituksia esiintyy tutkimusjakson loppuun saakka. Kurinarratiivia leimaa usein vastakkainasettelu. Asunnottomat alkoholistit kuvaillaan heikkona ja epäsosiaalisena aineksena, työtä vieroksuvina häiriköinä, kun taas kirjoittajat itse ovat ansainneet auktoriteettinsa tekemällä työtä ja maksamalla veroja. Kurinarratiivia edustaa selkeästi esimerkiksi nimimerkki ”Raatajan” kirjoitus vuodelta 1970. Kirjoittaja on käärmeissään Siltamäkeen rakennettavasta alkoholistien hoitokodista ja esittää, että alkoholistin elämäntapa on oma valinta ja helpoin tapa elää vailla huolta huomisesta.²¹⁰ Kirjeestä sikisi keskusteluketju, jossa keskeiset topokset toistuivat. ”Raatajaa” epäiltiin katkeroituneeksi, mihin tämä vastasi toistamalla, että asunnottomuus ja alkoholismi on ihmisen omaa syytä. Verorahat tulisi ”Raatajan” mukaan käyttää köyhien, sairaiden ja vanhusten eikä asunnottomien alkoholistien auttamiseen.²¹¹

²¹⁰ HS 24.6.1970.

²¹¹ HS 5.7.1970.

Argumentti, jonka mukaan asunnottomien alkoholistien hoitamiseen, majoittamiseen tai auttamiseen käytetyt rahat ovat pois ”oikeasti tarvitsevilta” ryhmiltä kuten vanhuksilta ja jonka mukaan alkoholismi on valinta, on kurinarratiivissa toistuva topos Aineistoon mahtuu myös kirjoitus, jossa asuntoja kaivataan Nikkilän mielisairaalaasta vapautuville potilaille ja ihmetellään, ovatko puliukot näitä arvokkaampia.²¹²

Kurinarratiivia edustavissa kirjoituksissa rakennetaan myös valta-asetelmia. Kun asunnottomien alkoholistien kurjuus esitetään omana valintana tai luonnekysymyksenä, ovat erilaiset pakkotoimenpiteet oikeutettuja ja luonnollisia. Kurinarratiivia edustavissa kirjoituksissa pyritään myös monin tavoin rakentamaan itselle valta-asemaa, jonka suojista kuritoimenpiteiden käyttöä vaaditaan.

1960-luvun puolivälin lähestyessä Yleisöltä-palstalla vallalla ollut kurinarratiivi sai rinnalleen myös asunnottomille alkoholisteille myötämielisiä kirjoituksia. Asunnottomia alkoholisteja käsiteltiin muutenkin julkisuudessa myötämielisemmin, kuten esimerkiksi vuonna 1964 televisiossa esitetty *Poltatko heiltä sillat* -dokumentti todistaa.

Keskustelussa heijastuu muuttuva käsitys alkoholismin luonteesta. Päihdeongelmia selitettiin sosiaalisilla pikemminkin kuin henkilökohtaisilla syillä.²¹³ Keskustelua herättivät myös uudet tuki- ja huoltotoimenpiteet sekä 1960-luvun loppupuolella alkanut kontrollipolitiikan lientyminen, kuten julkijuopumuksen dekriminalisaatio.²¹⁴

Vaatimatonkin asunnottomien alkoholistien olosuhteiden parantaminen herätti keskustelua mielipidepalstalla. Avuntarvitsijaryhmien vastakkainasettelun topos sai uuden ulottuvuuden, kun rahan lisäksi mukaan otettiin asuntojen määrä. Asunnottomien alkoholistien yömajaksi annetun talon koettiin heti olevan pois joltain muulta ryhmältä, esimerkiksi mielipidepalstalla usein mainituilta työssäkäyviltä veronmaksajilta. Helsingin asuntomarkkinoilla kaikki muut kuin työssäkäyvät perheelliset olivat enemmän tai vähemmän heikossa asemassa.²¹⁵

²¹² HS 25.9.1971.

²¹³ Kuusisto & Ranta 2020, 122–123.

²¹⁴ Pyrkimys oli siirtää alkoholistit rankaisujärjestelmän sijaan sosiaalihuollon vastuulle. Erityisen epäoikeudenmukaisena nähtiin varattomille henkilöille juopumussakoista kertyvät toistuvat vankilatuomiot. kts. esim. Suonoja 1992, 483.

²¹⁵ Pulma 2000, 135–138.

Keskustelua käytiin myös sellaisesta alkoholismista, johon ei liity kodittomuutta, mutta asunnottomien alkoholistien näkyvyys katukuvassa piti heidät keskustelun keskiössä. Myös eräät asunnottomien alkoholistien puolestapuhujat kritisoivat asunnottomien alkoholistien asettamista ikään kuin ainoiksi ”todellisiksi” alkoholisteiksi. *Helsingin Sanomat* kirjoitti Lauttasaarenkadun ensisuojusta pidättyvästi, ja yleisönosaston Liekkihotellia koskevissa jyrkissä kirjoituksissa saattaakin näkyä mahdollisesti muun lehdistön vaikutus. ”Pulihiltoniksi” kutsutusta ensisuojusta tehtiin shokkijournalismia, ja se leimasi näkyvyydellään koko asunnottomuusongelman yksinomaan puliukko-ongelmaksi.²¹⁶ Osa *Helsingin Sanomien* mielipidekirjoituksista omaksuu tämän näkemyksen ja maalailee Liekkihotellin ympäristöstä ja vaikutuksesta kauhukuvia. Lauttasaarenkadun ensisuojan heikoista olosuhteista olisi ollut mahdollista esittää myös asiallista kritiikkiä, jota ei *Helsingin Sanomissa* näy.

Lauttasaarenkadun ensisuojan avaaminen sai osan kirjoittajista huolestumaan siitä, että ensisuoja houkutteli ulkopaikkakuntalaisia asunnottomia alkoholisteja. Kirjoittajat vaativat heidän palauttamistaan kotipaikkakunnilleen. Havainto sinällään oli oikea, olihan ensimmäisenä toimintatalvena lähes puolet Liekkihotellin asukkaista ulkopaikkakuntalaisia. Vastaavien laitosten puuttuminen muilta paikkakunnilta toi ulkopaikkakuntalaisia lämpimän, joskin alkeellisen majoituksen ääreen. Sosiaalihuollituksen lähettämä paimenkirje sai muutkin paikkakunnat avaamaan ensisuoja, ja ulkopaikkakuntalaisten asunnottomien alkoholistien hakeutuminen Helsinkiin väheni.²¹⁷

Helsingin Sanomien 1960-luvun alkupuolen reportaasiartikkeleissa kirjoitettiin asunnottomista alkoholisteista paikoin hyvinkin kepeästi ja humoristisesti, mutta yleisönosastolla huumoria on vain satunnaisesti, esimerkkinä kirjoitukset, joissa kirjoittajat suunnittelevat itse alkavansa alkoholistiksi päästäkseen hoitokoteihin, joissa elämä olisi helppoa ja muiden kustantamaa. Pakinamaisen tyylin alta paistaa ärtymys avun kohdistumisesta väärin ihmisryhmiin. Vaikka alkoholistien auttamista kritisoivat kirjoitukset pääasiassa sijoittuvat tutkimusajanjakson loppupuolelle, oli mielipidepalstalla jo 1961 kritisoitu alkoholistien hoitokodin avaamista suunnittelemalla

²¹⁶ Pulma 2000, 227.

²¹⁷ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö* 1972, 34–35.

alkoholistiksi alkamista, jotta pääsisi ”täysihoitolaan”.²¹⁸ Huumori toimi toisaalta myös aseena kuri- ja moraalinarraatiivia vastaan kirjoittajien irvaillessa ja kyseenalaistaessa asunnottomien alkoholistien aiheuttamaa uhkaa. Pääosin mielipidepalstalle kirjoitettiin kuitenkin vakavaan sävyyn, huolestuneena tai tuohtuneena.

Kirjoituksissa käytetty termistö ilmentää kirjoittajien suhtautumista asiaan. 1960-luvun alkupuolella puistoissa näkemistään alkoholisteista mielensä pahoittaneet kirjoittajat puhuivat yleisesti puliukoista, humalaisista tai juopoista, kun taas asunnottomien kovaa kohtaloa talvipakkasilla huolehtivat puhuivat useimmiten kovaosaisista tai kodittomista. Negatiivista suhtautumista korostettiin joskus myös maalailemalla asunnottomat alkoholistit osaksi isompaa negatiivista ilmiötä, ”alamaailmaa”. *Helsingin Sanomien* uutisoinnissa esiintynyttä jaottelua ”varsinaisiin puliukkoihin” ja heidän liepeillään pyöriviin oheisryhmiin ei kuitenkaan yleisönosastolla juuri näy. Syksyllä 1967 kiivaana käyneen keskustelun tuoksinassa Marraskuun liikkeen lanseeraama rappioalkoholisti-termi herätti keskustelua; eräs puliukko-termiä suosinut kirjoittaja piti termiä hienosteluna. Valtiotieteen tohtori Lauri Tarvainen taas piti sitä leimaavana ja loukkaavana ja suositteli puhumaan asunnottomista alkoholisteista.²¹⁹ Mielipidekirjoituksissa puhutaan tämän jälkeen sekä rappioalkoholisteista että asunnottomista alkoholisteista, mutta myös kesto-suosikkitermiä puliukko käytetään. Viimeksi mainittua suosivat kuri- ja moraalinarraatiivin kannattajat, jotka esittävät ”roskaväen” siivoamista pois näkösalta. Mutta myös lämpimän teen ja voileipien tarjoilua asunnottomille suositteleva myötämielinen kirjoittaja puhuu puliukoista.²²⁰ Erityisen voimakasta tuohtumusta ja vastenmielisyyttä ilmentävät esimerkiksi termit ”roskaväki” ja ”joutoväki”. Sellaisia suhteellisen neutraaleja termejä kuin asunnoton alkoholisti käytetään vertauskuvallisen rintamalinjan kumminkin puolin.

Mielipidekirjoittajia motivoi toisinaan asunnottomien alkoholistien näkeminen puistoissa tai muissa julkisissa tiloissa, toisinaan muut mielipidekirjoitukset, lehtijutut tai televisio-ohjelmat ja – tutkimusajanjakson loppupuolella – yleinen yhteiskunnallinen keskustelu aiheesta. Osa oli huolestunut kotikulmilleen suunnitelluista alkoholistien

²¹⁸ HS 31.8.1961.

²¹⁹ HS 10.12.1961.

²²⁰ HS 14.4.1968.

asuntoloista tai majoituspaikoista. Kuri- ja moraalinarraatiivia kriitikot ammensivat usein sosiologiasta, vaikkapa Kettil Bruunin kaltaisten asiantuntijoiden tutkimuksista.²²¹

Tuohtumustaan ja ärtymystään purkavien kirjoittajien teksteissä on usein läsnä selkeä jako ”meihin” ja ”muihin”. Me-ryhmäksi identifioidaan esimerkiksi kunnolliset veronmaksajat. Lisäksi teksteistä on helppo löytää vähemmistöryhmiä koskevasta diskurssista tuttuja semanttisia strategioita. Kirjoittajat turvautuvat keinoihin, jotka ovat lingvistiikan ja diskurssianalyysin tutkija Teun A. van Dijkin mukaan tavallisia vähemmistöihin kohdistuvassa sortavassa diskurssissa: he nostavat esille erityisen räikeitä esimerkkejä, väittävät edustavansa yleistä tai ainakin laajaa mielipidettä ja tekevät ainakin näennäisiä pieniä myönnytyksiä.²²² Mielenkiintoisia ovat esimerkiksi pienet myönnytykset, joita kirjoittajat tekevät, kun julkisen keskustelun paine hoitaa asunnottomien alkoholistien asiat paremmalle tolalle kasvaa. Alkoholistien myönnetään tarvitsevan hoitoa, mutta ehdotetaan että hoito- ja majoituspaikan tulisi olla vaikkapa jokin keskellä metsää kaukana Helsingistä sijaitseva tyhjentynt kansakoulu. Hyvä esimerkki näiden diskurssistrategioiden käytöstä on esimerkiksi nimimerkki ”Helsinkiläisen” kirjoitus vuodelta 1970: Asunnottomat alkoholistit tulisi siirtää johonkin Suomenlahden saareen pois silmistä. Kirjoittaja itsekin toteaa ehdotuksensa kenties kuulostavan epäinhimilliseltä, mutta se olisi hänen mielestään inhimillisempää kuin antaa puliukkojen maata roskalaatikoissa vailla ruokaa. Tällainen majoitus olisi veronmaksajien kustantama lahja ja etu työtä tekemättömille.²²³

Huomionarvoisesti, joskaan ei yllättävästi, asunnottomista alkoholisteista keskusteleivat Yleisöltä-palstalla muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta muut kuin asunnottomat alkoholistit itse. Poikkeus on Marraskuun liikkeen tavoitteiden kannattajaksi ilmoittautunut Johan K. Harju, joka nykyisin tunnetaan keräämästään asunnottomien alkoholistien elämää kuvaavasta merkittävästä teksti- ja piirrosaineistosta.²²⁴ Harju korosti Marraskuun liikkeen edessä olevaa laajaa työsarkaa ja korjattavien epäkohtien määrää sekä nosti esiin alkoholistihuoltoloihin vapaaehtoisesti sijoittuneiden korkean prosenttiosuuden.

²²¹ Saksholm 2020, 110–111.

²²² van Dijk 1984, 130–132.

²²³ HS 16.6.1970.

²²⁴ Harjun keräämä aineisto on tallennettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon.

*Paljon on maassamme mätää, mutta eihän kymmenen kuukauden ikäinen liike voi kädenkäänteessä muuttaa olosuhteita, piintyneitä kaavoja, lakeja ja asetuksia. Marraskuun liikkeellä on vastassaan kangistunut virkakoneisto, joten sen ”vaikutusvalta” lienee vielä kyseenalainen.*²²⁵

Asunnottomien alkoholistien asemaa keskusteluun voimakkaasti nostanut Marraskuun liike itsessään näkyy Yleisöltä-palstalla vain vähän. Vuoden 1967 itsenäisyyspäivän vastaanotto herätti keskustelua, ja lukijoiden kirjeissä on tunnistettavissa Marraskuun liikkeen kannattamia teemoja, mutta kirjoittajina eivät ilmeisesti olleet Marraskuun liikkeen aktiivit vaan samanlaiset arvot ja mielipiteet jakavat kansalaiset.

2.3 Syiden etsintää yleisönosastolla

Asunnottomille alkoholisteille myötämielisten puheenvuorojen yleistyessä Yleisöltä-palstalla alettiin kiistellä siitä, miksi ihmisestä tuli asunnoton alkoholisti. Kurinarratiiviin kuului olennaisesti juopottelun syyn löytäminen yksilön heikkoudesta ja mielenlaadusta. Kurinarratiivin vastustajien kirjoitukset kietoutuvat olennaisesti vallitsevan narratiivin vastustamisen ympärille, mutta heitä voisi nimittää hoitonarratiivin kannattajiksi. Hoitonarratiivin kannattajille olennaisia seikkoja oli kuritoimenpiteiden korvaaminen hoidon tarjoamisella sekä erilaisten yksilön ulkopuolisten syiden etsiminen asunnottomaksi alkoholistiksi päätymiseen. Hetkittäin keskustelu ilmiön pohjimmaisista syistä sai koviakin kierroksia. Syiden pohdinta käynnistyi pidemmässä keskusteluketjussa alkuvuonna 1966. Ketjun käynnistäjänä toimi asuntopulaan kyllästynyt kansalainen, joka esitti, että Temppeliaukion kirkon rakentamiseen varatut rahat käytettäisiin kerrostalon rakentamiseen kaatopaikkojen kupeessa hökkelikylissä ja muuten kurjissa oloissa asuville asunnottomille.²²⁶ Aiheeseen otti omalla nimellään kantaa Asuntolayhdistys ry:n puheenjohtaja Heikki Torvelainen, jonka mukaan kaikille asunnottomille olisi asuntolapaikkoja, mikäli nämä vain alistuisivat niiden järjestykseen ja sääntöihin.²²⁷ Torvelaisen kirjoitus kaatoi syyn asunnottomuudesta asunnottomien

²²⁵ HS 18.9.1968.

²²⁶ HS 24.1.1966.

²²⁷ HS 29.1.1966.

niskaan, mikä jakoi mielipiteitä. Kirjoitus sai useita vastauksia. Yhdessä syytä asunnottomien alkoholistien tukalalle tilanteelle haettiin yhteiskunnan aktiivisesta syrjäyttämisestä²²⁸, toisessa psyykkisistä häiriöistä, joiden tarkkaa olemusta kirjoittaja piti vielä toistaiseksi selvittämättömänä.²²⁹ Keskusteluun osallistui myös kirjoittaja, joka alkoholismia syitä arvuuttelemana ihmetteli sitä vimmaa, jolla eräät keskustelijat syyttelivät kovaosaisia.²³⁰ Torvelainen sai kuitenkin myös kannatusta.

Tammikuun 1966 keskustelu havainnollistaa, kuinka rintamalinjat asunnottomien alkoholistien tilanteen syitä koskevassa keskustelussa kulkivat. Tämän jälkeen vertauskuvalliset juoksuhaudat vain syvenivät. Kuria ja järjestystä vaativat kansalaiset syyttelivät asunnottomia alkoholisteja heikoiksi, laiskoiksi, työnvieroksujiksi ja epäsosiaalisiksi. Toisenlaisia ratkaisuja etsivät kirjoittajat pohtivat esimerkiksi kilpailuyhteiskunnan ja sotatraumojen osuutta ihmisten päätymiseen asunnottomiksi alkoholisteiksi.²³¹ Psyykkisten traumojen lisäksi eräät kirjoittajat nostivat esille sodan konkreettiset vaikutukset: katkenneet opinnot ja riistetyt opiskelumahdollisuudet sekä sodasta palaamisen tyhjän päälle, vailla asuntoa ja vakituista työpaikkaa.²³² Samaan aikaan oli käynnissä myös laajempi debatti siitä, ovatko poikkeavat yksilöt ”paatuneita lurjuksia” vai ”sosiaalisairaita”, joiden poikkeavuuden taustalta on löydettävissä selittäviä, moraalista paheksunnasta vapauttavia tekijöitä. Teema oli esillä myös *Pakkoauttajat*-pamfletissa.²³³

Sosiologi Howard S. Becker edusti poikkeavuuden tutkimuksessa mallia, jossa ihmisten kohtelu poikkeavina työntää heitä yhä kauemmas ”normaalista”. Reaktio ruokkii itseään poikkeavuuden vaikuttaessa yksilön kohteluun eri elämänpiireissä. Poikkeavuuden syvimmäksi tasoksi Becker määrittelee päätyneen jäseneksi organisoituun poikkeavien ryhmään.²³⁴ Tällaisena ryhmänä voi pitää esimerkiksi yömajoissa tai hökkeleissä asuvaa asunnottomien alkoholistien ryhmää. Becker kirjoitti myös, kuinka yksi poikkeava ominaisuus johtaa helposti siihen, että yksilöllä odotetaan olevan myös muita ei-

²²⁸ HS 3.2.1966.

²²⁹ HS 9.2.1966.

²³⁰ HS 13.2.1966.

²³¹ HS 10.8.1969.

²³² HS 19.6.1971 & HS 11.10.1971.

²³³ Mäkelä 1967, 35–39.

²³⁴ Becker 1997, 34–39.

toivottuja ominaisuuksia.²³⁵ *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla tämä ajattelu näkyi käytännössä, kun asunnottomat alkoholistit kytketään alamaailmaan ja rikollisiin tai kun kaikkien asunnottomien oletetaan olevan korvikealkoholisteja. Beckerin ajatukset olivat omalta osaltaan muokkaamassa kurinarratiivia kritisoivaa ajatusmallia, jossa poikkeavuutta kohtaan oltiin suvaitsevampia ja painotettiin erilaisia ulkoisia tekijöitä sen synnyssä. Yleisöltä-palstalla sosiologisten ja yhteiskunnallisten tutkimusten vaikutus näkyy erityisesti kirjoituksissa, joissa alkoholismien syitä etsitään yhteiskunnasta ja sosiaalisesta ympäristöstä.

Asunnottomien alkoholistien näkyväksi tunnusmerkiksi tullut T-sprii kytkettiin Yleisöltä-palstalla alkoholismien syiden tutkiskeluun. Sosiaalitarkkaaja Jaakko Kuroseksi esittäytyvä kirjoittaja tiedusteli vuonna 1967, pian Taloussprii T:n tultua markkinoille, onko uusi taloussprii entistä miedommin denaturoitua, kun hän törmäsi kenttätyössä jatkuvasti sen käyttöön nautintoaineena. Kurosen kirjoitus jäi vaille vastausta, ja seuraavien yli kahden vuoden ajan *Helsingin Sanomissa* keskusteltiin enemmänkin aineen nauttijoista kuin itse aineesta.²³⁶

T-sprii palasi lukijakeskusteluun, kun Liekkihotelli ja muut uudet majoituslaitokset olivat ratkaisseet välittömät ongelmat talvimajoituksesta ja pakkaskuolemista. Talousspriin hintaa, saatavuutta ja verrattain helppoa juotavuutta pitivät ongelmallisena niin anonyymit lukijat kuin denaturoitujen aineiden väärinkäyttöä tutkinut Sakari Turunenkin. Turusen ratkaisuehdotus oli hiusvesien, pulituurien ja muiden vastaavien tekeminen juomakelvottomaksi lisäämällä niihin metanolia sekä Talousspriin myynnin siirtäminen Alkoon, jossa se hinnoiteltaisiin muiden juomien tapaan. Turusen ehdotus ei saanut laajempaa kannatusta, kuten ei myöskään nimimerkki ”Puliukon akan” ehdotus lisätä T-spriihin metanolia. 1970-luvun puolella julkaistiin useita kirjoituksia, joiden kirjoittajat pitivät juomien denaturointia metanolilla vaarallisena, hyödyttömänä, varattomia syrjivänä sekä oireen lääkitsemisenä juurisyiden sijaan. Korvikealkoholikeskustelu jäi kuitenkin Yleisöltä-palstalla T-spriikauden sivujuonteeksi.

²³⁵ Becker 1997, 33.

²³⁶ Keskustelua T-spriistä käytiin kyllä muissa medioissa. Esimerkiksi nimimerkillä ”Liimatainen” esiintynyt presidentti Urho Kekkonen kirjoitti *Suomen Kuvalehdessä* kaksikin kertaa vaatien toimenpiteitä T-spriin nautiskelukäytön estämiseksi vuosina 1967 ja 1968.

Helsingin Sanomien asunnottomia alkoholisteja koskevassa keskustelussa näkyi selvästi siirtymä kohti ulkoisia tekijöitä painottavia selitysmalleja. Tämä näkyi siinä, miten asunnottomien alkoholistien puolestapuhujat nostivat esiin yksilön ulkopuolisia syitä kuten sotatraumat tai syrjään työntävän yhteiskunnan. Negatiivisia asioita painottavassa puliukkodiskurssissa taas etualalle nousevat alkoholinkäyttö ja työelämän ulkopuolella oleminen. Näiden diskurssien lähtökohdat olivat erilaiset, ja niissä tehtiin erilaisia johtopäätöksiä tarvittavista toimenpiteistä: yksilön heikkous vaatii kuria ja pakkotyötä, yksilön ulkopuolelle johdettavat syyt tukea ja hoitoa. Mielipidepalstan kirjoitukset ilmentävät tässäkin suhteessa käynnissä ollutta murrosaikaa. Suhtautuminen paitsi asunnottomiin alkoholisteihin myös alkoholismiin laajemminkin oli muuttumassa.

Muuttuva suhtautuminen alkoholismiin näkyi sanomalehtien sivuilla myös muualla maailmassa. Sosiologi Arnold S. Linsky on jaotellut yhdysvaltalaisen sanomalehtien suhtautumista alkoholismiin kahdella akselilla, jotka kuvaavat ulkoisia ja sisäisiä syitä sekä moralistisia ja naturalistisia selityksiä. Linskyn mukaan yhdysvaltalaislehdissä tapahtui voimakas siirtymä moralistisista selityksistä luonnollisiin teorioihin jo 1960-luvulle tultaessa. *Helsingin Sanomissa* vastakkainasettelu ja nousi voimakkaasti esille vasta 1960-luvun puolivälin aikoihin, silloinkin lähinnä yleisönosastolla. 1960-luvun yhdysvaltalaislehdissä kumpikaan selitysmalli ei yksiselitteisesti jäänyt voitolle.²³⁷ Tältä vaikuttaa tilanne myös *Helsingin Sanomien* yleisöltä-palstalla, sillä väittely aiheen tiimoilta jatkuu tutkimusajanjakson loppuun saakka.

2.4 Kamppailu virkistysalueiden herruudesta

Mielipidepalstalla merkittävä aihekokonaisuus muodostuu kirjoituksista, joissa käsiteltiin asunnottomien alkoholistien oleskelua puistoissa ja vastaavilla virkistysalueilla. Puistoja kansoittavat puliukot herättivät polemiikkaa läpi tutkimusajanjakson. Vaikka aihe nousi pari kertaa myös *Helsingin Sanomien* uutisointiin, Yleisöltä-palstalla julkisen tilan hallinnasta käyty kamppailu oli todellisen kesto-suosikin asemassa.

²³⁷ Linsky 1971, 576.

Monet kirjoittajat kokivat asunnottomien alkoholistien oleskelun joko rajoittavan mahdollisuuksiaan käyttää puistoja tai vähintään merkittävästi laskevan niiden viihtyisyyttä. Kirjoittajat pyrkivät luomaan hierarkiaa, jossa heillä itsellään ja heidän viiteryhmillään oli suurempi oikeus käyttää julkista tilaa kuin asunnottomilla alkoholisteilla. Esimerkiksi nimimerkki "Verotettava eläkevaari" valitti "työkykyisen oloisten pinnareiden vetelehtimisestä" puistoissa.²³⁸ Kirjoitukseen vastasivat samanmieliset nimimerkit "Puistot palautettava tarkoitukseensa" ja "Suuriin veroihin kyllästynyt". Jälkimmäinen on erityisen kärjistynyt esimerkki yleisönosastokirjoituksissa esiintyvistä veroretoriikasta. "Suuriin veroihin kyllästynyt" kertoo, ettei saa puistojen penkeiltä istumapaikkaa työn kangistamille jaloilleen raskaan työpäivän jälkeen ja toivoo "roskaväen" siivoamista kaupungista jollekin saarelle. Tämä olisi oikeutettua, sillä veronmaksajathan heitä elättävät.²³⁹ Kunnollinen veronmaksaja -topoksen lisäksi keskustelu on esimerkki siitä, kuinka kärkevästi julkisen tilan hallintaa vaadittiin itselle ja omalle viiteryhmälle yleisöltä-palstalla. Kirjoitukset alleviivaavat, etteivät kaikki katsoneet asunnottomilla alkoholisteilla olevan oikeutta julkisen tilan ja virkistysalueiden käyttöön.

Eräät kirjoittajat ilmaisivat huolensa siitä, millaisen mielikuvan ulkomaalaiset turistit saivat Helsingistä nähdessään puistoissa asunnottomia alkoholisteja. Tällaista huolta tunsivat esimerkiksi kirjoittaja, joka ehdotti "roskaväen" ajamista pois Esplanadin puistosta vuoden 1971 yleisurheilun Euroopan mestaruuskisojen lähestyessä, jotta turisteille jäisi miellyttävämpi kuva Helsingistä.²⁴⁰ Yleisönosastossa pohdittiin, oliko kyseessä yksinomaan suomalainen ilmiö. Osa kirjoittajista uskoi niin, mutta esimerkiksi Tanskan Århusista kirjoittanut lukija kertoi, että muissa Pohjoismaissa ja erityisesti Tanskassa oli todella paljon puliukkoja.²⁴¹ Eräs kirjoittaja kertoi Leningradin puistojen olevan puliukkovapaita alueita, ja vaati tältä pohjalta kuria ja järjestystä myös Suomen puistoihin.²⁴² Suomea verrattiin ulkomaihin ennen kaikkea T-spriikaudella, jolloin asunnottomat alkoholistit olivat erityisen näkyvä ilmiö. Aihe jäi kuitenkin pieneksi alajuonteeksi julkisen tilan hallinnasta käydyssä keskustelussa.

²³⁸ HS 16.7.1969.

²³⁹ HS 20.7.1969.

²⁴⁰ HS 7.8.1971.

²⁴¹ HS 15.6.1972.

²⁴² HS 25.6.1971.

Helsingin Sanomien yleisönosastolla erityisesti asunnottomat alkoholistit nostettiin esiin puistojen häiriön ja pahennuksen aiheuttajina, mutta viranomaiset näkivät asian toisin. Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietinnössä (1972) todetaan, että häiriön aiheuttajia löytyy kaikista yhteiskuntakerroksista ja että vain pieni osa häiriön aiheuttajista on asunnottomia alkoholisteja.²⁴³ Juopuneena esiintyminen oli merkittävä häiriöiden aiheuttaja, mutta viranomaislähteessä kaikkia juopuneita ei leimattu asunnottomiksi alkoholisteiksi yhtä helposti kuin yleisönosastolla.

Laitapuolen kulkijat puistoissa ja muilla virkistysalueilla mainitaan myös *Helsingin kaupungin virallisessa historiikissa*. Se antaa kuitenkin asiasta erilaisen kuvan kuin kuumana käynyt yleisönosastonkirjoittelukirjoittelu. Historiikin mukaan puistot ja virkistysalueet olivat jakautuneet yhteiskuntakerroksittain, mutta niitä oli runsaasti ja riittämiin kaikille.²⁴⁴ Levottomana puistona mainitaan Vanhan kirkon puisto, joka esiintyi negatiivisessa valossa myös *Helsingin Sanomien* uutisoinnissa ja lukijakirjeissä.²⁴⁵ Historiikki kuvaa 1960-luvun Helsinkiä turvallisena ja rauhallisena; levottomuuspesäkkeet ovat pieniä eivätkä puistoissa aikaa viettäneet asunnottomat alkoholistit nouse esille.²⁴⁶ Historiikki esittelee Helsinkiä Suomen ainoana suurkaupunkina ja esittää tietyt lieveilmiöt suurkaupunkiin kuuluviksi. Yleisönosastokirjoittajien perspektiivi oli erilainen: niissä näkyy selkeä toive varata puistot omaan ja oman viiteryhmän käyttöön.

2.5 Asunnottomien puolestapuhujien esiinmarssi

1960-luvun puolivälistä alkaen asunnottomat alkoholistit alkoivat saada enemmän myötätuntoa ja puolustajia *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla. Myötätuntoisia kirjeitä laadittiin vastauksena kuria ja järjestystä vaativiin kirjoituksiin, mutta myös lehdissä tai televisiossa nähdyn tai omien kokemusten pohjalta. Asunnottomille alkoholisteille myötämieliset mielipidekirjoitukset muodostavat oman kokonaisuutensa, jossa on paljon yhdistäviä piirteitä.

²⁴³ *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö 1972*, 78.

²⁴⁴ Åström 2016, 434.

²⁴⁵ Åström 2016, 151.

²⁴⁶ Åström 2016, 427.

Tutkimusajanjakson ensimmäisiin vuosiin tällaisia kirjoituksia ei mahdu, mutta vuonna 1963 huoli talvea ulkona viettävistä ihmisistä ja tarve puolustaa heitä oli jo herännyt. Tähän saattoi vaikuttaa alkuvuonna 1963 lehdessä julkaistu artikkeli, jossa toimittaja seurasi asunnottomien yöpaikan etsintää tammikuisen Helsingin kaduilla.

Johtuiko kasvava myötämielisyys muutoksesta asunnottomien määrässä tai näkyvyydestä? Henkikirjoihin asunnottomiksi merkittyjen määrässä ei näkynyt kasvua vuonna 1963²⁴⁷, mutta työttömien työnhakijoiden²⁴⁸ sekä yömajojen, asuntoloiden ja vastaavien tilapäismajoitusten yöpymisvuorokausien määrä kasvoi suhteessa 1960-luvun ensimmäisiin vuosiin.²⁴⁹ Helsingin sairaaloissa hoidettujen paleltumavammojen määrässä näkyi selkeä piikki tammikuussa 1963, joka oli tavallista kylmempi.²⁵⁰ Huonontunut työllisyystilanne luultavasti ajoi Helsinkiin ihmisiä, jotka eivät kuitenkaan siirtäneet henkikirjojaan sinne. Taipale (1982) havaitsikin, että kaupunkiin muuttaneet yksinäiset miehet asuivat usein aluksi yömajoissa ja tilapäisasunnoissa ja olivat vielä kirjoilla kotipaikkakunnillaan.²⁵¹ Ertymisen kylmä tammikuu ja yömajapaikkojen puute vaikeuttivat asunnottomien tilannetta, mikä lietsoi julkista keskustelua.

Seuraava myötätunnon puuska yleisönosastolla heräsi helmikuussa 1966. Tammi- ja helmikuu olivat tuolloinkin keskivertoa kylmemmät.²⁵² Paleltumissa, henkikirjoituksessa ilmoitetussa asunnottomien määrässä tai asuntolayöpymisissä ei kuitenkaan tuona talvena näkynyt erikoista piikkiä. Pontimena mielipidekirjoituksille vaikuttaa olleen *Helsingin Sanomien* tammikuussa 1966 julkaisema reportaasi roskalaatikoissa asuvista asunnottomista, joka pienellä viiveellä herätti yleisönosastossa kiihkeää keskustelua. Tämän jälkeen aihe esiintyi Yleisöltä-palstalla säännöllisesti tutkimusajanjakson loppuun saakka.

²⁴⁷ Taipale 1982, 66.

²⁴⁸ Taipale 1982, 14.

²⁴⁹ Taipale 1982, 61.

²⁵⁰ Ilmatieteen laitos. Lämpötila- ja sadetilastoja vuodesta 1961.

<https://www.ilmatieteenlaitos.fi/tilastoja-vuodesta-1961> viitattu 29.3.2021 & Taipale 1982, 76.

²⁵¹ Taipale 1982, 67–68.

²⁵² Ilmatieteen laitos Lämpötila- ja sadetilastoja vuodesta 1961.

<https://www.ilmatieteenlaitos.fi/tilastoja-vuodesta-1961> Viitattu 29.3.2021.

Siinä missä 1960-luvun alkupuolen ensimmäiset myötämieliset puheenvuorot koskivat pitkälti välittömiä olosuhteita, eli kylmien talviöiden viettämistä ulkona, puheenvuorojen sisältö laajeni 1960-luvun loppupuolella. Kun vuosikymmenen alussa keskustelu kohdistui ongelmaan ja sen teknisluontoisiin ratkaisuihin, huomio alkoi vuosikymmenen lopulla suuntautua välittömien olosuhteiden lisäksi myös asunnottomiin alkoholisteihin ihmisiin. Vuosikymmenen alussa ongelmana nähtiin joko se, että ihmiset viettävät talviöitä ulkona pakkasessa, tai se, että kaupungilla liikkueensa saattoi törmätä epämiellyttävinä koettuihin alkoholisteihin. 1960-luvun jälkipuoliskolla debatti laajeni koskemaan ilmiön juurisyitä. Tutkimusjakson alkupuolen kirjoituksissa on nähtävissä niiden suora, kommentoiva suhde *Helsingin Sanomien* uutisointiin, joka käsitteli esimerkiksi vuoden 1966 kylmän talven²⁵³ olosuhteita ja akuuttia asuntopulaa. Tutkimusjakson jälkipuoliskolla *Helsingin Sanomien* uutisointi ei näkynyt samaan tapaan Yleisöltä-palstan kirjeissä, vaan kirjoittamaan ajoivat pikemminkin omat havainnot ja pohdinnat.

Asunnottomien alkoholistien puolustajien teksteissä keskeistä on ilmiön tekeminen näkyväksi ja sen yhteiskunnallisten ja sosiaalisten syiden pohtiminen sekä ihmisarvon korostaminen. Niin uutisoinnissa kuin mielipidepalstallakin esiintynyttä vastakkainasettelua puliukkojen ja niin sanottujen kunnon ihmisten välillä pidettiin keinotekoisena. Jo vuonna 1965 nimimerkillä ”e.v.a.” esiintynyt kirjoittaja tuo esiin näkemyksensä siitä, kuinka häpeän tunne ajaa rappioalkoholistit juomaan, mutta myös niin kutsutut kunnon ihmiset harrastavat monen sortista rietastelua ja juopottelua katseilta piilossa vailla häpeän tunnetta. 1960-luvun radikaalien kannanotoissa poikkeavuuden moralistisen tuomitsemisen ja ihmisten vastakkainasettelun kritisoiminen oli tuttu teema.²⁵⁴ Asunnottomien alkoholistien asiassa radikalismien uudet tuulet puhalsivat itse asiassa yleisönosastolla aiemmin kuin *Helsingin Sanomien* sisällä radikalismien linnakkeena pidetyssä kulttuuritoimituksessa.

Vaikka toiseuden teema harvoin sanoitetaankin suorasanaisesti, kiteytyy siihen *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla käydyn asunnottomia alkoholisteja koskevan

²⁵³ Ilmatieteen laitos. Lämpötila- ja sadetilastoja vuodesta 1961.

<https://www.ilmatieteenlaitos.fi/tilastoja-vuodesta-1961> Viitattu 29.3.2021.

²⁵⁴ Saksholm 2020, 115

keskustelun ydin. Puhumalla asunnottomista alkoholisteista roskaväkenä tai työtä pelkäävänä epäsosiaalisena aineksena, joka on itse valinnut elämäntyyliinsä, kirjoittaja oikeutti ehdottamiaan toimenpiteitä. Joskus kirjoittajat itsekin myöntävät ehdottamiensa toimenpiteiden, esimerkiksi Helsingistä poistamisen, kuulostavan kovilta. Auttamisen ja hoitamisen puolesta puhuvat vastustivat toiseuttamista. He näkivät pitkälle kehittyneen alkoholismin sairautena, jonka juurisyitä ei ehkä tunneta, mutta joka ei parane kurilla tai rankaisemalla. Hoitolinjan puolestapuhujat myös nostavat esiin sen, kuinka asunnottomat alkoholistit ovat elämäntilanteensa takia julkisena riistana esillä, toisin kuin asuntojensa suojassa ryyppäävät alkoholistit, joilla on vielä työpaikka ja asunto. Asunto kuitenkin näyttäytyy kirjoituksissa lähinnä konkreettisenä suojana olosuhteilta sekä katseilta, eikä asunnon puutetta tuoda esiin niinkään mahdollisena syynä vaikeaan alkoholismiin päätymiselle. Asunnottomuus näyttäytyi yleisönosastolla suurilta osin päihde- ja irtolaiskysymyksenä. Asiantuntijapuheenvuoroissa (esim. asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö) esiin nostettu asuntokysymyksen rooli asunnottomuudessa ei yleisönosastolla näy vahvana. Yleisöltä-palstan kirjoittajien keskuudessa erilaisia yömajoja ja tilapäismajoituksia tarjotaan ratkaisuinä välittömien olosuhteiden kurjuuteen, mutta asuntokysymys vaikean elämäntilanteen juurisyynä ei nouse samalla tavalla vahvasti esille kuin esimerkiksi *Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietinnössä*.²⁵⁵

Myös asunnottomien alkoholistien puolustajien kirjoituksia voi tarkastella valtarakenteiden näkökulmasta. Alkoholistien tekeminen näkyviksi ja ihmisarvoa omaaviksi ihmisiksi, joilla on päätäntävaltaa omasta elämästään, on samalla tavalla vallankäytöllinen diskurssi kuin asunnottomien alkoholistien asettaminen kontrollin kohteiksi, mutta pyrkimykseltään vastakkainen. Tutkimusjakson mittaan asunnottomat alkoholistit saivat puolustajansa yleisönosastolla, mutta asennemuutos ei näyttäydä vallankumouksellisena, vaan asteittaisena kehityskulkuna.

²⁵⁵ Karjalainen 2018, 51–58.

2.6 Yhteenveto mielipidepalstan kirjoituksista

Helsingin Sanomien mielipidepalstoilla ja kolumneissa käytyä keskustelua asunnottomista alkoholisteista leimaavat eräät selkeät jakolinjat. Keskeisin on kysymys siitä, onko alkoholismi oma valinta vai sairaus. Alkoholismin representoiminen omana valintana tai ulkoisten syiden summana määrittää myös suurelta osin näkemystä siitä, tulisiko yhteiskunnan pyrkiä hoivaamaan ja auttamaan asunnottomia alkoholisteja pakotta heidät normaalin elämän piiriin. Näkemys asunnottomista alkoholisteista itse elämäntapansa valinneina ihmisinä oikeutti käyttämään rajujakin kielikuvia ja vaatimaan heidän siivoamistaan pois nähtäviltä, esimerkiksi puistoista. Näkemystä myös vastustettiin 1960-luvun puolivälistä lähtien, erityisesti syksyn 1967 joukkokuolemien jälkeen. Nuorempien polvien uuden selitysmallit ja sallivampi asenne poikkeavuutta kohtaan sai kasvavassa määrin jalansijaa.²⁵⁶ Liberaalimmat mielipiteet heijastelevat 1960-luvun puolivälin suurta asennemuutosta, joka näkyi esimerkiksi yleisenä kontrolli- ja valvontapolitiikan vastustamisena sekä perinteisen raittiusliikkeen tappiona ja alkoholisääntelyn vapautumisena.²⁵⁷ *Helsingin Sanomien* yleisönosastokeskustelussa näkyy myös muutoksen hitaus ja muutosvastarinta, eikä kontrollipolitiikan kannatus päihdepolitiikassa kuihtunut niin nopeasti kuin perinteisen raittiusaatteen kannatus. Myös alkoholipolitiikan pohjaksi tutkimustietoa tuottaneen Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen suhtautuminen muuttui lääketieteellisestä ja rankaisullisesta sosiaalihuollolliseksi.²⁵⁸ Kettil Bruunin kaltaisten tutkijoiden tutkimustulokset vaikuttivat suoraan kontrollipolitiikkaa kritisoivien radikaalien ajatteluun²⁵⁹, ja vaikutuksen voi nähdä myös *Helsingin Sanomien* yleisöltä-palstalla. *Helsingin Sanomien* Yleisöltä-palstan kirjoitusten voi siis katsoa ilmentävän yleistä asennemuutosta asunnottomia alkoholisteja kohtaan.

1960-luvun loppupuolella asunnottomien alkoholistien auttaminen kirvoitti esitystapaan, jossa yömajat ja ensisuojat esitettiin ilmaisena luksusmajoituksena. Myös asuntoloiden ja yömajojen tiimoilta ilmi tuotiin rajallisten resurssien ja prioriteettien toposta, jossa jonkun muun ryhmän katsottiin ansaitsevan samat tilat käyttöönsä. Tilan

²⁵⁶ Rantanen 2000, 44–47.

²⁵⁷ Häikiö 2007, 178–187.

²⁵⁸ Häikiö 2007, 186–187.

²⁵⁹ Saksholm 2020, 110–111.

hallinnan topos esiintyi myös puistoja koskevassa keskustelussa, jossa puistoja toivottiin oman viiteryhmän käyttöön asunnottomien alkoholistien sijaan.

Kommentaariaineiston kahden narratiivin kärjet suuntautuvat asunnottomien alkoholistien elämäntilanteen syy-seuraussuhteisiin, mutta joitain eroja on löydettävissä myös heidän olemuksensa representaatiossa. Moraali-kurinarratiivia edustavat kirjoittajat korostavat fyysisen olemuksen negatiivisena mielletäviä asioita ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta. Myötämielistä avustusnarratiivia edustavat kirjoittajat puolestaan harrastavat tätä kurjuuden kuvailua maltillisemmin ja runollisemmin, ja näkökulmana on vastoin tahtoaan asunnottomana olevan kokema kärsimys ympäröivien olosuhteiden surkeudesta. Marraskuun liikkeen ja muiden 1960-luvun radikaalien käyttämät argumentit olivat myös Helsingin Sanomien yleisöltä-palstalla esillä, mutta itse liike niinkään ei. Yksittäisiä poikkeuksia lukuunottamatta liikkeen jäsenet eivät ottaneet osaa yleisöltä-palstan keskusteluun.

Helsingin Sanomien yleisönosastoon on vaikuttanut toisaalta sille uhratun vähäisen tilan vuoksi valintaprosessi, jossa korostuvat valittujen kirjeiden ajankohtaisuus, viihdyttävyyys, ytimekkyys ja kirjoittajan auktoriteetti.²⁶⁰ Toisaalta yleisönosastoon ja sen toimittamiseen on alettu toden teolla panostaa vasta vuonna 1977. Julkaisematta on jäänyt todennäköisesti paljon materiaalia, mutta valintaprosessin järjestelmällisyys jää arvoitukseksi. Yleisöltä-palstan asunnottomia alkoholisteja koskevassa keskustelussa korostuu moniäänisyys, jossa esillä on selkeästi kaksi eri narratiivia. Kolumneissa aihetta sen sijaan käsiteltiin yksinomaan kuri- ja moraalinnarratiivia vastustaen, kun taas pääkirjoituksilla lehti profiloitui asian suhteen kantaa ottamattomaksi asiantuntijapuheenvuorojen levittäjäksi. Mieli-pidepalstalla korostuvat ytimekkäät ja iskevät kirjeet,²⁶¹ jolloin räväkkää retoriikkaa ytimekkäästi hyödyntävällä kirjeellä on parhaat mahdollisuudet tulla julkaistuksi. Mieli-pideosaston suhde yleiseen mieli-piteeseen on vain suuntaa antava, mutta merkillepantavaa ovat esimerkiksi kirjoittamaan ajaneet tekijät ja kontrollipolitiikan kritiikin verrattain varhainen ilmaantuminen yleisöltä-palstalle.

²⁶⁰ Wahl-Jorgensen 2002, 73–77.

²⁶¹ Wahl-Jorgensen 2002, 75–78.

LOPPULAUSE

Helsingin Sanomien asunnottomia alkoholisteja koskevista kirjoituksista päällimmäisenä nousee esille niiden moniäänisyys. Aineistosta on hahmotettavissa selkeitä ajallisia kehityskulkuja. Tutkimusjakson alussa lehti representoi asunnottomia alkoholisteja metsässä asuvina, sotkuisina ja villi-ihmisen piirteitä omaavina omituisina hahmoina erityisesti metsäasumuksista tehtyjen reportaasiartikkelien kautta. 1960-luvun puoliväliin tultaessa vallalla ollut kurinarratiivi haastetaan ja aiheen käsittelyn painopiste lehdessä muuttuu. Tutkimusjakson loppupäätä leimaa kuri- ja hoitonarratiivien kaksinkamppailu, jonka pääasiallinen rintama on yleisönosasto.

Helsingin Sanomat ei toiminut tyhjiössä, vaan sen asunnottomia alkoholisteja koskevaan aineistoon vaikuttivat useat tekijät. Laajat yhteiskunnalliset asennemuutokset heijastelivat myös lehden sivuille. Merkittävä tekijä oli Erkon suvun sukupolvenvaihdos ja Aatos Erkon suopea ja ymmärtävä suhtautuminen 1960-luvun kulttuuriradikalismiin. *Helsingin Sanomien* suunnanmuutoksen myötä toimituksessa oli edustettuna hyvin laaja aatteellinen kirjo 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa. Toimituksesta löytyi niin pääkirjoitustoimituksen vankkoja antikommunisteja, Kari Suomalaisen kaltaisia konservatiiveja kuin Pentti Holapan kaltaisia vasemmistoradikaalejakin. Toimittajien lisäksi puheenvuoron lehden artikkeleissa saivat myös poliisit, tutkijat ja asunnottomien alkoholistien auttajat. Lehden linja asunnottomiin alkoholisteihin muuttui, mutta hitaasti ja moniäänisyyden säilyttäen. Asunnottomuuskysymyksen käsittelyssä *Helsingin Sanomat* ei näyttäydy edelläkävijänä tai perässähiittäjänä, vaan keskivaiheilla ajalehtijana, joka aiheen tiimoilta otti erityisen tiukasti kantaa vain tulkitessaan poliisin pyrkivän rajoittamaan lehdistön sananvapautta alkoholistikirjoittelussa. Vaikutelmaa korostaa toimittajien oman äänen vaimeneminen asunnottomia alkoholisteja koskevassa uutisoinnissa tutkimusjakson loppua kohden.

Asunnottomien alkoholistien representaation keskeiseksi jakolinjaksi nousee kysymys siitä, onko kyseessä oma valinta tai luonteesta johtuva väistämätön ajautuminen asunnottomuuteen ja alkoholismiin. Vaihtoehtoisen diskurssin mukaan kyseessä on ulkoisista syistä tai sairaudesta johtuva ongelma, jota voidaan hoidon ja avun keinoin parantaa. Keskustelu kietoutuu tämän kahtiajaon ympärille, ja siihen pohjaavat myös

ehdotetut ratkaisumallit. Kurinarratiivin kannattajien ehdotuksena ovat työlaitokset ja siirrot pois Helsingistä syrjäseuduille tai saariin, hoitonarratiivin kannattajat vaativat hoitoa, tukea ja asuntoja sekä erilaisten syrjäyttävinä nähtyjen rakenteiden purkua.

Yhdestä marginalisoidusta ihmisryhmästä Suomen suurimmassa sanomalehdessä käyty keskustelu heijastelee laajemmin aikakauteen sijoittuvaa poikkeavuuteen kohdistuvaa asennemurrosta. Yleisönosastolla toistuvat kurinarratiivin kannattajien ehdotukset asunnottomien alkoholistien siirtämisestä piiloon saariin tai maaseudun tyhjiin kyläkouluihin kertovat pyrkimyksestä piilottaa poikkeavat ihmiset. Hoitonarratiivin kannattajilla on puolestaan pyrkimys nostaa ilmiö näkyväksi. Mikäli ilmiö on näkyvä ja keskustelun alla, siihen kohdistuvia toimenpiteitä on hankala jättää tekemättä vaikenemalla ilmiö kuoliaaksi. Viranomaiset vaikenivat 1960-luvun alkupuolella asunnottomuudesta, ja siihen puututtiin tehokkaasti vasta syksyn 1967 joukkokuolemien nostaman keskustelun myötä. *Helsingin Sanomissa*, erityisesti sen yleisönosastolla, asunnottomien vaikeuksia nostettiin kuitenkin esille jo aiemmin.

Omia mielipiteitä pyrittiin keskustelussa legitimoimaan eri tavoin, ja kurinarratiivin kannattajille hyvin keskeinen keino oli työnteko ja veronmaksajuus. Veronmaksajan statuksella oikeutettiin vaatimukset asunnottomien siirtämisestä pois Helsingistä. Hoitonarratiivin kannattajille työelämä puolestaan näyttäytyy sellaisena, johon voidaan hakeutua, kun välittömät alkoholismin ja asunnottomuuden ongelmat on saatu ensin hoidettua.

Mielipiteiden legitimointiin kytkeytyy myös toiseuden esittäminen. Niin omituisia metsäihmisiä kummeksuvat toimittajat kuin puistonpenkkien puliukkojen häätämistä vaativat yleisönosastokirjoittelijatkin pyrkivät korostamaan toiseutta ja oikeuttamaan täten kontrollitoimenpiteet. Hoitolaitoksia vaativat kirjoittajat tai puliukkojen ihmisyyttä puolustavat kolumnistit puolestaan pyrkivät osoittamaan, ettei perustavanlaatuisia sekä yhteensovittamatonta toiseutta ole, ja puliukkokin on vain vaikeaan elämäntilanteeseen ajautunut ihminen.

Tämä tutkielma valaisee vain hyvin rajallista osaa asunnottomien alkoholistien käsittelystä mediassa, ja herättää paljon jatkokysymyksiä. Hedelmällisinä

jatkotutkimusmahdollisuuksina näyttäytyvät esimerkiksi muiden lehtien sekä tässä työssä käsittelemättömien televisiodokumenttien vertaileva tutkimus. Erityisesti esille nousee kuitenkin viranomaisten suhtautuminen asunnottomiin alkoholisteihin. Ennen kaikkea poliisit, mutta myös muut viranomaiset nauttivat suurta valtaa asunnottomien alkoholistien määrittelyssä asiantuntijapuheenvuorojen voimin. Erityisesti poliisien lausunnot olivat selvästi kontrollipolitiikkaa puolustavia. Asiantuntijaroolin luoman arvovallan vuoksi viranomaisten näkemykset asunnottomista alkoholisteista näyttäytyvät tutkimuksen arvoisina.

Suomi esitetään usein asunnottomuuden hoidon mallimaana, mutta valitettavasti asunnottomuus on edelleen ajankohtaista vuonna 2021. Asunnottomien alkoholistien tilanteen kriisiytyminen ja näkyvyys sekä katukuvassa että mediassa erityisesti T-spriikaudella olivat keskeisiä syitä tarmokkaalle asunnottomuuteen puuttumiselle, jolla asunnottomuutta on saatu onnistuneesti vähennettyä. Representaation käsitteeseen liittyy ajatus todellisuuden tuottamisesta. Asunnottomien representoimisella on täten suoraa vaikutusta esimerkiksi NIMBY-ilmiön²⁶² kautta siihen, millaisia mahdollisuuksia asunnottomuuden hoitamiseen on. Nämä vaikutukset tekevät asunnottomien representoinnista mediassa merkityksellisen historiallisen tutkimuskohteen, mutta myös huomionarvoista tarkasteltavaa nykypäivänä.

²⁶² ”Not In My Backyard”, omalle lähialueelle suunniteltujen epämiellyttävänä koettujen asioiden vastustaminen.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Painetut lähteet

Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunnan mietintö 1972. Helsinki.

Alha, Antti 1950: *Alkoholipitoisten teknillisten tuotteiden väärinkäyttäjät eli ns. kolinajuopot. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus.* Alkoholiliikkeen aikakauskirja No:1/1950.

Helsingin Sanomat 1960–1972. HS aikakone, <https://www.hs.fi/aikakone/>.

Korvikealkoholitoimikunnan mietintö 1974. Helsinki.

Mäkelä, Klaus 1967: ”Pakkoauttajat”. *Pakkoauttajat*, toimittanut Lars D. Erikson. Tammi.

Tuominen, Eero 1960: ”Kodittomat miehet Helsingin ”Skid rowlla””. *Ihminen ja alkoholi*, s. 163–172. Väkiuomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja n:o 10.

II Audiovisuaaliset lähteet

Ajankuva. Marraskuunliikkeen itsenäisyyspäiväjuhla. TV-ohjelma 7.12.1968. Radio- ja televisioarkisto.

Asunnottomat alkoholistit – rappioalkoholistiongelma. TV-ohjelma 17.3.1968. Radio- ja televisioarkisto.

Musta Helsinki – dokumentti asunnottomista alkoholisteista. TV-ohjelma 20.9.1966. YLE Areena, <https://areena.yle.fi/1-50117460> Katsottu 23.3.2021

Poltatko heiltä sillat: Millaista on ihmisen elämä kodittomana ja työttömänä? TV-ohjelma 22.11.1964. YLE Areena, <https://areena.yle.fi/1-50207304>

Yhteiskunnan unohtamat. Jakso 2: Tenuleirien armoton Suomi muuttui asunnottomuuden mallimaaksi. Radio-ohjelma 27.4.2020. YLE Areena, <https://areena.yle.fi/audio/1-50475534>

III TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Becker, Howard 1997. *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press.
- Cavanagh, Allison & Steel, John 2019: "Introduction." Letters to the Editor, Comparative and Historical Perspectives. Edited by Allison Cavanagh & John Steel. Palgrave Macmillan.
- van Dijk, Teun A. 1984. *Prejudice in Discourse*. John Benjamins Publishing Company.
- Edman, Johan 2007. A Crutch for Cripples or a Shield for the Endangered? The Temporary Decline in Compulsory Care within Swedish Alcohol Treatment during the 1970s. *On the Margins – Nordic Alcohol and Drug Treatment 1885-2007*. Edited by Johan Edman and Kerstin Stenius. Nordic Centre for Alcohol and Drug Research.
- Fredriksson, Peter 2018. "Arvo Parkkila ja Suoja-Pirtti – Ihminen nousee roskalaatikosta" *Yömajasta omaan asuntoon, suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros*, s. 61–64. Toimittaja Peter Fredriksson. Into kustannus.
- Goffman, Erving 1959. *The presentation of self in everyday life*. Penguin books.
- Haatanen, Pekka & Suonoja, Kyösti 1992. *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon – Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta*. Sosiaali- ja terveysministeriö & VAPK-kustannus.
- Hurri, Merja 1993. *Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945–1980*. Tampereen yliopisto.
- Häikiö, Martti 2007. *Alkon Historia*. Otava.
- Häkkinen, Antti 2015. "Kaupungin reunoilla – Helsinkiläistä alamaailmaa etsimässä." *Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä?* s. 21–50. Toimittajat Antti Häkkinen & Mikko Salasuo. Vastapaino.
- Jensen-Eriksen, Niklas, Mainio, Aleksi & Hänninen, Reetta 2019: *Suomen suurin – Helsingin Sanomat 1889–2019*. Siltala.
- Karjalainen, Jouko 2018. "Asunnottomuus oli 1950-luvun sosiaalihuollolle alkoholi- ja irtolaiskysymys." *Yömajasta omaan asuntoon, suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros*, s. 45–60. Toimittaja Peter Fredriksson. Into kustannus.

Kervanto Nevanlinna, Anja 2012: *Voimat jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010. Helsingin kaupungin historia vuodesta 1945*. Otava.

Kolbe, Laura 2016: "Isänmaallisuutta, radikalismia ja vapausvaatimuksia – katutapahtumien murroksia ja jatkuvuuksia." *Kaupunkilaisten Helsinki – Helsingin historia vuodesta 1945*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kruskopf, Erik 2004: *Henrik Tikkanen, piirtäjä*. WSOY.

Kuusisto, Katja & Ranta, Johanna 2020: "Psykososiaalisen päihdetyön asema Suomessa 1900-luvulta nykypäivään." *Sosiaalityön käänteet*, s.112-140. SoPhi.

Lacey, Nick 1998: *Image and Representation. Key Concepts in Media Studies*. Macmillan Press Ltd.

Laine, Matti 2007: *Kriminologia ja rankaisun sosiologia*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Linsky, Arnold S. 1970–1971: "Theories of Behaviour and the Image of the Alcoholic in Popular Magazines 1900–1966". *The Public Opinion Quarterly*, Winter 1970–1971, Vol 34 No. 4, s. 573–581. Oxford University Press.

Malinen, Antti 2018. "Asunnottomuuden järjestelyn ideaalit, käytännöt ja kokemukset Helsingissä 1944–1961." *Yömajasta omaan asuntoon, suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros*, s. 13–35. Toimittaja Peter Fredriksson. Into kustannus.

Mannevuori, Mona 2020. *Ihmiskone töissä. Sotienjälkeinen Suomi tehokkuutta tavoittelemassa*. Gaudeamus.

Markkola, Pirjo 1996: "Marginaali historian keskipisteessä." *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan*. s. 7–22. Toimittajat Jarmo Peltola ja Pirjo Markkola. Vastapaino.

Murto, Lasse 1978: *Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet*. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 30. Alkoholitutkimussäätiö.

Murto, Lasse 1969: *Korvikeaineiden väärinkäyttäjät ja skidrowlainen elämäntapa. Tutkimus Tamperelaisista korvikealkoholisteista, heidän taustastaan, kehityksestään ja mielipiteistään sekä heidän muodostamistaan pienryhmistä*. Tampereen yliopisto.

Murto, Lasse ja Mäkelä, Rauno 1971: *Korvikealkoholistien osakulttuuri ja sen jäsenet observoijan ja lääkärin silmin tarkasteltuna. Osaraportti yhteiskunta- ja lääketieteellisestä tutkimuksesta "Korvikealkoholistien hoitoon hakeutumishalukkuus ja hoitoon hakeutumisen esteenä olevat tekijät"*. Tampereen yliopisto.

Parhi, Katariina & Myllykangas, Mikko 2020. "Liberating the deviants: how to change the politics of social control – a case study from Finland, 1967-1971" *Social Class and Mental Illness in Northern Europe*. s. 194-214. Toimittajat Petteri Pietikäinen ja Jesper Vaczy Kragh. Routledge.

Peltonen, Matti 2002: *Remua ja ryhtiä. Alkoholiolot ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa*. Gaudeamus.

Pietilä, Jyrki 2008: *Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000*. Jyväskylän yliopisto.

Pulma, Panu 2000: "Kasvun katveessa". *Helsingin historia vuodesta 1945 osa 2. Suunnittelu ja rakentuminen, sosiaaliset ongelmat, urheilu*. Toimittajat Harry Schulman, Panu Pulma ja Seppo Aalto. Helsingin kaupunki.

Rantanen, Miska 2000: *Lepakkoluola. Lepakon ja Liekkihotellin tapahtumia ja ihmisiä 1940–1999*. WSOY.

Richardson, John E. 2007: *Analysing Newspapers. An Approach from Critical Discourse Analysis*. Palgrave MacMillan.

Rossi, Leena-Maija 2010: "Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa." *Representaatio – tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*, s. 261–275. Toimittajat Tarja Knuuttila ja Aki Petteri Lehtinen. Gaudeamus.

Saksholm, Juho 2020: *Reform, Revolution, Riot? Transnational Nordic Sixties in the Radical Press, c. 1958–1968*. Jyväskylän yliopisto.

Salminen, Esko 1988: "Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika". Teoksessa *Suomen lehdistön historia 3 – Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Toimittaja Päiviö Tommila.

Silvennoinen, Oula 2004: "Huoltopoliisitoiminta Helsingissä" *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*. Toimittajat Kimmo Keskinen ja Oula Silvennoinen. Helsingin kihlakunnan poliisilaitos.

Suonoja, Kyösti 1992: Kansalaisten parhaaksi – yhteistuntoa ja politiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriö 1939–1992. Teoksessa *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Taipale, Ilkka 2018: "Arvid von Martens – Uskon soturi ja suoran toiminnan mies." *Yömajasta omaan asuntoon, suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros*, s. 36–43. Toimittaja Peter Fredriksson. Into kustannus.

Taipale, Ilkka 1982: *Asunnottomuus ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä 1937–1977*. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 32. Alkoholitutkimussäätiö.

Taipale, Ilkka 1979: *Poikkeavien alkoholin käyttäjien nimitykset ja määrittelyt Suomessa*. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 124. Oy Alko Ab, Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.

Tarnaala, Erik 2006: "Kuinka alkoholismista tuli sairaus 1950-luvulla." *Alkoholin vuosisata – suomalaisten alkoholiolojen käännteitä 1900-luvulla*, s. 218–256. Toimittajat Matti Peltonen, Kaarina Kilpiö ja Hanna Kuusi.

Torres da Silva, Marisa 2019: Regular Letters-Writers: Meanings and Perceptions of Public Debate. Teoksessa *Letters to the Editor. Comparative and Historical Perspectives*. Palgrave Macmillan.

Tuominen, Eero 1960: "Kodittomat miehet Helsingin "Skid Rowlla" *Ihminen ja alkoholi*. s. 163–172 Väkiuomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja n:o 10.

Turunen, Raimo 1967: "Suhtautumisesta ns. huoltoturisteihin" *Huoltaja*, 55. s. 75–77.

Urponen, Kyösti 1994: "Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon" *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Jaakkola Jouko, Pulma Panu, Satka Mirja & Urponen Kyösti. Sosiaaliturvan keskusliitto.

Väliaho, Tuomo 2020: *He menivät suolle kuolemaan: Alkoholitit elivät järkyttävissä oloissa espoolaisella kaatopaikalla ja loivat omat lakinsa*. Helsingin Sanomat 30.1.2020.

Väyrynen, Taru 2002: *Pentti Holappa. Vuodet 1961–1980: Puolesta ihmisoikeuden.* Helsingin Yliopistopaino.

Wahl-Jorgensen, Karin 2002: *Understanding the Conditions for Public Discourse: Four Rules for Selecting Letters to the Editor.* Journalism Studies, Volume 3, Number 1, s. 69–81.

Åström, Anna-Maria 2016: "Helsinkiläisten muistot, paikat ja kiinnekohteet." *Kaupunkilaisten Helsinki – Helsingin historia vuodesta 1945*, s. 1–447. Toimittajat Åström Anna-Maria & Kolbe, Laura.

IV Elektroniset julkaisut

Borg, Kristian 2009: *Slussens Gerilla.* Stockholms Fria 10.10.2009. <http://www.stockholmsfria.se/artikel/81005>. Viitattu 3.10.2021.

Gummerus.fi. Kirjailijaesittelyt, Eino Leino. <https://www.gummerus.fi/fi/kirjailija/eino-leino/188/> Viitattu 23.9.2021.

Ilmatieteen laitos 2021. Lämpötila- ja sadetilastoja vuodesta 1961. <https://www.ilmatieteenlaitos.fi/tilastoja-vuodesta-1961> Viitattu 29.3.2021.

Kaartinen, Aija 2012: Kieltolaki ei kuivattanut Suomea. Duodecim. <https://www.duodecimlehti.fi/duo10667> Viitattu 15.12.2020

Niemi, Juhani: Holappa, Pentti. Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3992> (viitattu 15.9.2021) URN:NBN:fi-fe20051410

Tieteen termipankki. Representaatio. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/lhmistieteet:representaatio>, viitattu 10.2.2021.

Thornton, Brian 2007: "Subterranean Days of Rage: How Magazine Letters to the Editor in 1952 Foretold a Generation of Revolution." *American Journalism*, 24. s. 59-88. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08821127.2007.10678051?needAccess=true>

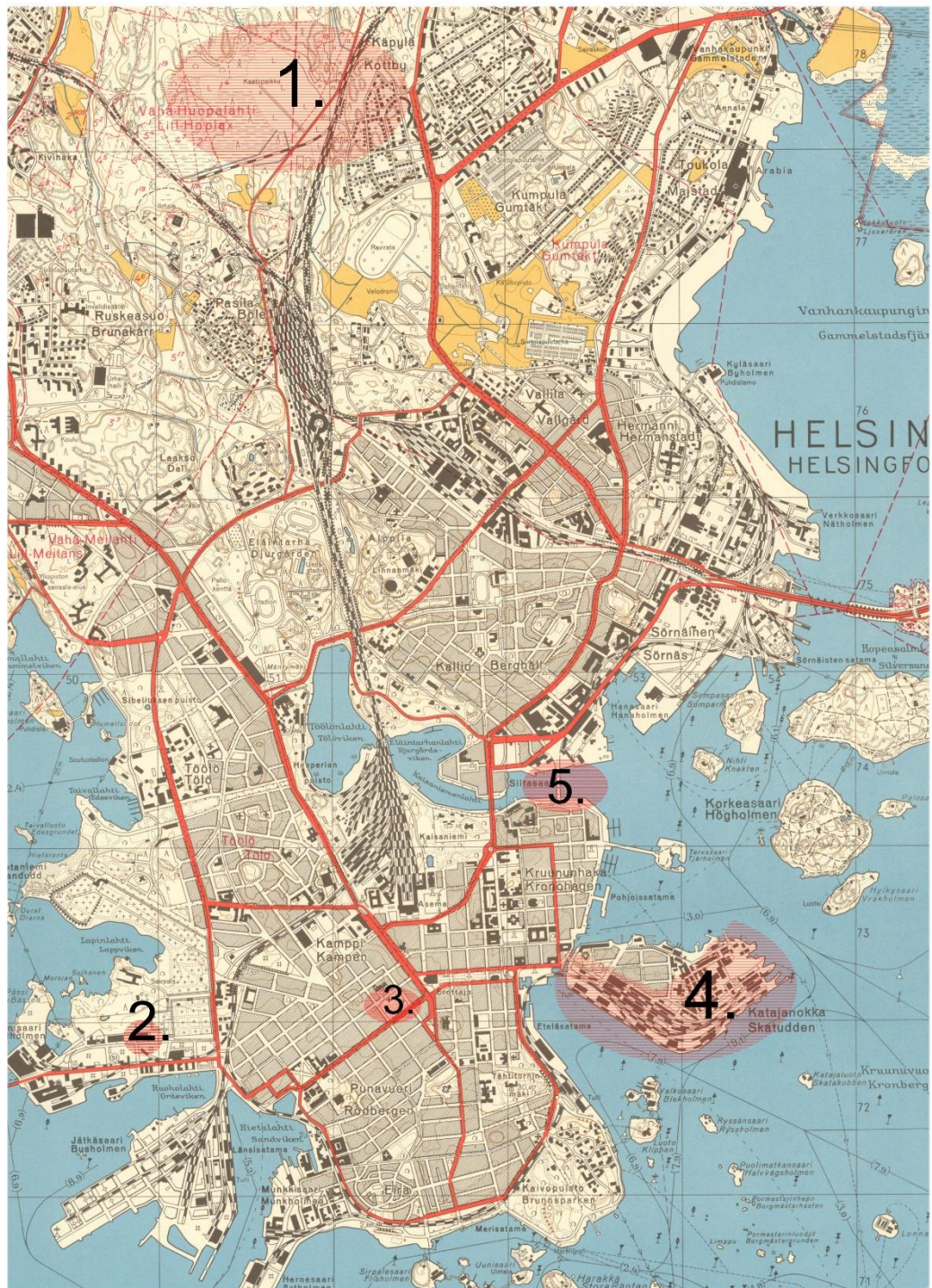
Liitteet

Liite 1.

Vartiokylän (Myllypuron) kaatopaikka ja sen ympäristön koirja- ja bunkkeriasutus vuoden 1961 kartalla. Maanmittauslaitoksen peruskartta 1961.

Liite 2.

Asuin- ja oleskelupaikkoja: 1. Pasilan kaatopaikka ja hökkelikylä, 2. Lauttasaarenkadun ensisuoja "Liekkihotelli", 3. Vanhankirkon puisto 4. Katajanokan rannat (hökkel- ja roskalaatikkoasutusta) 5. Hakaniemen silta "Pilarisali" (Maanmittauslaitoksen peruskartta 1961)